

GREEN TRE

MOSCOW

I gråzonen

En antologi om idrottens etiska utmaningar

I gråzonen

En antologi om idrottens etiska utmaningar

Centrum för idrottsforskning (CIF) är statens sektorsorgan för idrottsforskning med uppgift att initiera, samordna, stödja och informera om forskning inom idrottens område samt att ansvara för uppföljning av statens stöd till idrotten.

Rapporten finns att ladda ner som pdf på www.centrumforidrottsforskning.se.

© **Centrum för idrottsforskning 2014:2**

Redaktion och projektledning | Christine Dartsch, Johan R Norberg & Johan Pihlblad

Formgivning | Camilla Atterby, www.laghammar.se

Foton | Bildbyrå

Tryck | TMG Tabergs

ISBN | 978-91-981833-1-3

Innehåll

Förord	5
--------------	---

INTRODUKTION

1. Idrott och etik – en introduktion	7
--	---

IDROTT, ETIK OCH DEMOKRATI

2. Naglar i regnbågens färger	23
3. Kriminell infiltration – ett ökande hot mot idrotten	37
4. ”Good governance” i den internationella idrottsvärlden	53
5. Idrottens hållbara rum och arenor	71

IDROTT, ETIK OCH EKONOMI

6. Idrottssponsring och etik	85
7. Föreningsprat hit och business talk dit	99
8. Riksidrottsförbundets kamp mot ekonomisk dopning	115

IDROTT OCH REGELBROTT

9. Matchfixning – en global utmaning	123
10. Riksidrottsförbundet och kampen mot uppgjorda matcher	141
11. Lotteriinspektionen om matchfixning i Sverige	147
12. Den internationella kampen mot dopning	153
13. Antidopningsarbetet i svensk idrott	167

IDROTT OCH MEDICINSK ETIK

14. Lagläkarens många dilemman	179
15. Är elitidrott skadligt för kvinnor?	193

Förord

Idrott som global kulturföreteelse har genomgått stora förändringar under senare decennier. Ett stigande intresse för tävlingar och idrottsprestationer har stärkt elitidrottens ställning som underhållningsfenomen. Runt om i världen har det tillkommit många nya anläggningar och arenor. Det har också växt fram en omfattande sportindustri baserad på sponsring, merchandise och försäljning av tv-rättigheter. Samtidigt har även bredd- och motionsidrotten haft en stark tillväxt. I förlängningen har utvecklingen skapat ökade samhälleliga förväntningar på att idrotten ska utgöra en sund och positiv miljö baserad på demokratiska principer.

Men idrotten har även problem att bemästra. Dopning, uppgjorda matcher, huliganism, läktarvåld och hårt uppskruvade elitsatsningar inom barnidrotten är endast några exempel på aktuella utmaningar, som bryter mot idrottens etiska principer och därmed även underminerar idrottens samhällslegitimitet.

Den här antologin handlar om sådana etiska utmaningar. Tyngdpunkten är lagd på problem, dilemman och utmaningar kopplat till ekonomi, juridik och ledning av idrottsorganisationer. De medverkande är forskare, idrottsledare och experter som belyser olika aspekter och ger råd och handlingsrekommendationer. Vår förhoppning är att antologin ska visa på ämnets stora komplexitet och mångfacetterade karaktär – och samtidigt ge impulser och idéer om möjliga strategier för idrotten att möta dessa utmaningar.

I gråzonen är en del i Centrum för idrottsforskning's årliga uppföljning av statens stöd till idrotten. Läs mer om hela årets uppföljning i rapporten *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2013*.

Stockholm, april 2014

Per Nilsson,
ordförande i Centrum för idrottsforskning

Idrott och etik – en introduktion

Sigmund Loland, professor i idrottsfilosofi vid Norges idrottshögskola

Idrottsetiken är en förutsättning för idrott. Om inte idrottens regler och normer respekteras förlorar idrotten sin mening och sitt existensberättigande. Idrottens egenvärde – dess attraktionskraft och oförutsägbara dramatik – är en förutsättning för dess nyttovärde.

Idrott har stor betydelse i våra skandinaviska samhällen. Aktuell statistik visar att sju av tio vuxna tränar minst en gång i veckan. Ungefär tre av fyra barn är under uppväxten medlem i en idrottsorganisation. Allmänhetens intresse för elitidrott är starkt. Arrangemang som VM i fotboll och de olympiska spelen har globalt intresse och ligger i topp i internationella tv-rankningar.

Den stora räckvidden av idrott kan förstås på många sätt. Idrott erbjuder många och starka upplevelser: glädje och besvikelse, spänning och utmaning, gemenskap och motsättning. Idrott kan påverka fysisk och psykosocial hälsa positivt, den kan vara en viktig arena för lärande och social integration och den kan tjäna som en positiv kraft i identitetsutveckling på lokal och nationell nivå.

Idrotten kan dock också vara en källa till problem. Barnidrott kan vara cynisk, partisk och exkluderande. Ungdomsidrotten kämpar med ett betydande frånfall. Träningskultur kan främja ohälsosamma kroppsideal. Delar av toppidrotten utmanas av skador och dopning, aggression och våld. Supportrarna kan vara chauvinistiska och destruktivt nationalistiska.

Idrott handlar uppenbarligen om viktiga värden för individ och samhälle. Dessa värden måste både synliggöras och sättas i relation till varandra. Därmed skapas ett behov av att diskutera etik inom idrotten.

Idrottsetik

Idrottsetik är en systematisk och kritisk reflektion rörande idrottens normer och värderingar, och idrottsetiken kan leda till en god idrottspolitik och idrottspraxis.¹ Vad är rätt/fel, vad är bra/dåligt? En norm är en riktlinje. Ett exempel kan vara: respektera reglerna! Värderingar legitimerar ofta normerna. Normen om att respektera reglerna förankras i värderingar rörande skälighet (på engelska: fairness) och respekt för konkurrenterna.

Under efterkrigstiden och i enlighet med idrottens ökande samhällsmässiga betydelse har idrottsetiken vuxit fram som ett eget akademiskt fält.² I följande text kommer jag att ge en översikt över dessa normer och värden och kommentera aktuella etiska utmaningar. Mer specifikt kommer jag peka på tre normer med tillhörande värderingar: två normer angår skälighet och rättvisa och en norm pekar på idrott som en arena för lek och helhetlig utveckling.

Jag vill lägga vikt på organiserad idrott på olika nivå, det vill säga idrott där utövare tränar och konkurrerar inom organiserade ramar. Framväxten av det kommersiella träningsfältet och det vi kan kalla alternativa idrottskulturer (exempelvis brädsporter, parkour eller dans av olika slag) drivs till viss del av andra normer och värden och kommer att endast kort nämnas i avslutningen.

Skälighet – respektera reglerna!

I klassikern *A Theory of Justice* förklarar John Rawls skälighetsnormer.³ Skälighet förstås bland annat som en individuell norm:

Om vi frivilligt engagerat oss i en regelstyrd verksamhet, bör vi respektera reglerna!

Normen kan framstå som banal, men den har viktiga etiska dimensioner. Idrotten är ett bra exempel. De grundläggande spelreglerna, eller det som

1 Loland, S. (2002). *Idrett og etikk – en innføring*.

2 Morgan, W. J. (1994). *Leftist Theories of Sport*.

3 Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*.

ibland kallas de konstituerande reglerna⁴, skapar idrottsgrenen. Utan regeln hands i fotboll, ingen fotboll. Utan förbudet mot sparkar i handboll, inget handbollsspel. Använder fotbollsspelarna händerna och handbollsspelarna benen bryts aktiviteterna ner. I detta finns en viktig förståelse av idrottsreglernas funktion. Regler innebär möjligheter, inte begränsningar.

Filosofen som Rawls motiverar skälighetsnormen genom att synliggöra att individens okränkbara värde kräver respekt. Som idrottsutövare är jag beroende av att andra respekterar reglerna för att kunna utöva idrott. Andra är beroende av att jag respekterar reglerna. Idrott blir ett avancerat samarbete baserat på respekt för och tillit till varandra.

Vilka utmaningar finns som rör skälighet inom idrotten? I den följande texten ger jag en översikt över de vanligaste regelbrotten.⁵

Fusk

Det klassiska skälighetsbrottet är fusk. En utövare bryter mot en regel för att få en exklusiv fördel och försöker dölja brottet. Argentinarern Diego Maradonas hands i VM-matchen mot England i Mexiko 1986 är ett standardexempel. Målet blev felaktigt godkänt och Argentina vann matchen med 2–1. Maradona var beroende av att andra spelare respekterade reglerna för att lyckas med sitt eget fusk. Det spelar ingen roll att han i efterhand hänvisade till "guds hand". Fuskaren är gratispassageraren som får förmåner av andras samarbete utan att bidra med sin egen del. Fuskaren bryter mot idén om ömsesidig respekt och tillit mellan människor.

Professionella fel

En annan form av regelbrott är taktiska eller professionella fel. En ishockeyspelare fäller motståndarnas nyckelspelare och bryter mot reglerna för att få en långsiktig fördel för sitt eget lag. Spelaren försöker inte att dölja regelbrottet och accepterar öppet straffet. Regelbrottet är etiskt problematiskt. För det första utnyttjar spelaren ett hål i regelverket: straffet står inte

4 Searle, J. (1969). *Speech Acts*.

5 Loland, S. (2005). "The Varieties of Cheating". *Sport in Society*, 8, 1, s. 11–26.

i proportion till fördelen. Många idrotter kämpar med att justera straffen i ett sådant hänseende. För det andra uttrycker professionella fel en cynisk hållning till reglerna och saknar respekt för motspelarna. En idrott där de professionella felen florerar är i etisk obalans.

Filmning

Den tredje typen är en speciellt enkel form av regelbrott: filmning. En handbollsspelare beter sig som om han har fått ett slag av en motspelare, faller omkull och vrider sig i smärta. Domarna låter sig luras och utvisar motspelaren. Den ”skadade” spelaren jublar. Han filmar inte bara och visar ett fel som aldrig ägt rum, utan målet är ofta att få den oskyldiga motspelaren utvisad. Detta är en speciellt cynisk form av regelbrott som ofta innebär straffande av en oskyldig. Filmning är inte bara ett elitidrottsproblem, utan förekommer långt ner i åldersklasserna.

En systematisk analys av skälighet och en kategorisering av regelbrott kan vara ett nyttigt hjälpmedel för att bygga upp en god idrottskultur. Barn och unga bör genom goda, pedagogiska grepp lära sig att respektera reglerna som möjligheter och inte som begränsningar, och de bör lära sig att regelbrytaren är en fripassagerare som utnyttjar andras tillit. Är en sådan uppfostran en integrerad del av idrottens tränar- och ledarutbildning?

Rättvisa – lika möjligheter

Exemplet med professionella fel visar att vi ibland måste ifrågasätta idrottens regelsystem. Inget regelsystem är perfekt. För att den individuella skälighetsnormen ska gälla räcker det inte med ett frivilligt deltagande, eftersom det är meningslöst att kräva att spelarna ska följa oetiska regler. Regelsystemet bör tillfredsställa krav på institutionell skälighet eller rättvisa.⁶

I det här kapitlet finns inte utrymme att i detalj diskutera rättvisa inom idrotten. Låt mig emellertid belysa normen om lika möjligheter. Normen

6 Rawls, J. (1971).

finns i en eller annan form i de flesta etiska teorier.⁷ I fördelningen av grundläggande förmåner gäller följande:

Alla människor bör ges samma möjlighet att minska eller kompensera för olikheter människor själva inte kan påverka i större utsträckning och därför inte kan tillskrivas ansvar för.

Normen om lika möjligheter har ett brett användande. I de flesta demokratiska samhällen försöker vi fördela grundläggande förmåner som mat, utbildning, arbete och inkomst oberoende olikheter som kön, socioekonomisk status, funktionsnedsättning, etnicitet, hudfärg och sexuell läggning. Som skälighetsnormen fokuserar denna värdegrund på respekt för enskilda människor.

Idrotten präglas dessutom av normer om lika möjligheter både i förhållandet till samhället vi lever i och i förhållande till idrottens interna regelsystem.

Idrott för alla

År 1976 godkände Europarådet att idrott skulle främja rådets värdegrund: mänskliga rättigheter och demokrati. Mottot blev *Idrott för alla*. Premissen är övertygelsen om att idrottsdeltagande är ett grundläggande gott i ett samhälle. Alla ska kunna delta.

I stor grad är skandinavisk idrott inkluderande på detta sätt. Tre av fyra barn är medlemmar i idrottsklubbar under uppväxten och idrottsorganisationer är bland de största frivilligorganisationerna vi har. Idrottsorganisationerna gör ett betydande arbete här. Idrott används som verktyg för integration av marginaliserade grupper, som utvecklingsarbete i fattiga länder, som medel att stärka folkhälsan och som medel att stärka frivilligheten och det civila samhället.

Samtidigt finns det systematiska olikheter i idrottsdeltagandet. Det ”fjärde barnet” som inte deltar tillhör ofta en låg socio-ekonomisk klass och kanske en etnisk minoritet. I denna grupp finns det fler flickor än pojkar och många barn med nedsatt funktionsförmåga. I det vuxna deltagandet finner vi liknande mönster.⁸

⁷ Beauchamp, T. L. (2001). *Philosophical Ethics*.

⁸ Breivik, G. (2013). *Jakten på et bedre liv*.

Med god anpassning finns det lite tvivel om att idrottsaktivitet både kan vara inkluderande och skapa gemenskap. Om idrott anses vara ett grundläggande gott finns det en viktig etisk, politisk och praktisk utmaning i att anpassa denna för alla.

Klassificering

Idrottens interna regelsystem bygger också på normen om lika möjligheter. En grundidé är att alla deltagare ska ha lika möjlighet för prestation. Vi standardiserar externa förhållanden och till en viss del sportutrustning, vi mäter prestationer på samma sätt och vi klassificerar. Klassificering och olikhet i resurser skapar de kanske största rättviseutmaningarna.

Inom många idrotter klassificeras det enligt ålder, kön och kroppsstorlek. Generellt sett upplevs detta skäligt och rättvist. Tioåringar bör inte tävla mot femtonåringar, kvinnliga löpare bör inte tävla mot manliga, en tungviktsboxare bör inte gå upp i ringen mot en lättviktare.

Kritisk eftertanke visar emellertid att klassificeringssystemet kan uttrycka sociala och kulturella fördomar. Kvinnor har kämpat hårdare för att först få delta i idrott, därefter för att få delta i de svåraste övningarna. Fördomarna belystes i diskussionen om backhoppning under tidigt 2000-tal. Backhoppning och andra idrotter som segling och skytte är idrotter som kvinnor har lika goda förutsättningar för att prestera i som män. Det är antagligen en tidsfråga innan vi har elitklasser som inkluderar både kvinnor och män.

I andra sammanhang kan det verka som att vi klassificerar för lite. Varför har vi viktklasser i styrke- och kampidrotter, men inte längdklasser i idrotter som basket och volleyboll? Här är längden en kritisk och avgörande egenskap och två längdklasser skulle öppna upp möjligheter för fler utövare.

I samband med kvinnoidrottens framväxt har flera idrottsorganisationer inte framstått som speciellt förändringsbenägna. Systematisk, etisk reflektion kan vara ett nyttigt verktyg för att belysa fördomar och dåliga motiveringar. En idrott med mindre könsklassificering och mer klassificering enligt kroppsstorlek, där det är relevant, skulle kunna möjliggöra en mer rättvis idrott.

Systemstyrka

Ett annat rättviseproblem handlar om olikhet i systemstyrka. Idrotts-sociologen Kalevi Heinilä skrev under det tidiga 1980-talet om totaliseringen av idrotten.⁹ Kampen står inte så mycket mellan utövarna men mellan sammanlagda system av mänskliga, finansiella, teknologiska och vetenskapliga system. Statistik över medaljskörden i de olympiska spelen illustrerar poängen. De resursstarka nationerna vinner i regel.¹⁰ Utövaren är toppen av isberget.

Speciellt i utrustningssporter är bilden tydlig. Tävlingar mellan resursfattiga skidåkare från Östeuropa och norska och svenska utövare med sina stödapparater kan framstå som orimliga. Matcher mellan skandinaviska fotbollsklubbar med begränsade budgetar och fotbollsgiganter från Italien, Tyskland och Spanien blir på samma sätt inte balanserade.

Problemet berör inte bara elitidrotten. Också inom barn- och ungdomsidrotten kan utrustningspressen bli stor och ge utövare från resursstarka familjer tydliga fördelar. Kanske är de stora utgifterna till utrustning, för tränare och för träningstillfällen en viktig grund till frånfall inom ungdomsidrotten?

Med andra ord: inom idrotten finns det olikheter i systemstyrkan som har systematisk och betydande påverkan på deltagande och prestation men som den enskilda utövaren eller grupperna inte kan påverka i betydande grad och heller inte ta ansvar för. Vi testar inte alltid den bästa skidåkaren, utan snarare den bästa stödapparaten och det bästa vallningslaget. Barn och unga har väldigt olika resurser med sig när de kommer till idrotten. Vi ställer utövare och lag med dramatiskt olika ramverk mot varandra.

När det gäller systemstyrka reflekterar idrotten generella olikheter i samhället. Vi kan inte förvänta oss att idrotten kan ha som ambition att förändra lokala eller globala olikheter, men vi kan förvänta oss att idrotten gör sitt bästa för att eliminera eller kompensera för olika villkor i träning och konkurrens. Enkla grepp kan göras för att standardisera utrustning och

9 Heinilä, K. (1982). "The Totalization Process in International Sport". *Sportwissenschaft* 11, 2, s. 235–254.

10 Bernard, A. B. & Busse, M. R. (2004). "Who wins the Olympic Games". *The Review of Economics and Statistics*, 86, 1, s. 413–417.

teknologi, exempelvis skidgrunder och skidpreparering eller att sätta ett tak på pengaanvändningen i fotbollsklubbar och inom ungdomsidrotten.

Åtgärder strider mot tunga särintressen och är knappast enkla att genomföra. Vi borde ändå kunna förvänta oss att idrottsorganisationerna kunde visa större vilja att följa normen om lika möjligheter i praktiken.

Idrottens värde

Idrott för alla-idealet bygger på premissen om att idrott är ett gott som bör vara tillgängligt för alla människor. Är idrotten ett grundläggande gott? Och om så är fallet: på vilket sätt och på vilka villkor?

Jag menar att skälighet och rättvisa hör samman med respekt för och tillit mellan människor. Inledningsvis pekade jag på flera värden: starka och goda upplevelser, styrkande av folkhälsan samt gemenskap. Vad är egentligen idrottens värden? Och hur kan vi vidareutveckla idrott som värdefull aktivitet för individ och samhälle?

Inspirerad av klassiska ideal och engelsk sport, utvecklade grundaren av de moderna olympiska spelen, Pierre de Coubertin, sin olympiska filosofi.¹¹ Idrotten skulle erbjuda ett idealsamhälle i miniatyr där varje person belönas i förhållande till talang och insats och där alla har samma möjligheter att prestera. Varje samhälle borde ha bra utbyggda träningsområden där människor kan mötas regelbundet. Idrott kan utveckla både individ och samhälle.

Våra nationella idrottsrörelser har plockat upp tråden och argumenterar starkt för idrottens värden. Legitimeringen har dock en något annan vinkling än för hundra år sedan. I dag är helhetsargumentet starkt. Orsaken är uppenbar: i ett ständigt mer stillasittande samhälle framstår idrott och fysisk aktivitet som förebyggande i förhållande till övervikt och livsstilssjukdomar. Legitimeringen har gått från ideologi till epidemiologi.

Idrottens värdediskussioner kan vara komplexa. En analytisk distinktion går mellan idrottens egenvärde och idrottens nyttovärde.

¹¹ MacAloon, J. (1984). *This Great Symbol*.

Egenvärde – en lekfull attityd

Egenvärde handlar om de starka och varierade upplevelser idrotten kan ge: glädje och besvikelse, spänning och utmaning, gemenskap och motsättning. De klassiska exemplen på aktivitet med rent egenvärde är lek. Kulturhistorikern Johan Huizingas teori om *Homo Ludens*¹² och om att kultur bildades ur lek står sig fortsatt bra. I leken utvecklas människor fritt och kreativt och utöver de nödvändiga sysslorna. Lek bidrar till en utbildning på flera olika plan.¹³

Bernard Suits har vidareutvecklat idén om lek i sin teori om spel.¹⁴ Suits ser idrott som ett konkurrensspel där kroppsliga egenskaper och färdigheter är avgörande för resultatet. Spel skiljer sig från andra aktiviteter med en speciell social logik. De flesta regelsystem i samhället ska tjäna mål utanför aktiviteten. Skattereglerna ska fördela samhällets utgifter på ett rätt sätt. Trafikreglerna ska säkra effektiv och säker transport. De konstitutiva reglerna i spel har en annan funktion: de skapar spelet eftersom spelet har värde i sig själv. Normerna för ideella kroppsaktiviteter eller indelning av poäng, game och set i tennis betyder lite utanför spelvärlden.

Suits säger därför att spelet har lekens logik. Spel är i en instrumentell förståelse meningslösa. Att spela ett spel, eller att delta i en idrottsgren, är ”ett frivilligt försök att överkomma icke-nödvändiga hinder för att nå ett mål”.¹⁵ Spelet har en ”givmild logik”.¹⁶ Spelreglerna inbjuder till lek.

Det betyder inte att idrott alltid förverkligas som lek. Barn och unga kan bli stressade av konkurrens och prestationskrav. I en final på 100 meter sprint i OS står kampen om betydande extra vinster i form av prestige och profit. Ändå, och konstigt nog, om utövare i både bredd och topp präglas av mål utanför aktiviteten förminsкас ofta idrottsglädjen och prestationsförmågan. Bra tränare och ledare arbetar med det som psykologerna kallar

12 Huizinga, J. (1955 [1938]) . *Homo Ludens*.

13 Anderson, D. (2002). ”The Humanity of Movement”. *Quest*, 54, 1, s. 87–96.

14 Suits, B. (1978). *The Grasshopper. Games, Life, and Utopia*.

15 Ibid.

16 Morgan, W. J. (1994).

ett bemästringsorienterat motivationsklimat.¹⁷ Ett klassiskt idrottspsykologiskt råd är att fokusera på uppgifterna, inte på resultaten. Med andra ord:

Utöva idrott med vikt på egenvärde!

Vi kan kalla detta för en norm för en lekfull attityd inom idrotten. För topputövaren handlar det om perfektionism i alla led. För breddutövaren och barn och unga handlar det om att vara fullt och helt engagerad, om en ärlig insats. Lek handlar om ”det icke-allvarliga allvaret” för att använda ett uttryck från Huizinga.

Har idrottens egenvärde en etisk betydelse? Som Huizinga indikerar knyter leken och spelet an till grundläggande värderingar.¹⁸ I leken testar vi vad det innebär att vara människa. Överfört till idrotten kan vi säga att vi genom varierade och starka upplevelser tematiserar existentiella frågor. Vem är jag? Vem hör jag samman med? Vad är mina möjligheter i tid och rum? Vem kan jag bli?

Givet normerna för skälighet och lek kan idrotten ge bra och konkreta svar. Idrott handlar inte enbart om resultat. Om resultat var det enda målet skulle vi kunna acceptera både psykologisk och fysiologisk manipulering. Lekperspektivet innebär att värderingarna finns i processerna, i själva aktiviteten. Vägen är målet.

Normerna för skälighet och rättvisa värnar om respekt för den enskilda individen, normen för lek eftersträvar att realisera egenvärdet. Normerna kompletterar varandra. Därmed har vi en överordnad förståelse av idealet rent spel (fair play).¹⁹

Nyttovärden

Idrotten har också många och viktiga nyttovärden som är resultat av aktiviteterna. Religion och konst ska ge svar på existentiella förhållanden och i

17 Roberts, G. L. (2012). "Motivation in Sport and Exercise From an Achievement Goal Theory Perspective". I: Roberts, G. L. m.fl. (red.) *Advances in Motivation in Sport and Exercise*, s. 5–58.

18 Burke, R. J. (1981). "Taking Play Seriously". I: Morgan, W. J. m.fl. (red.) *Philosophic Inquiry in Sport*, s. 159–167.

19 Loland, S. (2002). *Fair Play*.

vissa fall *sinnnesfrid*. Vetenskapen ska ge insikt och teknologi, och göra våra liv enklare och bättre. Vilken nyttohänsyn tjänar idrotten?

Svaren varierar sett ur ett historiskt, socialt och kulturellt perspektiv. Under antikens olympiska spel hade idrotten religiös betydelse och var en identitetsmarkör för grekiskhet. Framväxten av modern idrott i 1800-talets England motiverades bland annat av utbildningsidealet *Muscular Christianity*. Idrotten skulle ta del i fostran av starka försvarare av det brittiska imperiet. Idrotten i Skandinavien växte fram med bakgrund i både det militära och det nationalpatriotiska. Under mellankrigstiden arbetade arbetarrörelsen för att idrotten skulle stärka arbetarklassen. Under efterkrigstiden, och speciellt under de sista två decennierna, har helhetsargumentet blivit det viktigaste. Idrott ska tjäna folkhälsan.

Vad är förhållandet mellan idrottens egenvärde och nyttovärde? Tesen här är att det är idrottens egenart som ger den nyttovärde. Om inte idrott praktiseras på ett riktigt sätt, tappar den omdöme och stöd i samhället. Utan det faktum att idrott ger utövare och publik starka och goda upplevelser skulle den knappast rekrytera så brett som den gör. Utan det faktum att idrott drivs genom motivation och resultat skulle också helhetseffekterna kunna problematiseras. För att få människor in i en varaktig livsstilsförändring visar forskningen att aktiviteter bör kunna ge mening och värde i sig själv. Egenvärdet är primärt, nyttovärdet sekundärt.

I offentliga sammanhang är det ändå nyttovärdet som prioriteras i legitimeringen av idrott. En anledning är nog att egenvärdet uppenbarligen har med subjektiv upplevelse av idrott att göra och är svår att visa. Argumentet rörande lek väger inte lika tungt i samhällsekonomiska kalkyler. Nyttovärdet är i större grad objektivt. Vi kan visa idrottens hälsofrämjande verkningar och vi kan mäta idrottens fostrande och socialiserande effekter hos barn och unga.

Doping och begränsningens konst

Jag har visat en bild av idrottens normer och värderingar och pekat på några av de värdemässiga utmaningar som kännetecknar idrotten. Diskussio-

nen ska tjäna som bakgrund för att diskutera etiska dilemman med större precision. Ett mycket omtalat dilemma handlar om bruk av förbjudna, prestationsfrämjande mediciner och metoder: dopning.

Utövare som blir påkomna som dopade framställs som fuskare. Dopare bryter normen om skälighet. Men ska vi diskutera dopning som ett etiskt problem måste vi gå förbi reglerna. Vi kan inte motivera dopningsreglerna genom att hävda att det är fel att bryta mot dem. Vad handlar dopning om som etiskt problem? Vilka normer och värden står på spel?

Standardargumentet är att dopning måste förbjudas på grund av hälsofaran. Mediciner som anabola androgena steroider (AAS) och erythropoetin (EPO) är i stora doser livsfarliga och kan i värsta fall leda till döden. Men det finns många typer av hälsorisk inom idrotten. Stora träningsdoser kan leda till överbelastning. Akuta olycksfall under tävlingar kan ge skador. Riskidrott som utförsäkning kan i värsta fall leda till döden. Om vi ska eliminera all hälsorisk kan vi lägga ner stora delar av idrotten.

Vi måste skilja mellan olika typer av hälsorisk. Träning innebär ett balanserande mellan uppbyggande och nedbrytande processer. Konkurrens innebär att ge sitt bästa utan att bli skadad. Bra fotbollsspelare hoppar över benen på motspelarna i en vårdslös tackling, bra utförsåkare har förmågan att kalkylera sina risker. Om alla utövare i ett sprintfält är dopade kan fältet vara lika jämt som innan men vi har introducerat en extra och betydande hälsorisk. Om alla Tour de France-cyklisterna går på EPO kan fältet hålla en lite högre hastighet, men upplevelsevärde hos cyklisterna och publiken blir knappast större. Hälsorisk vid dopning vägs på inget sätt upp av andra värden.

Anledningen finner vi i skälighets- och leknormerna. Idealet är idrottsutövare som tränar och tävlar med ömsesidig respekt och tillit och söker värden i aktiviteten själv. Dopning är en produkt av en stark stöttningsapparat med medicinsk och fysisk expertis som undergräver utövarens myndighet och ansvar. Dopning hotar utövaren, idrottens egenvärde samt idrottens nyttovärde. Antidopning har en solid grund.

En annan fråga är om antidopning kan överleva i en värld som översvämmas av prestationsfrämjande medel och mediciner. I delar av den kommer-

siella träningskulturen är dopningsbruk ett ökande problem. Dessutom har vi mediciner som ska hjälpa till i sexlivet och vi har så kallad ”hjärndopning” som ska ge bättre minne och koncentration. Antiageing-industrin är i full frammarsch och forskar intensivt för att gå från kosmetisk till genetisk effekt.

Mitt svar på om antidopning kan överleva är ett ja med vissa förbehåll. Framväxten av ny bioteknologi kan vara en välsignelse. Använt på ett bra sätt kan mediciner som AAS och EPO behandla sjukdomar och rädda liv. Större insikt i åldringsprocessen kan ge oss längre och bättre liv. Vi måste dock lära oss att en typ av teknologi kan vara värdefull i en praktik och destruktiv i en annan. Mediciner kan ha värden inom det medicinska området och samtidigt ödelägga idrotten när de används på friska människor i prestationsfrämjande hänsyn. Jag tror att idrottens kamp med dopning kan bli ett exempel på hur våra samhällen kan begränsa icke-medicinskt användande av medicin för att tillvarata viktiga mänskliga värden.

Goethe formulerade idén om att det är först i begränsningen som mästaren visar sig. Suits talar om spelet på samma sätt: regler begränsar de mest effektiva medel till fördel för mindre effektiva medel eftersom det skapar egenvärde. Vi kan förstå dopningsdilemmat inom samma system: mästaren har förstått att glädjen och utvecklingen inte ligger i slutresultaten men i begränsningarna som skapar mening och värde.

Idrott som spänningsfält mellan värderingar

Här har jag gett en översikt över grundläggande idrottsetiska normer: normerna om skälighet och rättvisa och normen om egenvärde och lek. Jag har dessutom diskuterat vilka värden som legitimerar dessa normer: respekt och tillit mellan människor samt upplevelsekvaiteter som tematiserar viktiga, existentiella frågor om identitet, utveckling och gemenskap. Diskussionerna tematiserar idealet rent spel (fair play).

Jag har diskuterat förhållandet mellan idrottens egenvärde och nyttovärde. Nyttovärden tjänar till att legitimera idrott. De är många och potentiellt viktiga men varierar i ett historiskt, socialt och kulturellt sammanhang. Jag har argumenterat för att egenvärde är primärt och nyttovärde sekundärt.

Jag har koncentrerat mig på den organiserade idrotten. Den moderna idrotten är mångfaldig. Den kommersiella träningsbranschen och alternativa idrottskulturer som till exempel brädspport är i stark utveckling. Diskussion av normer och värden inom sådana aktiviteter faller utanför ramarna här. Ändå tror jag att betraktelserna om egenvärde och nyttovärde har allmän giltighet inom idrottsfältet. En träningsbransch med fokus på kropp och utseende blir sårbar för extrema kroppsideal och manipulering av många slag. En brädspportkultur med fokus på image och utrustning kan lätt mista greppet om sina utövare.

Idrotten utgör ett fält med många spänningar mellan värderingar. Inom idrotten kan människans potential och mänsklig gemenskap visa sig från sin bästa sida. Men idrotten kan också vara destruktiv och exkluderande. Därför är etisk reflektion viktig. Skandinavisk idrott framstår som en folk-rörelse med goda traditioner av att diskutera värderingar. Det ger anledning till optimism i utvecklingen av framtidens idrott.

Referenser

- Anderson, D. (2002). "The Humanity of Movement". *Quest*, 54, 1, s. 87–96.
- Beauchamp, T. L. (2001). *Philosophical Ethics: An Introduction to Moral Philosophy*. New York: McGraw Hill.
- Bernard, A. B. & Busse, M. R. (2004). "Who wins the Olympic Games: Economic Resources and Medal Totals". *The Review of Economics and Statistics*, 86, 1, s. 413–417.
- Breivik, G. (2013). *Jakten på et bedre liv. Fysisk aktivitet i den norske befolkning 1985–2011*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Burke, R. J. (1981). "Taking Play Seriously". I: Morgan, W. J & Meier, K. V. (red.) *Philosophic Inquiry in Sport*. Champaign, Ill.: Human Kinetics, s. 159–167.
- Heinilä, K. (1982). "The Totalization Process in International Sport". *Sportwissenschaft* 11, 2, s. 235–254.
- Huizinga, J. (1955 [1938]). *Homo Ludens. A Study of the Play Element in Culture*. London: Beacon Press.
- Loland, S. (2002). *Idrett og etikk – en innføring*. Oslo: Akilles.
- Loland, S. (2002). *Fair Play. A Moral Norm System*. London: Routledge.
- Loland, S. (2005). "The Varieties of Cheating. Comments on Ethical Analysis in Sport". *Sport in Society*, 8, 1, s. 11–26.
- MacAloon, J. (1984). *This Great Symbol: Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games*. Chicago: University of Chicago Press.
- Morgan, W. J. (1994). *Leftist Theories of Sport: A Critique and Reconstruction*. Champaign, Ill.: University of Illinois Press.
- Morgan, William J. (2000). "The Philosophy of Sport: A Historical and Conceptual Overview and a Conjecture regarding its Future". I: Coakley, J. & Dunning, E. (red.) *Handbook of Sport Studies*. London: Sage.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Harvard UP.
- Roberts, G. L. (2012). "Motivation in Sport and Exercise From an Achievement Goal Theory Perspective: After 30 Years, Where are We?" I: Roberts, G. L. & Treasure, D. C. (red.) *Advances in Motivation in Sport and Exercise*. Champaign, Ill.: Human Kinetics, s. 5–58.
- Searle, J. (1969). *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge, UK: Cambridge UP.
- Suits, B. (1978). *The Grasshopper. Games, Life, and Utopia*. Toronto: University of Toronto Press.

Naglar i regnbågens färger

etik och politik i idrottens värld

Ulf Bjereld, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet

Idrotten spelar en viktig roll i internationella politiska relationer. Idrottsrörelsen måste erkänna att idrott och politik hör ihop – och utveckla sina former för att stödja förbund, klubbar och aktiva att hantera samhällliga och politiska frågor.

På förmiddagen torsdagen den 15 augusti 2013 tog sig den svenska höjdhoppstjärnan Emma Green till VM-final i Moskva genom att klara höjderna 1.88 och 1.92 i första försöket. Emma Green fick visserligen välförtjänt beröm för att hon lyckats ta sig till sin tionde mästerskapsfinal i rad. Den allra största uppmärksamheten ägnades ändå åt att hon genomfört tävlingen i naglar målade i regnbågens färger, som en protestaktion mot de ryska anti-gaylagarna, vilka bland annat förbjuder ”propaganda för icke-traditionella sexuella relationer”.

Redan på onsdagskvällen dagen före tävlingarna hade Emma Green lagt ut bilder på sina regnbågsmålade naglar på Instagram, en social nätverkstjänst för delning av fotografier och videoinspelningar, med texten ”Naglar målade i regnbågens tecken. #pride #chanelcolor #moscow2013 Nu är alla förberedelser gjorda.” Den svenska löparen Moa Hjelmer blev inspirerad och regnbågsmålade även hon sina naglar inför tävlingarna.

I svenska och i internationella medier fick Emma Greens manifestation mest positiva reaktioner. ”Modiga protesten inför höjdhoppet”, skrev Aftonbladet. ”Emma och Moa i modig protest”, skrev Sveriges Televisions sportredaktion. Undantaget var den ryska stavhoppstjärnan Jelena Isinbajeva som på en uppmärksammas presskonferens kallade Emma Greens protest för ”respektlös”.

Men av Svenska Friidrottsförbundets ledning fick Emma Green och Moa Hjelmer inget stöd. Friidrottsförbundets ordförande Tomas Riste påpekade i stället ampert att det ”inte är gångbart att de aktiva i ett VM använder arenan som en plattform för att framföra politiska budskap”. Tomas Riste betonade också att ”finns det ett regelverk ska man hålla sig inom det”. Över huvud taget fick man intrycket att friidrottsförbundets ledning inte hade någon beredskap att hantera den situation som uppstod, trots att frågorna om hbtq-personers rättigheter i Ryssland hade diskuterats intensivt före tävlingarnas genomförande.

I finalen ett par dagar senare gjorde Emma Green återigen en bra tävling. Hon klarade ett nytt årsbästa på 1.97 och kom på femte plats. Emma Green valde denna gång att inför tävlingen måla sina naglar i helrött.

Var det rätt av Emma Green och Moa Hjelmer att använda idrottsarenan som plattform för sin manifestation? Borde förbundsledningen ha agerat annorlunda och i så fall på vilket sätt? Hur ska vi egentligen se på det gamla slitna uttrycket ”idrott och politik hör inte ihop”? I detta kapitel kommer jag att argumentera för att idrott och politik påverkar varandra, vare sig vi vill det eller ej, och att idrott och politik därför heller inte kan betraktas isolerat från varandra. Jag vill dessutom visa att eftersom idrott och politik påverkar varandra kommer heller ingen enskild idrottsutövare undan sitt individuella ansvar för att hantera de problem eller situationer som kan uppstå, till exempel när mästerskapstävlingar genomförs i diktaturer som grovt bryter mot de mänskliga rättigheterna. Därutöver vill jag diskutera det ansvar som idrottsrörelsens ledarskap – på alla nivåer – har i att stötta den enskilde idrottsutövaren i de problematiska situationer som då och då uppstår.

Idrott och politik – hör det ihop?

Det så ofta upprepade uttrycket ”idrott och politik hör inte ihop” är vagt och mångtydigt, och därför svårt att få grepp om. Vad betyder det egentligen? De allra flesta som säger att idrott och politik inte hör ihop menar nog att idrottsrörelsen inte ska ta ställning i politiska sakfrågor och att idrottsarrangemang inte ska bli plattformar för politiska manifestationer. Eller

också så menar de att idrottsrörelsen ska stå fri från staten och de politiska partierna, och därför heller inte kunna användas i propagandasyften.

Men de som använder uttrycket ”idrott och politik hör inte ihop” glömmar ofta bort att idrottsrörelsen faktiskt redan i dag tar politisk ställning. Riksidrottsförbundets (RF) programtext *Idrotten vill – idrottsrörelsens idéprogram* (antaget av en enhällig RF-stämman 2009) tar till exempel tydligt ställning för FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och för FN:s konvention om barns rättigheter (barnkonventionen). Frågorna om mänskliga rättigheter och om barns rättigheter är inte på något sätt opolitiska, även om de i Sverige har fått ett så starkt fäste att vi ibland tenderar att uppfatta dem som så självklara att de blir opolitiska.

I samma dokument slår Riksidrottsförbundet fast att idrottsrörelsen också har ett ansvar för att stärka demokratins ställning utanför Sveriges gränser: ”I arbetet inom de internationella idrottsförbunden bör svenska representanter agera för att få genomslag för de principer om människors lika värde och demokratiska uppbyggnad som präglar verksamheten i Sverige”.¹ Så idrottsrörelsen har i sina programtexter satt ner foten i viktiga politiska frågor rörande människosyn och mänskliga rättigheter, samt åtagit sig att verka för att främja dessa ståndpunkter i internationella sammanhang.

Idrottsrörelsen är heller inte helt fristående från statsmakten. Samhället satsar varje år stora summor pengar på idrottsrörelsen, och det stödet är inte villkorslöst. Idrottsrörelsen förväntas stå för demokratiska värderingar, aktivt arbeta för integration samt värna en demokratisk utveckling och delaktighet, samt bedriva skolning i demokrati, ansvarstagande och etik.²

Ett av de största specialförbunden, Svenska Fotbollförbundet, har i sitt måldokument, *Fotbollens strategier – Svensk fotbolls mål 2009–2011*, snarlika formuleringar. Där betonas att fotbollen ska ”aktivt bidra till samhällsnyttiga värderingar” samt att fotbollen ska visa ”öppenhet och respekt för människors lika värde samt motverka rasism och all annan diskriminering”.³

1 Riksidrottsförbundet. *Idrotten vill – idrottsrörelsens idéprogram*, s. 45.

2 *Statens stöd till idrotten*. Proposition 2008/09:126.

3 Svenska Fotbollförbundet. *Fotbollens strategier – Svensk fotbolls mål 2009–2011*, s. 2.

De flesta uppfattar nog inte heller Svenska Fotbollförbundets kampanjer mot rasism som politiska, utan i stället som främjande av demokratiska och humanistiska värderingar.

Sammantaget definierar sig således den svenska idrottsrörelsen som en värnare av demokrati, jämlikhet, integration och mänskliga rättigheter, och med uppgift att bekämpa rasism och diskriminering. Uppdraget är inte begränsat till Sverige utan ska också bedrivas inom de internationella förbunden.

Ett sådant uppdrag är sannerligen inte opolitiskt. Samtidigt är det väldigt få som har invändningar mot detta uppdrag i sig. Det kontroversiella består i hur uppdraget ska genomföras och vilka konsekvenser det får för Sveriges och för svenska idrottsutövares tävlingsverksamhet, både i Sverige och internationellt.

Problematiken kan ta sig åtminstone fyra olika uttryck. Det första avser politiska manifestationer i samband med idrottsarrangemang, till exempel banderoller på läktarplats med krav på respekt för mänskliga rättigheter om Sverige möter Saudiarabien i en vänskapsmatch i fotboll. För det andra kan det politiska ledarskapet i en stat vinna prestige genom idrottsframgångar eller genomförande av idrottsarrangemang. Här är kanske genomförandet av de olympiska spelen i nazisternas Berlin 1936 det mest kända exemplet. För det tredje kan idrottsutbyte innebära ett erkännande av och stärka legitimiteten hos en regim. Ett exempel är Sveriges Davis Cup-match i Båstad mot apartheidlandet Rhodesia 1968. Rhodesia hade under ledning av Ian Smith hösten 1965 brutit sig loss från Storbritannien och staten Rhodesia erkändes aldrig av FN eller av staterna i omvärlden. Däremot accepterade Internationella Tennisförbundet Rhodesia som medlem. Matchen kringgärdades av demonstrationer och kravaller och fick spelas på annan ort. För det fjärde kan idrotten fungera som identitetsbyggare och främjare av medborgaranda. Ett exempel är det franska fotbollslandslaget – Les Bleus – seger på hemmaplan i fotbolls-VM 1998, vilken av många uppfattades som en framgång för den ”franska modellen” av social integration och en seger för ett modernt, franskt multikulturellt ideal. Över hälften av Les Bleus 23 spelare hade någon form av utländsk bakgrund och den yttersta högern och

dess politiska företrädare Jean-Marie Le Pen, ordförande för Front National, klagade över att landslaget inte var ”tillräckligt franskt”.⁴

Jag vill betona att det inte finns några enkla sätt att hantera dessa frågor. Det viktiga är att såväl enskilda idrottsutövare som idrottens ledarskap inser att här finns en problematik att hantera, vilken man inte kan komma runt genom uttrycket ”idrott och politik” hör inte ihop.

Kollektivt och individuellt ansvar

Många enskilda idrottsutövare väljer att lägga ansvaret på ledningsnivå om man ska delta i ett kontroversiellt idrottsarrangemang eller inte. Det är en förståelig inställning. Dels för att idrottsledningen, som ska vara demokratiskt vald, då får möjlighet att utöva sitt ansvar och tala för idrottsrörelsen som helhet. Dels eftersom den enskilde idrottsutövaren, som kanske inte alls är intresserad av eller insatt i politik, slipper bördan av att ta ett individuellt ansvar och i stället kan koncentrera sig på själva idrottsuppgiften.

Fram till det kalla krigets slut var en stor del av världens stater diktaturer. I dag finns det betydligt fler demokratier eller stater som på något sätt befinner sig i en gråzon mellan att vara en diktatur eller en demokrati. I det avseendet tycker nog de flesta av oss att världen har blivit bättre. Men om idrotten ska vara en global rörelse kommer fortfarande den kontroversiella frågan på bordet: Är det rätt att placera stora idrottsarrangemang i diktaturer som bryter mot de mänskliga rättigheterna? Är det rätt att bedriva idrottsutbyte med dessa stater?

Frågan är inte enkel. Om Sverige spelar vänskapsmatcher i fotboll mot Saudiarabien eller Qatar – länder som grovt bryter mot de mänskliga rättigheterna – kan det bidra till att stärka och legitimera det repressiva ledarskapet i dessa stater. Detsamma gäller om det globala idrottssamfundet väljer att lägga stora mästerskapstävlingar i diktaturer som Kina eller Vitryssland. Å andra sidan kan man hävda att idrottsutbyte och idrottsarrangemang skapar

4 Bjereld, U. (2012). *Idrott och politik – en problematisk förbindelse?*

kontakter mellan människor och bryter ner gränser, sätter fokus på övergrepp och brott mot mänskliga rättigheter och på så sätt kan bidra till öppenhet och en demokratisk utveckling i respektive land. Valet är aldrig självklart. Men min poäng är just att det är ett val, som måste göras medvetet om de problem och svårigheter som finns i valsituationen. Inte genom en naiv – och i grunden felaktig – utgångspunkt om att idrott och politik inte hör ihop.

Vid sidan av OS i Berlin 1936 har den internationella idrottsrörelsen vid flera tillfällen valt att placera de mest prestigefyllda idrottsarrangemangen i länder som åtminstone vi i vår del av världen betraktar som diktaturer. OS i Moskva 1980 och i Peking 2008 brukar anföras som exempel. EM i friidrott i den grekiska juntans Aten 1969, VM i fotboll i Argentina 1978 eller ishockey-VM i Vitryssland 2014 är några ytterligare exempel.

De största kollektiva idrottsbojkotterna riktades mot OS i Moskva 1980 och mot det påföljande OS i Los Angeles 1984. När det gäller OS i Moskva 1980 var det renodlade och explicit uttalade politiska motiv som låg bakom bojkotten. USA var initiativtagare och åberopade Sovjetunionens invasion i Afghanistan i december 1979 som skäl till att inte delta. Totalt bojkottades Moskva-OS av 65 stater, däribland USA, Kanada, Västtyskland, Japan och Norge. Vid OS i Los Angeles fyra år senare valde Sovjetunionen tillsammans med flera andra länder ut Warszawapakten, däribland Östtyskland, Tjeckoslovakien, Ungern, Polen och Bulgarien, att bojkotta spelen. Officiellt åberopade Sovjetunionen och de övriga öststaterna bristande säkerhetsgarantier som skäl till bojkotten. De allra flesta bedömare uppfattade emellertid bojkotten som en hämnd för att USA och många andra väststater valt att bojkotta spelen i Moskva 1980.

Sverige har under alla år fört en konsekvent linje när det gäller deltagande i den här typen av kontroversiella arrangemang. Sverige deltar, om de internationella förbunden eller Internationella Olympiska Kommittén (IOK) har beslutat att genomföra ett arrangemang. Så tvekade till exempel aldrig Sverige om sitt deltagande i OS i Moskva 1980. Det finns ett undantag. Om FN beslutat om bojkott av någon stat (som skedde mot Sydafrika under 1980-talet) så väljer Sverige att följa FN-beslutet. Den principiella konsekvensen i den svenska linjen har underlättat ställningstagandet i varje enskilt fall.

Däremot har det sällan förts någon debatt om hur Sverige i internationella fora agerat i frågor om var mästerskapstävlingar ska placeras. Hur agerade till exempel Sverige i frågan om att ishockey-VM 2014 skulle placeras i Vitryssland? Eller att fotbolls-VM 2022 placerades i Qatar? Det förkommer knappast heller någon debatt om Sveriges vänskapsmatcher i olika sporter mot länder som lämnar en hel del i övrigt att önska när det gäller respekten för de mänskliga rättigheterna, till exempel herrlandslagets fotbollsmatcher mot Saudiarabien och Qatar.

Tyvärr är det inte särskilt svårt att konstatera att alltför många idrottsledare alltför många gånger inte lyckats hantera problematiken på professionellt sätt. I stället för att acceptera och bejaka att detta är svårt, väljer man att förneka att det finns något problem över huvud taget. Ett klassiskt exempel är radiointervjun med dåvarande svenske förbundskaptenen i fotboll, Georg "Åby" Ericson, mitt under pågående fotbolls-VM i juntans Argentina sommaren 1978. I intervjun ondgör sig Åby Ericsson över det svenska debattklimatet: "Jag förstår att det är farligt att säga vad man tycker här i Sverige". Han övergår sedan till att prisa Argentina som land och betonar att han inte stött på något förtryck eller brott mot de mänskliga rättigheterna: "Jag har inte sett någonting som tyder på att det inte är ett fint land det här."⁵

Ett mer nutida exempel är ett uttalande av Svenska Ishockeyförbundets ordförande Christer Englund som i en radiointervju förnekade att det på något sätt var problematiskt att spela ishockey-VM i Vitryssland: "Vi blandar aldrig hockey och politik. Vi tar aldrig ställning."⁶ Man kunde kanske tro att det hunnit rinna en del vatten under broarna sedan ordföranden i Svenska Tennisförbundets tävlingskommitté Mats Hasselquist kunde vifta bort protesterna mot Sveriges Davis Cup-match i Båstad mot apartheidlandet Rhodesia – och kommentera frånvaron av svarta spelare i Rhodesias lag med att "Tennis är kanske en sport som inte ligger så bra till för negrer. Det är en sport som kräver massor av tålamod".⁷ Men en del uttalanden från till exempel Stefan Lindeberg, ordförande för Sveriges Olympiska Kommitté (SOK),

5 Sveriges Radio. Dagens Eko, 10 juni 1978.

6 Sveriges Radio. P1 Morgon, 27 mars 2012.

7 Aftonbladet, 26 mars 1968.

leder fortfarande till att man häpnar över vilken värld en del idrottsledare tycks befinna sig i. Så kritiserade Stefan Lindeberg några norska idrottsstjärnor inför OS i Peking som deltog i en kampanj till stöd för politiska fångar i Kina för att de utnyttjade den olympiska rörelsen och att deras agerande inte ingår ”i normal yttrandefrihet”.⁸

De enskilda idrottsförbunden kan ta sitt ansvar på kollektiv nivå när det gäller placeringen av enskilda idrottsarrangemang och huruvida man väljer att delta eller inte. Men idrottsförbundens kollektiva ansvar friköper inte den enskilde idrottsutövaren från ett individuellt ansvar. Idrottsförbundet kan ju fatta ett beslut som den enskilde idrottsutövaren uppfattar som djupt omoraliskt. Ska hen i så fall acceptera att det övergripande ansvaret ligger på förbunds nivå och bortse från sina egna moraliska betänkligheter? Eller ska hen ta självständig ställning och följa sitt hjärtas röst i fråga om deltagande och i så fall under vilka former? Jag vill återigen påpeka att det inte finns några enkla eller självklara svar på dessa frågor. Min poäng är i stället att det är svårt, att det handlar om ett självständigt val och att ingen kan komma undan det svåra, självständiga valet genom att gömma sig bakom ett förbundsbeslut eller bakom parollen att ”idrott och politik hör inte ihop”.

Det självständiga ställningstagandet kan ta sig en mängd olika uttrycksformer. De flesta av oss minns säkert – eller känner åtminstone till – bilden av Tommie Smith och John Carlos när de gjorde en Black Panther-hälsning (en höjd knuten näve i en svart handske) i samband med prisceremonin när de vunnit guld respektive brons på 200 meter i Mexiko-OS 1968. Emma Greens regnbågsfärgade naglar var en snarlik manifestation, även om genomslaget inte blev riktigt lika stort.

Även individer kan tillsammans i ett lag utnyttja ett tävlingsarrangemang till en politisk manifestation. Så valde till exempel Landskrona Bois spelare att vid IFK Göteborgs hemmapremiär i allsvenskan våren 1978 ha med sig en banderoll ut på planen. De sprang fram till mittcirkeln och vecklade ut den varpå publiken kunde läsa ”Rädda varven”. Landskronaspelarnas

8 Sydsvenskan, 22 juni 2008.

manifestation genomfördes vid en tid då den politiska och fackliga kampen mot varvsnedläggningarna pågick i såväl Landskrona som Göteborg.⁹

Ökade krav på idrottsutövaren

Mycket talar för att kraven på individuella ställningstaganden från enskilda idrottsutövare med tiden kommer att öka. Vi såg tendenser till sådana skärpta krav när Abeba Aregawi, den svenska medeldistansstjärnan och guldmedaljören från friidrotts-VM i Moskva, inte helt förberedd på frågan, tvekade när hon tillfrågades om hon stödde Emma Greens regnbågsaktion. Hennes ovilja, eller oförmåga, att direkt ta ställning blev en riksnöhet i svenska medier.

Skälen till att vi kan se fram emot ökade krav på ställningstaganden från enskilda idrottsutövare står att finna i den ökade individualisering av samhället, som följer i den kommunikationsteknologiska revolutionens spår. Individen har i dag betydligt bättre möjlighet att själv utforma sitt livsprojekt och välja sin livsstil. Normerna individualiseras genom att individen och individens rättigheter sätts i första rummet. Individualiseringen leder dels till ökade krav på individen att självständigt välja, dels till en starkare ställning för de mänskliga rättigheterna över huvud taget.

Under det kalla krigets tid var det vanligt att brott mot mänskliga rättigheter i enskilda stater inte uppmärksammades. Fokus låg på avkoloniseringsprocessen och alla folks rätt till nationellt självbestämmande. Inom folkrätten hade statssuveräniteten en stark ställning, vilket försvårade för omvärlden att intervensera i vad som kallades för staters ”inre angelägenheter”.

Men i dag är situationen helt förändrad. Genom den blixtnabba kommunikationsteknologiska revolutionen finns det inte längre något som på samma sätt som tidigare kan betraktas som staters ”inre angelägenheter”. Brott mot de mänskliga rättigheterna synliggörs och ställer krav på handling på ett helt annat sätt än tidigare. Den enskilde individen kan heller inte skydda sig med att man ”inte visste” eller att förbundsledningen sade si eller så. Indivi-

9 Bjereld, U. m.fl. (2005). *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse i dag.*

dualiseringen ställer höga krav på individen att själv välja sin levnadsbana. Vi lever i valfrihetens tyranni, som en del psykologer uttrycker det.

Vad bör göras?

I grunden är denna individualisering en positiv utveckling som främjar möjligheterna till mänsklig utveckling och frigörelse. Men individualiseringen gör också individen väldigt ensam i alla sina val. Nedan följer åtta goda råd som jag vill ge den samlade idrottsrörelsen om hur man bör förhålla sig till den svåra, men spännande och i grunden positiva relationen mellan idrott och politik. De första fem råden är i första hand riktade till ledarskapet inom idrottsrörelsen och handlar främst om att våga ta ett större ansvar i samhällsfrågor och i politiska frågor. De avslutande tre råden är i första hand riktade till de enskilda idrottsutövarna och är främst en uppmaning om att våga tro på sig själv som självständig och ansvarstagande människa även utanför de enskilda tävlingsmomenten.

Till ledarskapet inom idrottsrörelsen:

- Erkänn problematiken. Idrotten är inte och kan aldrig vara någon frizon från politiken. Idrottutbyte får politiska konsekvenser och idrotten påverkas av politiska beslut och ställningstaganden. Den svenska idrottsrörelsen är i sig själv politisk genom sin uttalade strävan att värna demokrati, integration, jämlikhet och mänskliga rättigheter. Problematiken är inte enkel. Den hanteras bäst genom ett medvetet förhållningssätt, inte genom att man låtsas att den inte finns.
- Sök inte svaren i principer. Det finns ingen enkel lösning eller något enkelt svar på alla de problem och frågor som kretsar kring relationen mellan idrott och politik. Till syvende och sist hanteras problemen som samvetsfrågor, genom moraliska och politiska ställningstaganden där individens eller idrottskollektivets värdegrund får fälla avgörandet. Det som är rätt i ett fall kan faktiskt vara fel i nästa.
- Stötta den enskilde idrottutövaren. Att vinna och att prestera väl är viktiga komponenter i sportens värld. För att kunna prestera maximalt förväntas den enskilde idrottsutövaren fokusera på träning och kommande

tävling. Men idrotten är heller ingen bubbla och världen utanför idrotten tränger sig obevekligen på. Det är utomordentligt viktigt att idrottens ledarskap förmår stötta den enskilde idrottsutövaren i de svåra val denne ställs inför. Stöttandet kan äga rum i form av råd, kunskap och respekt för det fattade beslutet. Stöttandet kan inte äga rum i form att enbart peka på ett formellt regelverk eller genom att förneka att det finns något val över huvud taget.

- Ta bort beröringsskräcken inför det politiska. Politik är inte farligt (i alla fall inte farligare än något annat i vår del av världen) och politik gör inte ont. Politiken är en självklar del av livet och den mellanmännsliga samvaron, på samma sätt som idrotten eller konsten eller religionen. Politiken finns mitt i samhället, på samma sätt som idrotten. Då är det bättre att lära sig leva tillsammans än att räddhågat låtsas att den andre inte finns.
- Utbildning. För att kunna fatta kloka och välöverbärgade beslut – vilka de än blir – krävs det kunskap och insikter. Idrottsrörelsen borde bli bättre på att utbilda sina egna ledare, tävlingsaktiva och funktionärer om den politiska värld i vilken idrotten har att verka, samt om de valsituationer som individen ställs eller kan komma att ställas inför. Utbildningsmomentet blir särskilt viktigt inför idrottsarrangemang som kan uppfattas som kontroversiella.

Till idrottsutövarna:

- Var modig. Hur du än gör kommer du att möta kritik för att du inte gjorde annorlunda. Så är nu livet och det är inte så mycket att göra åt just den saken. Modet består i att studera en fråga och därefter faktiskt följa sitt hjärtas väg, vad omvärlden än tänker och tycker.
- Var ödmjuk. Kravet på respekt för sitt eget ställningstagande förutsätter också din egen respekt för andras ställningstagande. Givet att du är trygg i ditt beslut kan andra individer eller institutioner också vara trygga i sina beslut. Även om de är annorlunda än ditt eget.
- Var stolt. Har du kommit så långt att du satt dig in i frågan, känt efter vad som är rätt för dig att göra i detta sammanhang, och därefter gjort det. Ja, då har du kommit långt och sannolikt längre än de flesta. Det är faktiskt någonting att vara riktigt stolt över.

Referenser

Aftonbladet 26 mars 1968.

Bjereld, U. (2012). "Idrott och politik – en problematisk förbindelse?". I J. Hvenmark, (Red.). *Är idrott nyttigt? En antologi om idrott och samhällsnytta*. Stockholm: SISU idrottsböcker.

Bjereld, U. & Demker, M. (2005). *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse i dag*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Idrotten vill – Idrottsrörelsens idéprogram. Antaget av Riksidrottsförbundets stämma 2009.

Statens stöd till idrotten (prop. 2008/09:126).

Svenska Fotbollförbundet. *Fotbollens strategier – Svensk fotbolls mål 2009–2011*.

Sveriges Radio. Dagens Eko, 10 juni 1978.

Sveriges Radio. P1 Morgon, 27 mars 2012.

Sydsvenskan 22 juni 2008.

Kriminell infiltration

ett ökande hot mot idrotten

Björn Eriksson, ledamot av Riksidrottsstyrelsen och f.d. regeringens nationella samordnare mot idrottsrelaterat våld

Organiserade risksupportrar, kriminella och andra odemokratiska element vill få ett inflytande över idrottsföreningars verksamhet. Idrottsrörelsen måste möta denna kriminella infiltration genom stärkt ideellt engagemang.

De demokratiska utmaningarna inom idrottsrörelsen har blivit allt större vartefter idrotten successivt gjort sitt inträde i samhällslivets finrum. Idrottens vandring har gått från att vara en högst privat aktivitet, med grunden i antikens gamla tes om ”en sund kropp i en sund själ”, till att bli en angelägenhet för olika grupper. Det här kapitlet tar sikte på en speciell form av demokratisk utmaning, nämligen den som uppstår vid ett lågt deltagande på föreningens årsmöten eller andra sammankomster. När medlemmar avstår från att delta, ökar möjligheten för organiserade supportergrupper att utöva ett inflytande över föreningens verksamhet. I vilken utsträckning är detta ett problem för föreningar i dag och vad kan man göra åt det?

För att besvara frågan måste vi först diskutera hur idrottens värdegrund har vuxit fram, vad vi menar med begreppet supporter och vad som ligger i begreppet demokratisk utmaning. I ett sista led måste vi resa frågan hur den demokratiska utmaningen ska bemötas och vilka aktörer som härvidlag har ett särskilt ansvar.

Mina tankegångar bygger på erfarenheterna från mitt arbete som nationell samordnare mot idrottsrelaterat våld. De finns sammanfattade i delbetänkandet *Mindre våld för pengarna*¹ och slutbetänkandet *Mera glädje*

¹ SOU 2012:23. *Mindre våld för pengarna*.

för pengarna², som jag tillsammans med min mycket skickliga sekreterare Stefan Dellså hade glädjen att lägga fram under år 2012 respektive 2013. Mycket av framställningen i det här kapitlet bygger på de två idrotter där frågan om kriminell infiltration har varit speciellt brännande, nämligen fotboll och ishockey.

Idrottens värdegrund och demokratiska struktur

Idrottsutövning har förekommit under gissningsvis hela vår civilisations historia. Uttrycket ”redan de gamla grekerna” är förvisso slitet men är i detta sammanhang lite mitt i prick. Idrottsrörelsen däremot är i sin egentliga utformning en mer modern utväxt. Om man målar med den breda penseln torde de flesta vara av den uppfattningen att idrottsrörelsen i Sverige successivt började växa fram som en folkrörelse under slutet av 1800-talet, att jämföra med andra folkrörelser. I och för sig är detta en förenklad bild. Andra impulser kom från militär verksamhet eller hade sina rötter långt tillbaka. Det gäller speciellt individuella idrotter som till exempel ridning, löpning och kastgrenar i olika former.

Idrotten kom tidigt att sammansluta sig i olika specialidrottsförbund (SF). Redan år 1903 bildades Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund som föregångare till dagens Riksidrottsförbund (RF). I dag består RF av 70 SF och är närmast att betrakta som en konfederation. Det är viktigt att notera att på de flesta områden – till exempel de frågeställningar som jag tar upp i den här texten – saknar RF rätt att utfärda bindande direktiv gentemot specialidrottsförbunden. Undantaget är främst frågor av ekonomisk art.

För att förstå idrottsrörelsens innersta väsen är två begrepp viktiga att förhålla sig till. Det ena är idrottens värdegrund, som bygger på fyra gemensamma värderingar: glädje och gemenskap, allas rätt att vara med, demokrati och delaktighet samt rent spel. Tydligast finns värdegrunden återgiven i RF:s visionsprogram *Idrotten vill*, som alla SF och därtill anslutna föreningar har att utgå från.

² SOU 2013:19. *Mera glädje för pengarna*.

Det andra grundbegreppet är idrottens organisatoriska uppbyggnad med föreningen som minsta gemensamma nämnare.

Det grundlagsskyddade begreppet förening har en nära koppling till en annan hörnsten i svenskt statskick, nämligen demokrati. Tanken bakom att bilda föreningar är att de ska vara medlemsbaserade. Poster ska tillsättas efter val där alla medlemmar har en röst. Den valde kandidaten får ett så kallat förtroendemannauppdrag. Föreningslivet är tänkt att fostra medlemmarna till demokratiska varelser. Föreningen ska öka tilliten mellan medborgare via samverkan mot gemensamma mål. Genom att människor engagerar sig i föreningslivet, går på möten, lär sig möteskultur och hur demokratiska beslut fattas ska de förstå demokratins spelregler. Här ska i den bästa av världar den stora demokratin (stat och samhälle) knytas ihop med den lilla demokratin (föreningar).

Det är i föreningen som medlemmarna har att utöva sitt inflytande och där varje medlem har en röst. Det är föreningen som är den yttersta garanten för verksamheten, alltifrån tävlingsverksamhet till annat idrottsutövande i organiserad form. Föreningen – som ingalunda är att jämföra med ett bolag – har som exekutivt organ mellan föreningsstämmorna den valda styrelsen. Med föreningen som bas kännetecknas idrottsrörelsen av sin pyramidstruktur med regionala distrikt såväl inom RF som inom flera SF. Ett i detta sammanhang växande problem är att på ideell basis engagera medborgarna i föreningslivet, främst vad avser basverksamheten. Inte minst gäller detta förtroendevalda poster som ordförande och ekonomiansvarig, liksom delar kring idrottens övriga administration. Redan häri ligger stora möjligheter att infiltrera föreningarnas styrelser.

Supportrar och risksupportrar

Ordet supportrar har för många medborgare en positiv klang. De flesta av oss har troligen varit supportrar för någon form av verksamhet. Ett idrotts-evenemang med jubel på läktaren, påhejande av det egna laget och glädjen när favoritlaget gör mål är en självklar del i till exempel elitidrotten. Tyvärr har ordet supportrar i viss utsträckning kommit att erövas av en minoritet

som gett begreppet en delvis annan innebörd. I dag skiljer vi förenklat uttryckt mellan supportrar och risksupportrar. Med det senare menas supportrar som via utomparlamentariskt beteende blir ett hot mot idrottens själva värdegrund. Olika skattningar ger vid handen att denna senare grupp – när den kvantifieras som så kallade firmamedlemmar – för fotbollens del uppgår till mellan 650 och 700 personer, vilket är cirka tre procent av det totala antalet organiserade supportrar.

Organiserat våld inne på arenorna har blivit mer ovanligt. Denna kriminalitet har förskjutits långt utanför arenorna. Olagligheterna på själva idrottsanläggningen avser i de flesta fallen illegalt användande av pyroteknik, främst från olika så kallade ultrasgrupper. Dessa grupperingar svänger ofta mellan att vara föredömliga supportrar till att begå övertramp av stundtals allvarligt slag. Ultras kan något förenklat sägas ha stundtals anarkistiska tendenser.

Våld och illegalitet i samband med idrott har långa historiska anor. Redan i slutet av 1200-talet förbjöds till exempel fotboll av kung Edward i England. Då handlade det om matcher mellan byar som präglades av mycket våld. Det första mera kända ”moderna” huliganslagsmålet inträffade i England år 1867. I Sverige inträffade den första kända incidenten 1921 på Ruddalens idrottsplats i Göteborg, vid en match mellan Västra Frölunda och Gais. Den moderna supporterulturens födelse brukar dock dateras till 1966 då England vann VM-guld på hemmaplan. Tv-programmet Tipsextra lanserades i Sverige 1970. I samband med det kan man säga att supporterkulturen – i den form vi känner den – nådde vårt land.

Relationen mellan staten och idrotten

Även om brottslighet kopplad till idrott inte i sig är ett nytt samhällsproblem har det från att ha klassificerats som ett regionalt idrottsproblem alltmer kommit att betecknas som ett problem av nationell dignitet. Det finns i realiteten ett inofficiellt kontrakt mellan staten och idrotten. Mot kraftigt ökade idrottsanslag och allt färre specialregleringar från statens sida ställer det offentliga kravet att idrotten levererar en ideellt uppbyggd verksamhet till

gagn för medborgarna. Det gäller oberoende av om man tävlar på elitnivå eller nöjer sig med att vara motionär eller åskådare på spännande tävlingar. Det rimmar självfallet illa med detta kontrakt om kriminellt influerade aktörer lyckas infiltrera idrottsorganisationernas ledningar.

Svensk idrott har också ett varumärke som av andra skäl måste vårdas. Det gäller relationerna med till exempel sponsorer, som knappast vill bli associerade med legalt tveksamt beteende. Detsamma gäller behovet att kunna attrahera publik från de breda folklagren för att kunna tillförsäkra evenemangen ekonomisk bärkraft. Det gäller publik till såväl läktarna som till massmedierna.

Hoten växer och blir mångsidiga

Hoten mot idrottsrörelsen och etiken inom idrotten har många dimensioner. Vissa är mer av karaktären kopplade till samhällsutvecklingen, till exempel kommersialisering, professionalisering och individualisering. Det senare avser ett minskat intresse för föreningsdriven idrott, jämfört med ett mera allmänt intresse för motion och hälsa utan de krav på engagemang som föreningsmedlemskap kan kräva. Andra hot tar sikte på ett ifrågasättande av idrottens särart. Det blir allt vanligare att jämställa en förening med ett företag. Frågan är om till exempel EU:s konkurrensrätt verkligen medger att idrotten behåller sin pyramidstruktur. Bör det till exempel inte vara möjligt för aktörer utanför föreningslivet att skapa egna konkurrerande svenska mästerskap där de bästa idrottarna deltar?

Idrotten har bidragit till utvecklingen att bli klassificerad som företagsstyrd snarare än föreningsstyrd genom att på ett stundtals naivt sätt överta näringslivets vokabulär. Begrepp som säljare, kunder och marknadsanpassning florerar i många dokument från idrotten.

Hot av mer omstörtande slag har också vuxit fram inom modern idrott. Bland de närmast kriminellt orienterade hoten torde problemen kring doping vara de mest kända. Under de senaste årtiondena har också kriminalitet i form av uppgjorda matcher och våld med risksupportrar inblandade

tilldragit sig allt större uppmärksamhet. Härifrån är steget inte långt till kriminell infiltration av styrelserna för de idrottsorganisationer där stora pengar är i omlopp.

Varför ökar riskerna för att kriminella sneglar mot att påverka klubbars styrelser, speciellt vad avser elitidrott? Jag tror, sett med mina polisglasögon som gammal rikspolischef, att det är de tre klassiska skälen: Idrottens svans representerar en intressant rekryteringsbas för annan kriminell aktivitet; miljön påminner stundtals om kontantbranscher; samt att vägen till intressanta kontakter kan gå över styrelserummen. Gentemot vissa klubbar har man tyvärr varit alltför framgångsrika.

Hot mot idrottsledningar är en realitet

Det är svårt att mäta hur odemokratiska element påverkar förtroendevalda i sina funktioner inom idrotten. Det är ju inte direkt något berörda personer talar högt om. Förtroendevalda kan känna skam dels över att de låter sig bli påverkade, dels för rädslan att bli drabbad av någon påföljd. Ett sätt att mäta förekomsten av påverkan är att söka mäta om och hur förtroendevalda och andra aktörer hotas i sitt dagliga värv. Som nationell samordnare gav jag Stiftelsen Tryggare Sverige i uppgift att kartlägga förekomsten av våld, hot och trakasserier inom fotboll och ishockey.³ Undersökningen genomfördes dels som en enkätundersökning (drygt 700 personer svarade), dels i form av cirka 25 djupintervjuer. En stor fördel med stiftelsens undersökning är att resultaten går att jämföra med motsvarande studier som är gjorda för andra yrkeskategorier.

Undersökningen gav ett resultat som var värre än vad jag hade föreställt mig. Min slutsats är att åtgärder måste till och det illa kvickt. I undersökningen mättes utsattheten i form av upplevt våld, hot och/eller trakasserier för respektive personalkategori under den senaste tolv månaders perioden. Mest utsatta var VD/klubbdirektörer/sportchefer (drygt 40 procent) följt av domare (35 procent) och ordningsvakter/publikvärdar (30 procent). Mot-

3 Kartläggningen ingår som en del i slutbetänkandet *Mera glädje för pengarna*. SOU 2013:19.

svarande siffror för Försäkringskassan var 16 procent, för tjänstemän inom kustbevakningen och åklagare 10 procent, för tulltjänstemän 9 procent och för poliser 8 procent.

Det var ingen skillnad mellan fotboll och ishockey. Även om många hot framförs i stundens frustration innehåller de inte sällan inslag av försök till långsiktig påverkan. Endast en liten del av händelserna polisanmäls. Detta är helt oacceptabelt. En vanlig uppfattning i undersökningen var att man inom fotbollen – i motsats till ishockeyn – under lång tid varit alltför passiv och att det finns en uppgivenhet när det gäller att gå till motoffensiv. Nämnas bör att bilden är splittrad beroende på vilka klubbar vi avser. Jag menar att dessa frågor naturligtvis är ett ansvar för idrottsrörelsen på alla dess nivåer. Det är även i högsta grad en fråga om ledarskap där de tongivande företrädarna måste ta ett tydligare ansvar. En trappa måste städas uppifrån. För mig är det till exempel självklart att hot polisanmäls, vilket för närvarande bara sker i 13 procent av fallen. Endast 40 procent av händelserna, främst trakasserier, rapporteras till närmaste chef.

När hotbilden inom fotboll och ishockey ser ut som den gör underlättar det naturligtvis inte om årsmötena också har betydande – eller i värsta fall dominerande – inslag av folk med en idrottspolitiskt tveksam agenda. Jag har vidare svårt att förstå att man inte ägnat denna fråga ett större intresse såväl inom främst fotbollens ledande skikt som inom den politiska apparaten, inklusive Regeringskansliet.

Jag noterar vidare att de undersökningar som jag har gjort också visar upp en oroande bild när det gäller hot mot journalister. Inte heller på denna punkt har jag noterat något större intresse från mediernas ledning eller ansvariga politiker.

Finns det en kriminell infiltration?

Frågan om det finns en kriminell infiltration i klubbarna är naturligtvis omöjlig att i dagsläget ge ett fullt vetenskapligt svar på. Men enligt min uppfattning är också det ett reellt problem. Det gäller framför allt storstads-

klubbar inom lagsporter som fotboll och ishockey. Till mig inflyter rapporter som vittnar om försök till att påverka styrelsemedlemmar och andra nyckelaktörer. Stiftelsen Tryggare Sveriges undersökning är ett annat starkt indicium, liksom alla de förfrågningar som jag för närvarande får om att biträda klubbledningar som känner ett starkt obehag inför de försök till påverkan som de utsätts för av, vad vi skulle kunna kalla, ljusskygga element. Delvis sker detta öppet via bland annat sociala medier, delvis genom mera subtila metoder. Den organiserade kriminalitetens olika falanger tycks också sinsemellan välja att dela upp sina aktiviteter mellan olika klubbar.

De analyser jag har gjort indikerar vidare att element med tveksam demokratisk agenda mera sällan väljer att erövra valda positioner. Det är vanligare att de direkt eller indirekt försöker påverka aktörer i beslutande ställning. De påpekar gärna för beslutsfattaren att om han eller hon inte ”lyssnar” har personen att räkna med att inte bli omvald på kommande årsmöte. Många uppfattar då att valet står mellan att kröka rygg eller att avgå med förevändningen att man gör det av andra skäl än det hot man har blivit utsatt för.

Det kan i detta sammanhang finnas skäl att citera ett inte helt ovanligt svar från de djupintervjuer som genomfördes av Stiftelsen Tryggare Sverige:

”Det finns klubbar där kriminella nästlat sig in. De onda krafterna har kapat föreningar. Nu har vi grupperingar som vill ta över hela klubben. Vem ska ta striden? Varför ska en vd, sportchef, klubbdirektör eller liknande riskera sin familjs säkerhet eller, ännu värre, en oavlönad styrelseledamot? Det finns en tendens att förskjuta gränsen för vad som är okej.”

Självfallet är detta enbart ett axplock men det handlar inte desto mindre om en representativ kommentar från en person som bör veta hur verkligheten ser ut.

En annan observation är att klubbar där klubbmärket förenar flera idrotter är mer utsatta än andra. Det gäller till exempel Hammarby (fotboll, bandy, ishockey och handboll), AIK och Djurgården (fotboll och ishockey). Göteborgs fotbollsklubbar är också utsatta men överströmningen av icke demokratiska element är inte lika påtaglig mellan till exempel IFK Göteborg (fotboll) och Frölunda HC (ishockey).

Jag noterar också tendenser till självcensur såväl inom vissa klubbar som inom medierna. Det uppfattar jag som en speciellt oroande utveckling eftersom det skulle innebära att hot lönar sig.

Skillnaden är också slående mellan individuella idrotter och lagidrotter som fotboll och ishockey. Som nationell samordnare gjorde jag för att belysa detta faktum ett nedslag inom en annan idrott med starka kommersiella intressen, nämligen skidskytte. Frånvaron av försök till kriminell påverkan inom skidskytterörelsen var uppenbar!

Bedräglig dialog

Det finns två drag i relationen mellan styrelse/årsmöte och risksupportrar som förtjänar att särskilt påpekas. En avser tolkningen av begreppet dialog. De i föreningarnas ledning som förordar ett närmare umgänge med personer som ingår i strukturer av utomparlamentariskt slag hänvisar gärna till detta begrepp. Problemet är dock att denna så kallade dialog alltför ofta har formen av kapitulation. Det handlar oftast inte om att diskutera, utan om att erbjuda dessa supportergrupper extra förmåner. Samtalen förs enligt min mening på risksupportrarnas villkor. Det är då inte längre frågan om att årsmötet och styrelsen har satt upp spelreglerna. Detta har en självutnämnd grupp gjort. Ett mera adekvat ord i dessa fall är ofta särbehandling, inte dialog, det vill säga ett klart negativt signalvärde gentemot skötsamma supportrar.

Ett motsvarande problem uppstår då styrelsen och årsmötet önskar förhandla med risksupportrar. Det kan till exempel gälla att slippa pyroteknik på hemmaklackens läktare. Är det då okej att säga att om ni inte ägnar er åt illegal pyroteknik och beivrar att så sker av andra på er läktare har vi möjlighet att erbjuda er ett kvartssamtal med tränaren? Sådana uppgörelser förekommer och jag ogillar dem å det grövsta. Effekten blir en legalisering av illegala aktörer, eventuellt kryddat med ett auktoriserat våldsmonopol för huliganer på läktarna.

Att angripa symptomen

Idrottens folkrörelsemodell är som framgått hotad på många plan. Kretsar som inte delar idrottsrörelsens grundläggande värderingar har alltför ofta insett de möjligheter som folkrörelsemodellen erbjuder att påverka föreningarnas inre liv. Genom att aktivt medverka på årsmöten – alternativt hota med att göra det i kontakter med till exempel styrelsen – agerar de här personerna inom det demokratiska systemet, men med en annan agenda. Ibland synes de infiltrera positioner som erövrats med formellt sett oklanderliga demokratiska metoder. Enligt min mening måste denna fråga lyftas upp till allmän beskådan inom den del av idrottsrörelsen som berörs. Det är också upp till idrottsrörelsen – men också andra demokratiska institutioner – att på allvar börja diskutera hur man ska bemöta dessa hot mot rörelsens inre liv. Denna fråga har både juridiska och allmänpolitiska aspekter. Men det handlar också om motåtgärder som kanske inte löser frågan men som likväl skapar en ökad motståndskraft. Å andra sidan skulle vissa kunna säga att vi då talar om huvudvärkstabletter mot en allvarlig sjukdom.

En grundläggande aspekt för en förtroendevald är insikten om att i varje ögonblick vara beredd att ställa sin plats till förfogande. Den andra sidan av myntet är på vilka premisser man har kandiderat. Många gånger saknar de förtroendevalda en tydlig programförklaring vad de står för i etiska och demokratiska frågor när det gäller vem som bestämmer spelregler kopplade till risksupportrar. Bilden kompliceras av att den naturliga motparten, det vill säga officiella representanter för supporterkulturerna, av naturliga skäl har svårt att få tydliga mandat från alla schatteringar av supportrar.

Ett exempel på fall där ekonomiska hänsynstaganden kolliderar med idrottens normbild är frågan om försäljning av årskort. Det kan te sig extra frestande att visa stort tillmötesgående mot såväl supportrar som risksupportrar som via sina köp av årskort automatiskt representerar en gruppering med stor ekonomisk tyngd. Det kan innebära att frågor av stor betydelse för vanliga medlemmar underordnas viljeyttringar från risksupportrar eller grupperingar i gränslandet mellan risksupportrar och vanliga supportrar.

Idrottens föreningsrätt bygger på principen att varje föreningsmedlem har en röst. Differentierad rösträtt (relaterat till andelar som i till exempel aktieföretag) är därför inte tillåtet i idrottsföreningar. Det är däremot möjligt att i samband med inträde ställa krav på att det ska förflyta en viss tid innan rösträtten träder i kraft. Det är numera också möjligt att i viss utsträckning införa röstning via ett så kallat ombudsmannaförfarande. Det är ett instrument som vid framsynt planering kan användas för att motverka snabbt uppkomna kupper inför årsmöten. Idrottsrörelsen förbiser ofta denna möjlighet. Måhända kan tiden också vara mogen för de riktigt stora idrottsklubbarna att analysera möjligheterna att välja elektorerna att företräda medlemmarna på årsmöten. Detta indirekta valsätt, som till exempel tillämpas vid val av president i USA, skulle kunna vara ett alternativ för särskilt utsatta klubbar.

I de fall då individer går från att vara risksupportrar till att med förändrat sinnelag ta anställning i föreningarnas administration så är det i grunden något positivt, förutsatt att föreningen har tydliga riktlinjer om vad man förväntar sig av den person som byter sida. Utifrån mina erfarenheter är jag inte övertygad om att så alltid är fallet. Sett med den vanliga supporterns ögon har busen i det svarta laget kanske bara blivit förvandlad till busen i det vita laget!

För såväl årsmöte som styrelse är det viktigt att inte sopa etikfrågorna under mattan. Precis som inom annan verksamhet måste en levande och resultatriktad diskussion hela tiden föras, såväl internt som externt. Styrelse och årsmöte måste ta fram etikprogram och vara noga med att hela tiden förankra dess innehåll. Och vid behov kalla in utomstående experter. Man måste vara tydlig med att redovisa vilka påföljder och sanktioner som ska sättas in om individer i organisationen avviker från gällande riktlinjer. Såväl styrelse som årsmöte måste arbeta med riskanalyser för olika scenarier och inte dra sig för att praktiskt öva hantering av olika hotbilder.

Ett instrument idrottsrörelsen mera aktivt bör utnyttja är system för att underlätta för så kallade visseblåsare att anonymt informera om missförhållanden utan att riskera represalier. Det har blivit ett allt vanligare verktyg både inom offentlig och privat verksamhet. Det handlar såväl om att

erbjuda sådana system som att skapa förtroende för att informationslämnare inte kommer i kläm.

Listan över rekommendationer kan naturligtvis göras längre och dessa ”huvudvärkstabletter” kan laddas med andra ingredienser. Den kanske viktigaste lärdomen är den underliggande tanken att inte tuga ihjäl frågan. Här har nog idrottsrörelsen anledning att på flera håll idka viss självkritik.

Skapa en bättre dialog mellan styrelse och årsmöte

Den enda möjligheten till fundamentala och bestående förbättringar ligger i att återupprätta engagemanget från föreningens medlemmar. Det är trots allt så att antalet vanliga medlemmar mångdubbelt överstiger antalet risk-supportrar. Att infiltration lyckas beror normalt på att vi vanliga gräsrotter av olika skäl inte orkar engagera oss i föreningen. För många är medlemskapet främst ett sätt att manifesteras sin tillhörighet och inget annat. Målet är då oftast att idrotta själv eller stödja någon annan i familjen. Alternativt kan det handla om att visa sitt engagemang genom att bevittna matcher då favoritlaget spelar. Medlemsmötet eller årsmötet kommer ofta långt ned på prioriteringslistan.

Här har naturligtvis medlemmen ett ansvar att reflektera över vad uteblivet engagemang i föreningens inre liv kan innebära. I den ideala verkligheten är det varje medlems skyldighet att dra sitt strå till stacken för att demokratin i en förening ska fungera. Den dagen medlemmar av olika anledningar nöjer sig med att enbart konsumera sin idrott och låter föreningsproffsen bestämma, äventyras hela föreningens existens. Medlemmarna blir kunder och ledningen proffs som säljer föreningens tjänster mot betalning. En utveckling som leder till att föreningens status som ideell förening egentligen borde omprövas.

Men också styrelsen har ett stort ansvar. Ofta handlar det om att man brustit i öppenhet. Det är en fundamental uppgift för en styrelse att ge löpande information till medlemmarna om vad som händer i föreningen. Precis som i ett demokratiskt samhälle måste de styrande vara öppna gentemot med-

lemmarna som tillsatt dem. Öppenheten visar på förtroende – och leder till ömsesidig tillit. Det är till exempel viktigt att medlemmarna i god tid före årsmötet får ta del av de ärenden som ska behandlas på årsmötet och vilka förslag som där kommer att framläggas.

Att införa fasta rutiner gör att det går att undvika överraskningar. Föreningen bör till exempel meddela medlemmarna hur och när de ska få reda på när nästa årsmöte ska hållas, vilka tider som gäller för att komma med förslag och hur valberedningens arbete går till.

Årsmötet behöver inte automatiskt utformas enligt gamla modeller. Bristande engagemang från vanliga medlemmar ger grogrund för oönskade influenser från annat håll. Det gäller att finna former för att mera aktivt mobilisera den stora gruppen av passiva medlemmar. Det kan inte ske genom att under de sista skälvande veckorna inför ett årsmöte uppmana till närvaro. Styrelseinformationen kring vad som sker i klubben måste fungera under hela verksamhetsåret och formerna för informationsspridning måste också inkludera de nya sociala medierna. En uppdaterad hemsida som alla medlemmar kan komma åt skapar öppenhet. Då får alla chansen att ta del av relevant information. På hemsidan kan även medlemmarna ges möjligheter att kommentera olika frågor.

Det som jag här tar upp innebär inte att det saknas ambitioner i dagens för- eningsverksamhet. Många lovvärda insatser görs men enligt min mening måste ambitionsnivån skruvas upp ytterligare, inte minst inom de stora kommersiella idrotterna. Framför allt vill jag betona vikten av att tänka långsiktigt och i strategiska termer och inte kortsiktigt agera överilat efter de senaste idrottsliga resultaten. Jag noterar vidare att banden när de gäller dessa frågor tenderar att stundtals bli starkare inom en viss idrottsgren än inom en viss idrottsklubb. Likheter i agerandet inom till exempel SHL (före detta Svenska hockeyligan) och dess medlemmar (SHL-lagen) är starkare än mellan fotbolls- respektive ishockeysektionerna hos vissa klubbar (till exempel AIK respektive Djurgården).

Vem har ansvaret?

Idrottsrörelsen utsätts i dag för mer utmaningar och påfrestningar än tidigare. Det gäller på många områden, alltifrån att åtgärda brister i tillämpningen av ett barnperspektiv till upplevda tillkortakommanden i olika etiska frågor. Ämnet för det här kapitlet faller in i det mönstret.

Ansvarsfrågor tenderar att bli alltmer komplexa. Låt mig ta ett exempel: Är det ett idrottsproblem att unga män självpåtagat och efter överenskommelse slåss i sin klubbs namn mot en annan klubbs huliganer i ett sandtag, långt från arenan en matchfri vardagskväll? Handlar det om idrott över huvud taget?

Om sådana grupper väljer att slåss under dessa aparta förhållanden är det svårt att i första hand se det som ett idrottsproblem. Det är snarare ett samhällsproblem. Å andra sidan är det ovedersägligen så att sådana bråk i klubbars namn påverkar sponsorerers vilja att satsa, men också vanliga människors vilja att gå och se matcher. Samma problematik återfinns vad gäller ansvaret att bekämpa den kriminalitet som nästlar sig in i idrottsklubbar inre liv. Vad är idrottens respektive den offentliga sektorns ansvar att åtgärda? Och hur är beredskapen?

Om vi börjar med den offentliga sektorn förvånar det mig att det är så få på den politiska spelplanen som har kommenterat frågan. Handlar det om rädsla att ta i frågan eller ren okunskap om vilka instrument man disponerar? För mig är det förvånande att dessa frågor, som behandlas i mitt slutbetänkande som nationell samordnare mot idrottsrelaterat våld, inte ansågs viktiga nog för att bli föremål för en sedvanlig remissbehandling. Man kan onekligen fundera över signalvärdet i en sådan hantering!

Vad gäller polisens arbete är det förvånande att mer kraft inte har ägnats åt att ”plocka bort” de ytterst få individer som ställer till så mycket elände i idrottsrörelsen. Eftersom allt talar för att de har ett aktivt brottsbeteende även utanför idrotten borde det finnas betydande möjligheter att få dem placerade bakom lås och bom. Lönsamheten i sådana insatser torde tala för sig själv.

För idrottsrörelsens del är tiden mogen för en kraftsamling också utanför de nu mest berörda specialidrottsförbunden. Idrottsideologiskt är detta en fråga

som Riksidrottsförbundet bör lyfta, eftersom fortsatt kriminell infiltration urholkar idrottsrörelsens legitimitet. Jag har noterat att idrotter i farozonen för att bli smittade av kriminalitet klart markerat att man ser detta som en gemensam idrottsfråga och att man gärna vill ta till sig erfarenheterna från fotboll och ishockey. För RF:s del handlar det i ett vidare perspektiv om att klarare ta ledartröjan i de idrottsideologiska frågorna samt att engagera sig djupare i kampen mot kriminell infiltration. Ett område där en sådan utveckling inom RF är på väg är kampen mot uppgjorda matcher i spel-sammanhang. Också idrottens utbildningsorganisation SISU bör kunna öka sina insatser på området. Mycket mer kan göras inom området utbildning och erfarenhetsöverföring.

Och vi medlemmar har avslutningsvis en stor roll att spela. Det gäller givetvis vikten av att vi engagerar oss i vår förenings inre liv, men frågan har också en vidare aspekt. Som föräldrar vill vi gärna se våra telningar insupa en etisk värdegrund som vilar på demokratiska principer. Häri ingår värderingar som måste stödjas redan när knattfotboll och liknande aktiviteter tar sin början. När jag var liten fick jag mig ofta till livs det gamla talesättet ”Det börjar med en knappål och slutar med en silverskål”. Talesättet åsyftar vikten av att redan från början respektera andras egendom, det vill säga inte stjäla. Motsvarande parallell kan dras till vikten att uppmärksamma de etiska frågorna på olika nivåer inom idrotten.

Referenser

SOU 2012:23. *Mindre våld för pengarna.*

SOU 2013:19. *Mera glädje för pengarna.*

”Good governance”

i den internationella idrottsvärlden

Jens Alm, doktorand vid Malmö högskola och analytiker på Idrættens Analyseinstitut i Danmark

Korruption och maktmissbruk är ett problem i den internationella idrotten. ”Good governance” handlar om att bekämpa detta genom ett försvar av grundläggande demokratiska principer som ansvarsutkrävande, transparens och jämställdhet.

På senare tid har oegentligheter och missförhållanden avslöjats i internationella idrottsförbunds ledningar. Skandalerna har underminerat förtroendet hos både allmänheten och politiska beslutsfattare när det gäller idrottens möjlighet att vara en hävstång för social, kulturell och demokratisk utveckling.

Det hittills mest omfattande och kända exemplet på bevisad systematisk korruption ägde rum åren kring millennieskiftet. Sedan 1980-talet hade International Sport and Leisure (ISL) varit marknadsledande när det gäller att sälja och köpa sändnings- och marknadsföringsrättigheter för idrott. Men år 2001 gick företaget i konkurs med följderna att företagets olagliga affärsmetoder avslöjades. En schweizisk domstol har fastslagit att ISL betalat ut minst 142 miljoner schweizerfranc i mutor till framträdande idrottsledare – inte minst representanter för Internationella fotbollsförbundet (Fifa). ISL-skandalen är den hittills största dokumenterade mutaffären inom idrotten och fortfarande, mer än tio år efter skandalen, är det oklart vart 75 procent av de 142 miljoner schweizerfrancen har tagit vägen.

Men ISL-affären är inte det enda exemplet. Också idrotter som bordtennis, tyngdlyftning, badminton, friidrott och handboll har drabbats av misskrediterande skandaler till följd av maktmissbruk och korruption. Ytterligare ett exempel går att finna i Internationella volleyförbundet (FIVB). Förbundets

före detta president Rubén Acosta satt 24 år på sin post (1984–2008) och introducerade under sin ämbetsperiod två nya regler. Den första innebar att den person som signerar ett sponsor- eller tv-kontrakt på uppdrag av förbundet har rätt till tio procent av värdet på kontraktet som en personlig bonus. Den andra regeln var att endast presidenten fick signera sådana kontrakt. Enligt interna dokument från FIVB, hade Acosta under sin presidentperiod tillförskansat sig cirka 33 miljoner amerikanska dollar i personlig vinning.¹ Även svenska idrottsledare har fått känna av Acostas diktatoriska styre. Ett exempel är Lasse Svensson, tidigare ordföranden i Svenska Volleybollförbundet, som 2005 blev avstängd på livstid av FIVB efter att han framfört indirekt kritik mot det internationella förbundet.²

Exemplen är tillräckligt många för att bilda ett mönster. Därför har det inte endast blivit nödvändigt att peka ut problemen – det har också blivit angeläget att finna lösningar.

Krav på bättre styrning

Sedan 1990-talet har det utvecklats en bred och internationell diskussion om legitimiteten och effektiviteten i länders politiska och ekonomiska styrning. Under samlingsbegreppet *good governance*, eller god styrning (fortsättningsvis används de båda begreppen synonymt), har det skapats förväntningar på att regeringar ska verka för ökad kvaliteten i den politiska styrningen med avseende på demokratisk representativitet, ansvarsskyldighet och transparens.³ Parallellt har internationella organisationer såsom Världsbanken, Europakommissionen, Internationella valutafonden och OECD utvecklat egna checklistor på vad de anser vara *good governance* i privat och offentlig sektor samt på nationell och internationell nivå.⁴ Check-

1 Andersen Sejer, J. (2012). *Ten years after: Dialogue is required to fully restore credibility and fairness In world volleyball*.

2 Play the Game. (2005). *Swedish volleyball leader expelled for indirect criticism of FIVB*.

3 Weiss, T. (2000). ”Governance, good governance and global governance”. *Third world quarterly*, 21 (5), s. 795–814.

4 Världsbanken. (2003). *Toolkit*; Europakommissionen. (2001). *European governance. A white paper*; Internationella valutafonden. (2007). *Good governance: the IMF’s role*; OECD. (2004). *Principles of corporate governance 2004*.

listorna innefattar nyckelprinciper för alltifrån ansvarsskyldighet, effektivitet, förutsägbarhet och god ekonomisk styrning till ökad transparens och kamp mot korruption.

Dessa idéströmningar har med tiden även nått idrotten med följden att bland annat Internationella olympiska kommittén, Europakommissionen och Europarådet utvecklat särskilda dokument för good governance i idrottssammanhang.⁵ Samtidigt kan det inte förnekas att utvecklingen gått långsamt på idrottens område – något som bland annat kan förklaras av att idrotten i jämförelse med andra områden i samhället är i hög utsträckning självreglerad samt att dess styrformer är utpräglat hierarkiska och centraliserade. Få personer har makt att fatta beslut om respektive idrotters internationella regler och de som berörs i beslutskedjan, det vill säga aktiva idrottsutövare och lokala klubbar, har sällan möjlighet att utöva ett inflytande.

Betydelsen av good governance inom idrotten ska således inte underskattas. Det stärker förutsättningarna för idrottens organisationer att styra sina verksamheter i en alltmer komplex och svårhanterlig idrottsvärld.⁶ Dessutom är god styrning viktig eftersom stora delar av idrotten har genomgått en betydande kommersialisering, framför allt de två senaste decennierna. Det har inneburit att beslut fattade inom idrotten kan få betydande ekonomiska och sociala konsekvenser för det omgivande samhället, vilket exemplifieras i tilldelningen av idrottens stora evenemang som de olympiska spelen och fotbolls-VM. Som en konsekvens av denna utveckling kan en avsaknad av god styrning inom idrotten få negativa följder för samhället i stort.⁷

En bidragande förklaring till att det fortfarande finns en viss tröghet mot förverkligandet av god styrning inom idrotten kan vara avsaknaden av allmänt accepterade principer för god styrning inom internationella idrottsorganisationer. Vidare saknas kunskap om hur det interna arbetet fortlöper inom organisationerna. De uppmärksammade korruptionsskandalerna

5 Internationella olympiska kommittén. (2008). *Basic universal principles of good governance of the Olympic and sports movement*; Europakommissionen. (2012). *Expert group ”good governance”*; Europarådet. (2012). *Good governance and ethics in sport*.

6 Geeraert, A. m.fl. (2013a). ”The governance network of European football”. *International journal of sport policy and politics*, 5(1), s. 113–132.

7 Katwala, S. (2000). *Democratising global sport*.

och andra oegentligheter talar emellertid sitt tydliga språk. Nedan kommer jag att presentera ett antal strukturella styrningsproblem i internationella idrottsorganisationer utifrån principer om: *ansvarsskyldighet*, *deltagande* samt *medlemskap i exekutiva kommittéer*.

Resonemanget om organisationernas styrningsproblem är baserat på artikeln *Good governance in international sport organizations: an analysis of the 35 Olympic sport governing bodies*.⁸ Artikeln bygger på data hämtad från samtliga 35 internationella idrottsorganisationer som har idrotter på det olympiska programmet, däribland: Internationella fotbollsförbundet (Fifa), Internationella gymnastikförbundet (FIG) samt Internationella friidrottsförbundet (IAAF).⁹ En analytisk utgångspunkt för resonemanget är att IOK sedan 2009 beslutat att alla organisationer i den olympiska rörelsen ska följa de principer som fastslagits i dokumentet *Basic Universal Principles of Good Governance of the Olympic and Sports Movement*.

Artikeln om de 35 organisationerna är en del av det EU-finansierade projektet *Action for Good Governance in International Sports Organisations*. Projektet koordinerades av Play the Game som är ett initiativ av Idrættens Analyseinstitut i Danmark.

Ansvarsskyldighet

Professor Mark Bovens definierar ansvarsskyldighet som en relation mellan en aktör och ett forum. I denna relation ska följande tre principer råda:

- Aktören har en skyldighet att informera forumet om sitt handlande.
- Det måste finnas en möjlighet för forumet att fråga ut aktören och bestrida om informationen som aktören förmedlar är adekvat och om aktören har handlat riktigt.
- Forumet ska kunna ställa aktören till svars mot bakgrund av dennes agerande.

8 Geeraert, A. m.fl. (2013b) ”Good governance in international sport organizations”. *International Journal of Sport Policy and Politics*.

9 Data samlades in under sommaren och hösten 2012.

Vem äger vem?

Internationella idrottsorganisationer är formellt sett vanligtvis medlemsstyrda, där de nationella idrottsförbunden utgör medlemmarna. Man kan säga att de nationella idrottsförbunden ”äger” den internationella organisationen och kontrollerar dess verksamhet via årsmöten. Reellt sett har idrottens tilltagande kommersialisering emellertid medfört att de största internationella idrottsorganisationerna numera ofta är finansiellt oberoende av sina medlemmar, medan de nationella idrottsförbunden hamnat i ett beroende av ekonomiskt stöd från sina internationella motsvarigheter för att kunna bedriva sin verksamhet.

En granskning av de 35 internationella idrottsorganisationerna vars idrottsgrenar finns på det olympiska programmet visar att en majoritet ger ekonomiskt stöd till sina medlemmar. Merparten av de internationella förbunden saknar emellertid kriterier till varför och hur stödet ska delas ut och endast två förbund redovisar att de har principer bakom sitt ekonomiska stöd, vilket tyder på en brist på transparens. Även om ett ekonomiskt stöd både kan återspegla solidaritet och samtidigt bidra till att utveckla den nationella idrotten finns det en risk i att de internationella idrottsförbunden är ekonomiskt oavhängiga av sina medlemmar. Genom ekonomiskt stöd kan de styrande utöva inflytande över sina medlemsförbund för att tillförsäkra sig om uppbackning i specifika frågor eller röster vid (om)val. Det kan resultera i att medlemsförbunden inte längre kontrollerar och utkräver ansvar av dem som styr den internationella organisationen. Medlemsförbundens funktion går från att vara en vakthund till att bli en knähund, vilket underminerar både demokratin och ansvarsskyldigheten inom organisationen.

Kontroll och tillsyn

En orsak till att korrruption och maktmissbruk förekommer i idrottsförbund på internationell nivå är avsaknaden av etiska regler och fungerande kontrollmekanismer. Bovens menar att den viktigaste förutsättningen för ansvarsskyldighet är att motverka tendenser till maktkoncentration och maktmissbruk i organisationernas exekutiva kommittéer. En av hörn-

stenarna i fungerande demokratier är system för kontroll och tillsyn vilket definierar och reglerar makten för den lagstiftande, verkställande och dömande makten. Dessa tre grenar ska sinsemellan vara oberoende för att uppfylla kriterierna för maktindelning. Separation av makt är även praxis för good governance i icke-statliga organisationer, där exempelvis separation av makt mellan administration och styrelse utgör ett system för kontroll och tillsyn.¹³

I internationella idrottsorganisationer är kontroll och tillsyn av största vikt för att motverka maktkoncentration och samtidigt säkerställa att beslutsfattandet är robust och fritt från externt inflytande. Ett sätt att åstadkomma maktindelning är att skapa en åtskillnad mellan disciplinära organ och politiska eller verkställande grenar inom organisationen, det vill säga att det inte är tillåtet för medlemmar av de verkställande eller politiska grenarna att samtidigt vara medlemmar i organisationens disciplinära organ.

Professor Mark Pieth menar att exkluderingen även bör gälla etiska kommittéer. I ett maktfördelningsperspektiv bör en etisk kommitté bli inkallad för att pröva eller döma en medlem i den verkställande kommittén. Därför bör den etiska kommittén vara rekryterad på ett objektivt sätt och även utsedd på förbundsmötet eller kongressen istället för av det styrande organet. Utöver detta bör den etiska kommittén även ha makt att inleda utredningar ex officio, det vill säga på eget initiativ utan inblandning från det verkställande organet.¹⁴

Som tabell 1 visar har 17 av de 35 internationella förbunden uppsatta etiska koder och knappt en tredjedel, tolv organisationer, har en etisk kommitté. Av dessa etiska kommittéer är endast tre oberoende från respektive förbunds exekutiva organ. Endast ett av de undersökta internationella idrottsförbunden hade vid tidpunkten en etisk kommitté med rätt att starta utredningar på eget initiativ. I en majoritet av organisationerna krävs att ordföranden eller det verkställande organet överlämnar ett ärende till respektive etiska kommitté innan den kan påbörja en utredning, vilket undergräver kontrollen av de styrande och deras agerande.

13 Bovens, M. (2007), s. 447–468.

14 Pieth, M. (2011). *Governing FIFA, concept paper and report*.

Tabell 1. Översikt över etiska kommittéer i internationella idrottsorganisationer

	Antal	%
Etiska regler		
Ja	17	49
Nej	18	51
Etisk kommitté		
Ja	12	34
Nej	23	66
Oberoende etisk kommitté		
Ja	3	9
Nej	9	26
Inleda utredningar ex officio*		
Ja	1	3
Nej	9	26
Oklart	2	6

* På eget initiativ utan inblandning från det verkställande organet.

Vikten av transparens

Lektor Stephan Grimmelikhuijsen definierar begreppet transparens som ”tillgängligheten av information om en organisation som möjliggör för externa aktörer att kontrollera organisationens interna arbete eller handlande”. Transparens anses ofta vara en nyckel till good governance eftersom det skapar en öppen kultur som gynnar alla parter. Transparens har både ett egenvärde i demokratiska och ansvarskrävande organisationer och utgör samtidigt ett medel mot korruption och maktmissbruk.

Däremot gäller inte principen ju mer transparens, desto bättre. Det är inte mängden information som har betydelse. Det är vad som tillhandahålls som är det viktiga.¹⁵

15 Grimmelikhuijsen, S.G. (2012). *Transparency and trust*.

Större medvetenhet

Under senare år har medvetenheten om vikten av transparens ökat både hos politiker och hos medier. Inte minst EU vill i dag skapa tydliga riktlinjer på området. Inom idrotten har intresset däremot inte varit lika stort. En majoritet av de 35 internationella organisationerna vars idrottsgrenar finns på det olympiska programmet publicerar inte sina årsrapporter på respektive webbplats. De publicerar inte heller protokoll från styrelsemöten i någon högre utsträckning. Det begränsar möjligheten för både egna medlemsförbund och externa aktörer att kontrollera de internationella organisationernas interna arbete och handlande.

En bidragande förklaring till det förhållandevis låga intresset för transparens kan vara ett alltför stort fokus på autonomi och självreglering. Aktörerna i internationella idrottsorganisationer tycks inte heller definiera eller tolka transparens på samma sätt. Även här hade alltså allmänna och allmänt accepterade principer för god styrning kunnat stärka idrottens demokratiska processer.

Få deltar i besluten

Det är knappast en nyhet att den internationella idrotten ofta har en hierarkisk och toppstyrd beslutsprocess. Nederst i beslutskedjan finns aktiva idrottsutövare och lokala klubbar. De omfattas automatiskt av regler och policys som fattats på nationell eller internationell nivå och har sällan möjlighet att utöva ett inflytande över besluten. Denna hierarkiska styrning inom idrotten kan bli en källa till konflikter.

Ett sätt att ta vara på de aktivas synpunkter och därmed stärka legitimiteten i beslutsfattandet är att skapa system för intresserepresentation, det vill säga inrätta kommittéer eller utskott för de aktiva. I analysen av de 35 internationella idrottsorganisationerna framkom att 28 organisationer hade system där de aktiva på något vis var representerade. Emellertid visade undersökningen också att endast fyra organisationer hade tilldelat de aktiva någon form av beslutsfattande makt, som dessutom var mycket begränsad. I

övriga fall har de aktiva endast en konsultativ funktion. Institutionaliserad konsultation är inte det samma som faktisk deltagande. Deltagande kräver att de aktiva har tillgång till beslutsfattande makt.

Vanligtvis saknar internationella idrottsorganisationer formella kanaler genom vilka olika typer av intressenter, gräsrotter, myndigheter och sponsorer kan delta i den beslutsfattande processen. Här bör det visserligen understrykas att institutionaliserad intresserepresentation inte per automatik innebär good governance. Däremot kan en inkludering av intressenter i organisationens beslutsprocesser stärka intressenternas känsla av ägande, det vill säga att de uppfattar besluten från organisationen som deras egna, vilket gör implementeringen mer effektiv.¹⁶ Att inkludera fler i beslutsfattandet skulle förmodligen även minska sannolikheten för att intressenterna skulle utmana dessa beslut.

De exekutiva kommittéerna

Långa ämbetsperioder

Ledaren för tankesmedjan British Future, Sunder Katwala, har argumenterat för en begränsning av antalet mandatperioder för både presidenter och medlemmar i idrottsorganisationernas verkställande organ. En begränsning skulle kunna säkerställa att valen blir reella valkamper som handlar om viktiga frågor för organisationen och även förhindra en maktkoncentration. Kandidater som redan sitter på en maktposition har annars en betydande fördel i val. Det finns också en risk att personer som har samma position i för många år mister kontakten med sina väljare. Från ett demokratiskt perspektiv är det av största vikt att individer har en faktisk möjlighet att bli invald. På så vis får individer i grupper som tidigare har varit förbisedda och underrepresenterade en möjlighet att få en maktposition inom organisationen. Demokratin inom idrottsorganisationer kan fördjupas genom en kontinuerlig förnyelse av organisationens inre kärna.¹⁷

16 Woods, N. (1999). ”Good governance in international organisations”. *Global governance*, 5(1), s. 39–61.

17 Katwala, S. (2000). *Democratising global sport*.

Endast 8 av 35 undersökta idrottsorganisationer har regler i sina stadgar som rör antalet mandatperioder. Det vore önskvärt att fler internationella idrottsorganisationer införde någon form av tidsbegränsningar – inte minst eftersom det annars finns en risk att ledningen får en sorts maktmonopol. En indikation på detta är att sex av de undersökta idrottsorganisationerna har bytt president i genomsnitt vart tjugonde år. I 19 av de 35 organisationerna har presidenten suttit i genomsnitt över tio år.

Europa dominerar

Katwala, Internationella olympiska kommittéen samt Sylvia Schenk, seniorrådgivare för idrottsfrågor i Transparency International, har argumenterat för att det finns ett behov av större mångfald bland de högre ledamöterna i internationella idrottsorganisationer.¹⁸ För närvarande råder nämligen en tydlig europeisk dominans i de 35 internationella idrottsorganisationerna vars idrotter ingår i det olympiska programmet. Som tabell 2 visar har Europa nästan två gånger så många ledamöter som de andra kontinenterna tillsammans. I genomsnitt har Europa fyra platser i de exekutiva kommittéerna medan de övriga har mellan 2 och 0,6 platser. Den europeiska dominansen sträcker sig inte bara till antalet medlemmar i de verkställande organen. Europas dominerande roll är också tydlig med hänsyn till antalet presidentposter och generalsekreterare. Hela 25 organisationer har nämligen en europeisk president och i 26 fall är generalsekreteraren från Europa. Framför allt är det Frankrike, Italien, Storbritannien, Spanien och Tyskland som dominerar. Dessa fem länders representation utgör närmare hälften av Europas 191 platser. Sverige hade nio platser när undersökningen gjordes.

18 Ibid.; Internationella olympiska kommittéen. (2008). *Basic universal principles of good governance of the Olympic and sports movement*; Schenk, S. (2011). *Safe hands: building integrity and transparency at FIFA*.

Tabell 2. Översikt över medlemmar i de exekutiva kommittéerna

Medlemmar i exekutiva kommittéer	Antal	%
Afrika	33	8
Asien	75	18
Europa	191	47
Nordamerika/Centralamerika/Karibien	58	14
Oceanien	22	5
Sydamerika	26	6

Stora jämställdhetsproblem

Det har även höjts röster för en ökad jämställdhet i internationella idrottsorganisationer. David Brown, verkställande direktör för Brown Governance, menar att en inkludering av kvinnor i ledande positioner medverkar till en förbättrad styrning. Styrelser med tre eller fler kvinnor har en bättre förmåga att implementera organisationens strategi, regler för intressekonflikter samt uppförandekoder. Därutöver innebär en ökad kvinnlig representation att inflytandet från de manliga nätverken minskar och det blir en ökad transparens inom organisationen.¹⁹ Fil dr. och biträdande chef för International Centre for Woman Leades vid Cranfield University, Ruth Sealy och fil dr. Val Sing menar att kvinnlig representation i beslutsfattande positioner är viktigt både för att öka organisationens samlade erfarenheter och för att kvinnor i beslutande funktioner kan bli förebilder och inspirera andra kvinnor.²⁰

Idrottens internationella organisationer har historiskt sett dominerats av män. Så är mönstret än i dag. De två mest prestigefyllda uppdragen, posterna som president och generalsekreterare, domineras fullständigt av manliga representanter. Vår studie visade att endast tre kvinnor har posten som president och att endast fyra förbund har en kvinna som generalsekreterare. Mönstret är liknande i de exekutiva organen. Tabell 3 visar att 15 av de 35 internationella idrottsförbund som ingår i den olympiska familjen sak-

19 Brown, D. m.fl. (2002). *Women on boards*.

20 Sealy, R. m.fl. (2006). ”Role models, work identity, and senior women’s career progression”. I: K.M. Weaver, (red). *Best papers proceedings of academy of management annual meeting*, s. 11–16.

nar kvinnor i de verkställande organen. Endast tolv förbund har fler än två kvinnliga representanter i sina verkställande organ. Endast två av de undersökta organisationerna har särskilda bestämmelser i sina stadgar för att på så vis uppnå en jämn fördelning mellan kvinnliga och manliga ledamöter. Sexton organisationer har någon form av föreskrifter i stadgarna som ska säkerställa att kvinnor finns representerade i respektive förbunds exekutiva kommitté eller i någon av förbundens kommissioner. Det tyder på att vissa förbund är medvetna om problematiken, men långt ifrån alla.

Tabell 3. Kvinnliga representanter i de exekutiva kommittéerna

	Antal	%
Kvinnliga representanter		
Ja	20	57
Nej	15	43
Mer än en kvinnlig representant		
Ja	12	34
Nej	23	66

Svensk idrott och Sveriges roll

Det finns således uppenbara brister i den demokratiska styrningen av internationella idrottsorganisationer. Detta är problematiskt både med hänsyn till organisationernas stora makt och inflytande på det omgivande samhället och med tanke på risken för oegentligheter i form av maktmissbruk och korruption. Aktörer utanför idrotten, framför allt politiska, kommersiella men även aktörer från det civila samhället, har följaktligen en viktig uppgift i att verka för att idrottens organisationer ska implementera goda styrningsformer. Därtill är det nödvändigt att den självreglerande idrotten tar ett större egenansvar om de internationella idrottsförbundens självreglerande styrning ska bli trovärdig och försvarbar.

Även om styrningen av svensk idrott inte har lika stora problem som idrottens internationella organisationer måste det skapas en medvetenhet om att lik-

nande utmaningar kan uppstå bland svenska idrottsförbund, som sin grundstruktur har samma uppbyggnad som internationella förbund. En ökad kommersialisering har även skett inom den svenska idrotten, framför allt inom de stora lagidrotterna. Ideella värden möter då kommersiella värden, vilket ställer högre krav på de valda representanterna inom dessa förbund.

I Centrum för idrottsforskning (CIF) rapport *För framtidens segrar – en analys av det svenska elitidrottssystemet*, framkommer att mindre idrotter i hög grad är beroende av de centrala stödorganisationernas resurstilldelning. Precis som i det internationella exemplet ovan finns därmed en risk att dessa små specialidrottsförbund inte kontrollerar eller utkräver ansvar av dem som styr de centrala stödorganisationerna. Vidare framkommer i rapporten att det finns en kritik bland elitaktiva att kriterierna för elitstödet inte är transparent.²¹ Detta indikerar att det i viss mån saknas objektiva kriterier för hur bidragen delas ut. Transparens är av betydelse för att externa men framför allt interna aktörer ska ha möjligheten att kontrollera en organisations interna arbete och handlande.

Det är inte endast internationella idrottsorganisationer som har ett problem med jämställdhet i de exekutiva kommittéerna. Problematiken finns även i Sverige. Etnologen Jesper Fundberg lyfter fram att det finns en manlig dominans bland de valda representanterna i de svenska specialidrottsförbundens styrelser. Dominansen är närmast total när det kommer till ordförandeposten. Detta mönster känns igen i vår studie av de 35 internationella idrottsorganisationerna. Precis som Brown lyfter Fundberg även fram bildandet av manliga nätverk som en anledning till varför det ser ut som det gör i idrottens styrelser. Fundberg pekar också på att män uppfattar andra mäns egenskaper, nätverk och kvalitéer mer tydligt än kvinnors. Kvinnor blir ofta enbart representanter för sitt kön.²² Det skulle även kunna vara en förklaring till varför sammansättningen i exekutiva kommittéer ser ut som den gör i internationella sammanhang.

21 Centrum för idrottsforskning. (2012). *För framtidens segrar*.

22 Fundberg, J. (2009). *Vilka är idrottens valda makthavare?*

Det är givetvis viktigt att svenska representanter arbetar för att påverka internationella idrottsorganisationer att utveckla principer för good governance. Den svenska representationen inom den internationella idrotten är emellertid liten. När undersökningen gjordes hade Sverige endast 9 av 405 platser i de 35 internationella idrottsorganisationernas verkställande organ. Fem var kvinnor och fyra var män. Det vore önskvärt om Sverige framöver kunde öka sitt internationella deltagande och därmed även möjligheten att verka för good governance i den internationella idrotten.

Referenser

- Andersen Sejer, J. (2012). *Ten years after: Dialogue is required to fully restore credibility and fairness in world volleyball*. Play the Game’s summary of the conflict between the Argentine Volleyball Federation (FAV)/Mario Goijman and the International Volleyball Federation (FIVB), 2002–2012. www.playthegame.org/fileadmin/documents/FAV-FIVB-summary_by_Play_the_Game.pdf. (Hämtad 30 januari 2014).
- Andreff, W. (2000). ”Financing modern sport in the face of a sporting ethic”. *European journal for sport management*, 7, s. 5–30.
- Bovens, M. (2007). ”Analysing and assessing accountability: a conceptual framework”. *European law journal*, 13(4), s. 447–468.
- Brown, D., Brown, D. & Anastasopoulos, V. (2002). *Women on boards: not just the right thing ... but the “bright” thing*. Ottawa: The conference board of Canada.
- Centrum för idrottsforskning. (2012). *För framtidens segrar – en analys av det svenska elitidrotts-systemet*. Centrum för idrottsforskning 2012:2.
- Europakommissionen. (2001). *European governance. A white paper*, COM (2001) 428 final.
- Europakommissionen. (2012). ”Expert group ’good governance’”. Rapport från det tredje mötet 5–6 juni 2012.
- Europarådet. (2012). *Good governance and ethics in sport*. Parliamentary assembly committee on Culture, Science Education and Media. Strasbourg: Council of Europe publishing.
- Forster, J. & Pope, N. (2004). *The political economy of global sporting organisations*. London: Routledge.
- Fundberg, J. (2009). *Vilka är idrottens valda makthavare? – Om rekrytering till styrelser inom svensk idrott*. Riksidrottsförbundet. FoU-rapport 2009:6. www.rf.se/ImageVaultFiles/id_34110/cf_394/Idrottens_valda_makthavare.pdf. (Hämtad 2 december 2013).
- Geeraert, A., Scheerder, J. & Bruyninckx, H. (2013a). ”The governance network of European football: introducing new governance approaches to steer football at the EU level”. *International journal of sport policy and politics*, 5(1), s. 113–132.

- Geeraert, A., Alm, J., & Groll, M. (2013b). *”International Journal of Sport Policy and Politics: Good governance in international sport organizations: an analysis of the 35 Olympic sport governing bodies”*. DOI: 10.1080/19406940.2013.825874.
- Grimmelikhuijsen, S.G. (2012). *Transparency and trust. An experimental study of online disclosure and trust in government*. Avhandling - Utrecht universitet.
- Henry, I. & Lee, P.C. (2004). ”Governance and ethics in sport”. I: S. Chadwick and J. Beech, (red.). *The business of sport management*. Harlow: Pearson Education, s. 25–42.
- Internationella valutafonden. (2007). *Good governance: the IMF’s role*. Washington: IMF publication services.
- Internationella olympiska kommittéen. (2008). *Basic universal principles of good governance of the Olympic and sports movement*. Lausanne: IOC.
- Katwala, S. (2000). *Democratising global sport*. London: The foreign policy centre.
- OECD. (2004). *Principles of corporate governance 2004*. Paris: OECD publications.
- Pielke, R. (2013). ”How can FIFA be held accountable?” *Sport management review*. http://sciencepolicy.colorado.edu/admin/publication_files/2013.01.pdf. (Hämtad 2 december 2013).
- Pieth, M. (2011). *Governing FIFA, concept paper and report*. Basel: Universität Basel.
- Play the Game. (2005). *Swedish volleyball leader expelled for indirect criticism of FIVB*. www.playthegame.org/news/detailed/swedish-volleyball-leader-expelled-for-indirect-criticism-of-fivb-1459.html?type=98&cHash=9b848fe522495ffd2b3270f4a49ba5ba. (Hämtad 6 december 2013).
- Schenk, S. (2011). *Safe hands: building integrity and transparency at FIFA*. Berlin: Transparency International.
- Sealy, R. & Singh, V. (2006). ”Role models, work identity, and senior women’s career progression –Why are role models important?” I: K.M. Weaver, (red.). *Best papers proceedings of academy of management annual meeting*, s. 11–16 August 2006, Atlanta, GA.
- Världsbanken. (2003). *Toolkit: developing corporate governance codes of best practice*. Washington, DC: World Bank.
- Weiss, T. (2000). ”Governance, good governance and global governance: conceptual and actual challenges”. *Third world quarterly*, 21(5), s. 795–814.
- Woods, N. (1999). ”Good governance in international organisations”. *Global governance*, 5(1), 39–61.

Idrottens hållbara rum och arenor

Karin Book, forskare i idrottsvetenskap vid Malmö högskola

Både stora multiarenor och kommunala badhus har under senare år blivit dyra affärer för idrotten, skattebetalarna och miljön. Hur skapas egentligen hållbara idrottsliga rum som är anpassade till både dagens och framtidens behov och intressen?

Jag satt häromkvällen i det nyligen ombyggda badhuset i min hemstad och tittade på mina barn som gick i simskola. Det var full aktivitet. Barn och ungdomar i alla åldrar deltog i simundervisning i den lokala simklubben. Vuxna nybörjare kämpade med simhopp, också det i simklubbens regi. Andra vuxna motionssimmade i den bassäng som inte helt upptogs av klubbens verksamhet. I äventyrsdelen, som är separerad från simhallarna med en glasvägg, stajade vuxna och barn, om än inte så många denna kväll. I en annan del av byggnaden pågick verksamhet i den privatägda gym- och fitnessanläggningen. Det rädde utan tvekan stor aktivitet.

I tidningen kunde jag dagen därpå läsa kritiska artiklar om problem både på det nya ombyggda badhuset i fråga och på det äldre badhuset i grannkommunen. De är bara ett par exempel ur den flod av artiklar som har forsat fram i lokalpressen de senaste åren. De visar på problematiken med att planera, finansiera, bygga och driva en idrottsanläggning i allmänhet och en badanläggning i synnerhet. Badhusexemplet visar dessutom på en svensk trend där idrottsanläggningar, byggda under vad jag betecknar som välfärdseran, förfaller och är i behov av upprustning. Med välfärdseran menar jag perioden från 1950-talet fram till början av 1980-talet, då det i välfärdens tecken tillkom en mängd offentliga anläggningar, såsom idrotts-hallar, ishallar, idrottsplatser och badhus.

En problemfylld anläggning i tiden

Badanläggningar är intressanta ur många perspektiv. De är viktiga för såväl den organiserade idrotten som för det egenorganiserade motionsutövandet och leken, och ofta också för den kommersiella idrotten. Äldre motionsutövare, träningsentusiaster, elitsimmare, nybörjare, bebisar, skolklasser och leksugna barn samsas i samma anläggning.

I Riksidrottsförbundets (RF) motionsvaneundersökning från år 2011 var simning den sjätte vanligaste motionsaktiviteten bland svenskarna, och ungefär lika vanlig bland kvinnor som män.¹ Om vi endast ser till simning i föreningsregi tar sig simning inte in bland de tio största aktiviteterna i antal medlemmar räknat. Men om vi tittar på antal sammankomster, till exempel träningstillfällen bland barn och ungdomar, är simning den sjätte vanligaste aktiviteten.² Att både den föreningsanslutne simmaren och den som går och simmar på egen hand samsas i samma anläggning på samma tider är intressant, om än inte helt unikt. Om vi återvänder till RF:s undersökning av svenskarnas motions- och idrottsvanor så visar den att svensken (7–70 år) är förhållandevis motionsbenägen. Andelen som motionerar mer än två gånger i veckan minst 20 minuter per tillfälle har ökat från 37 procent till 47 procent sedan år 1998. Särskilt kvinnor har ökat sitt motionerande.³ I Sverige har vi en stark tradition av organiserad idrott, det vill säga idrott som sker inom idrottsrörelsen, vars paraplyorganisation är RF. Ibland betraktas idrott i stort sett som synonymt med RF-idrott. Det är emellertid så att svensken i hög grad utövar idrott och motion i såväl föreningar som på egen hand, och på kommersiella anläggningar. Återigen smälter badhuset, i detta fall med vidhängande kommersiell fitnessanläggning, samman de olika motionstyperna. Men det är inte problemfritt att skapa en sådan anläggning.

Vi återgår nu till dagstidningsartiklarna om de bägge badhusen i två grannkommuner. Den ena kommunen har alltså ett äldre badhus, byggt på 1950-talet och därefter ombyggt och renoverat i omgångar. Den senaste insatsen

1 Riksidrottsförbundet. (2011). *Svenska folkets idrotts- och motionsvanor*.

2 Riksidrottsförbundet. (2012a). *Idrotten i siffror*.

3 Riksidrottsförbundet. (2011).

gick ut på att åtgärda akuta brister i väntan på att nya anläggningar skulle bli planerade och byggda – ett familjebad och en tävlings- och träningssimhall. Artiklarna om badet handlar mestadels om att anläggningen vittrar sönder, att vattnet har för höga halter av bakterier, att det är stökigt och bråkigt i anläggningen och att dessa problem med jämna mellanrum tvingar badet att stänga vilket drabbar allmänheten och simklubbarna samt kommunens budget. Det stora problemet i detta fall är att bristerna i anläggningen upptäcktes för sent och att det då blev nödvändigt att både lappa och laga badet, samtidigt som det tvingade fram planer på ett nytt badhus – eller för att vara korrekt, två nya badanläggningar med olika syften. Det blev en kostsam process. Detta är på intet sätt ett unikt fall. Så ser det ut i många kommuner. I en artikel på DN.se med titeln *Badhus i förfall kostar miljarder* betonas att det ofta råder en stor okunnighet om hur ett badhus ska underhållas och ”att oavsett vilken byggteknik som används åldras simhallar fyra gånger så snabbt som vanliga hus och har en maximal livslängd på i snitt 50 år. Enligt Mille Örnmark, även han sakkunnig vid badhusprojekt, kommer det ofta som en överraskning för beslutsfattare, som betraktar anläggningarna som relativt unga och hellre vill renovera än bygga nytt”.⁴ Under den kommande tioårsperioden kommer ungefär hälften av Sveriges 400 badhus och simhallar att behöva renoveras eller ersättas med nya.⁵

Grannkommunens badhus genomgick däremot en omfattande ombyggnad för ett par år sedan. Kritiken i medierapporteringen har rört i stort sett allt: tidsplanen sprack och likaså budgeten och det var oklart varifrån de icke budgeterade pengarna skulle tas. Den höjda entréavgiften fick kritik eftersom tillgängligheten därigenom minskar. Luftkvaliteten i anläggningen var dålig och såväl besökare som personal drabbades av andningssvårigheter, huvudvärk och yrsel. Experter betonade att man för att undvika problem borde ha byggt helt nytt, från grunden. Det fanns inte rätt eller tillräcklig kompetens bland de tjänstemän och politiker som arbetade med badhusplanerna och byggandet. Och så vidare. Detta visar på hur otroligt kostsamt, komplext och kompetenskrävande det är att bygga ett badhus.

4 Lindvall, M. (2012). ”Badhus i förfall kostar miljarder”. *DN.se*.

5 Röttorp, J. m.fl. (2012). ”Nya badhus ställer krav på både miljön och ekonomin”. *Dagens Samhälle Debatt*.

Ett badhus är ett exempel på idrottens rum. Att jag valt det som exempel så här inledningsvis beror på att jag tycker att det förkroppsligar både det som är eftersträvansvärt och det som måste undvikas då man planerar idrottsmiljöer med fokus på hållbar utveckling. Möjligheterna ligger i att badhuset är en mötesplats för många olika grupper och att det där finns olika typer av fysiska aktiviteter organiserade av olika aktörer. På så vis är det en anläggning i tiden. Problemen ligger i att kunskapen om hur den fungerande anläggningen i tiden bör planeras, konstrueras och drivas är ytterst bristfällig. Och att inslagen av äventyrs- eller upplevelsebad tenderar att överskugga funktionaliteten för idrottslig och vardaglig verksamhet. Dessa tillkortakommanden kan vi se också när vi studerar andra anläggningar, men i badhusfallet blir det mycket tydligt. Om anläggningen inte blir energi- och resurseffektiv, rätt konstruerad, välfungerande för de brukare den är avsedd för, fysiskt, socialt och ekonomiskt tillgänglig, attraktiv, drivs av den som är bäst lämpad (vilket dock kan betyda olika saker) och inkräktar negativt på den kommunala fritidsbudgeten så är den inte att beteckna som en hållbar anläggning i tiden och framtiden. I anslutning till detta kan vi också resa frågan om kommuner verkligen ska vara med och bygga kostsamma äventyrsbad. Dagens badhus/simhallar, liksom andra idrottsanläggningar och idrottsmiljöer, måste vara hållbara, annars är de inte etiska trots goda intentioner.

När är idrottens rum hållbara?

Idrott är på många sätt relevant och intressant att studera utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Den rumsliga dimensionen av idrotten lämpar sig synnerligen väl för detta. Spontant tror jag att många tänker *miljö* då ordet hållbar utveckling kommer på tal. Historiskt sett finns det tydliga kopplingar mellan idrotten och miljön:

”Traditionally, sport can be viewed as the encouragement of human effort in harmony with the natural environment. After all, sport was developed in outdoor settings, by taking advantage of nature and available water, land

and fresh air.”⁶ I dag har idrotten inte samma naturliga koppling till naturmiljöer och utövas ofta på ett sätt som inte är i harmoni med naturen.

Begreppen hållbar idrott och hållbar utveckling är båda mycket komplexa, och handlar inte bara om miljö. Hellre än att tala om hållbar idrott så väljer jag att tala om idrott ur ett hållbarhetsperspektiv. Hållbarhetsperspektivet kan relateras till hållbar utveckling, vilket i sin tur är ett mycket omfattande begrepp som innefattar miljömässiga, sociala och ekonomiska dimensioner – vilka ska vara i balans. Centralt i hållbarhetsperspektivet är att miljön påverkar utvecklingsmöjligheterna. Begreppet, och synsättet kopplat till detta, växte fram och tog form under 1980- och 1990-talen genom bland annat Brundtlandrapporten (vars korrekta namn är *Our Common Future*) och FN-mötet i Rio (Rio Earth Summit), vilket genererade handlingsprogrammet *Agenda 21*.⁷ Inom idrotten har hållbarhetsperspektivet, internationellt och nationellt, fått fotfäste successivt under 2000-talet även om det funnits en tendens till ökad medvetenhet redan tidigare. Redan på 1990-talet uppmärksammade FN:s miljöprogram (UNEP) idrotten ur ett miljöperspektiv genom att upprätta programmet *Sport and the Environment*.

Hållbarhetsproblematiken kring de stora idrottsevenemangen har blivit särskilt uppmärksammat och kraven från de internationella idrottsorganisationerna, såsom Internationella Olympiska Kommittén (IOK), har ökat med hjälp från bland annat FN-programmet *Sport and the Environment*.^{8,9}

Om vi ser till svenska förhållanden har den organiserade idrotten, i form av Riksidrottsförbundet, inte antagit en övergripande hållbarhetspolicy. Däremot arbetar idrotten på olika sätt med att lyfta de olika hållbarhetsdimensionerna. RF har en rad dokument, policyer och studier som syftar till att belysa sociala hållbarhetsaspekter som rör jämlikhet, jämställdhet och

6 Savery, J. & Gilbert, K. (2011). *Sustainability and sport*, s. 4.

7 World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our Common Future*; UNCED. (1992). *Earth Summit: Agenda 21*.

8 Se t.ex. Pitts, A. & Hanwen L. (2009). *Sustainable Olympic Design and Urban Development*.

9 Det som i skrivande stund pågår i Sochi inför vinter-OS 2014 tar udden av de miljösträvanden som FN, IOK med flera för fram. Ur hållbarhetssynpunkt lär OS bli ett misslyckande. Det framstår då nästan som ett hån när jag på UNEP:s hemsida läser att IOK:s World Conference on Sport and the Environment nyligen gått av stapeln i Sochi under rubriken *Changing today for a better tomorrow*.

tillgänglighet. Även de miljömässiga aspekterna har de senaste åren börjat uppmärksammas genom bland annat *Riksidrottsförbundets klimat- och miljöpolicy* och satsningen *Uthållig idrott*. Satsningen pågår 2012–2014 och drivs av Energikontoren Sverige i samverkan med RF och beskrivs så här:

”Den svenska idrottsrörelsen är Sveriges största folkrörelse med stor klimatpåverkan både från sina anläggningar och transporter. Projektet *Uthållig idrott* arbetar med att stötta idrotten att minska sin energianvändning. Uthållig idrott är ett nationellt projekt och omfattar 100 föreningar över hela Sverige. Målet är att idrottsföreningarna i projektet ska minska sin energianvändning i de idrottsanläggningar som de äger eller arrenderar med 15 procent samt minska klimatpåverkan från sina transporter med 5 procent.”¹⁰

Idrott som utövas i andra sammanhang än inom den organiserade idrotten kan inte hållbarhetsregleras genom övergripande policyer, men företag som erbjuder idrott och träning måste naturligtvis följa de kommunala miljödirektiv som finns. Däremot kan det vara svårare att till exempel styra de sociala hållbarhetsfaktorerna. Kommunen är en viktig aktör när det gäller att tillhandahålla anläggningar och möjligheter för fysisk aktivitet och har i detta sammanhang ett stort ansvar, som ur ett hållbarhetsperspektiv går utanför regler och lagar.

I boken *Sustainability and Sport* presenteras följande definition av hållbarhet (sustainability) och idrott (sport): ”Sport is sustainable when it meets the needs of today’s sporting community while contributing to the improvement of future sport opportunities for all and the improvement of the integrity of the natural and social environment on which it depends.”¹¹

Jag tycker att detta är en bra definition, om än vid och abstrakt. Den är tillämpningsbar också om vi ser till idrottens arenor, anläggningar och ytor – det vill säga sådant som kan benämnas *idrottens rum*:

Idrottens rum är hållbara när de tillgodoser det behov av idrott och fysisk aktivitet som finns i samhället och samtidigt bidrar till att skapa gynnsam-

¹⁰ Regionförbundet Örebro. *Uthållig idrott*.

¹¹ Chernuschenko, D. (2011). ”Promoting sustainability in sport and through sport”. I *Sustainability and Sport*, s. 21.

ma förutsättningar för framtida idrottsbehov och en hållbar utveckling av de fysiska och sociala miljöer som dessa är beroende av.

Arenaboomens effekter

”Det ser riktigt ljust ut på arenafronten”, säger Lars-Åke Lagrell, dåvarande ordförande i Svenska Fotbollförbundet, i bilagan Sport&Affärer som kom med Dagens Industri den 22 februari 2011. Gör det verkligen det?

Runtom i Sverige byggs det, i högt tempo, nya arenor. Det talas om arenafeber och arenaboom. De byggs för fotboll, handboll, ishockey och andra stora idrotter, men lika ofta i form av så kallade multiarenor. Mitt i rådande arenafeber kan vi varje vecka läsa artiklar och se inslag i radio och tv, i likhet med badhusexemplen ovan, om hur mycket dessa nya arenor kostar skattebetalarna, hur de spräcker glädjekalkylerna och hur olika aktörer i kommunerna känner sig överkörda i beslutsprocesserna.

Jag sätter på radion och hamnar mitt i ett inslag om att Svenska Fotbollförbundet vill sälja sin andel i driftbolaget bakom nationalarenan Friends Arena, Sweden Arena Management, eftersom det blivit en omfattande förlustaffär. Vd:n för Sweden Arena Management menar att det är kul för Sverige att ha en sådan arena och att det skapats magiska ögonblick där. Visst är det så, men hur mycket är befolkningen och idrotten beredda att betala för dessa magiska ögonblick om vi ställer olika intressen mot varandra. Friends Arena kostade cirka tre miljarder kronor att bygga, vilket i enlighet med rådande arenatrend är mer än de ursprungliga kalkylerna. Fotbollförbundet bidrog med 300 miljoner, vilket motsvarade den summa förbundet fick då Råsunda såldes. Problemet är nu att driften kostar enorma summor som inte går att täcka. För Fotbollförbundets del rör det sig om ett par hundra miljoner. Dessa enorma summor måste tas någonstans ifrån och det drabbar fotbollen i stort.¹² Det kan svårligen ses som hållbart utifrån den definition jag presenterat ovan. Syftet med detta kapitel är inte att analysera den ekonomiska hållbarheten i olika anläggningar, men när en arena

12 Sveriges Radio P1, 3 november 2013.

får sociala konsekvenser blir frågan intressant. Likaså är de stora arenorna intressanta ur ett miljöperspektiv.

Men finns det inte också positiva miljömässiga och sociala hållbarhets-effekter kopplade till de stora arenorna, baserat på den definition jag presenterade ovan? Utifrån ett elitidrottsperspektiv kan det naturligtvis finnas det, om inte de höga kostnaderna urholkar verksamheten. Därtill kan glädjen, spänningen och de förväntade magiska ögonblicken ses som positiva sociala aspekter som i sin tur kan inspirera till idrottsintresse i framtiden. Det finns emellertid forskning som pekar på att inspirationseffekten kopplade till stora evenemang inte är så omfattande och framför allt tenderar att vara kortvarig. Studier gjorda bland annat i samband med London-OS pekar på att OS i sig inte alstrar ökad fysisk aktivitet, och således inte arenorna heller. Men särskilda satsningar och program på lokal nivå med koppling till OS och "the festival effect" kan ha positiva effekter på aktivitetsnivån. Som alltid är det dock så att satsningarna främst når de som redan är intresserade och aktiva.¹³ Nu innehar OS förvisso en särställning både vad gäller omfattningen på och intresset för evenemanget, arenorna och forskningen kring dessa, men med tanke på att svensk idrott när en dröm om stora evenemang, med vidhängande anläggningar, så känns det relevant att nämna.

Trots att evenemangen tenderar att ge en begränsad effekt på människors fysiska aktivitet kan det finnas en informations- och inspirationsmöjlighet kopplad till de stora arenorna. Arenor är samlingsplatser där idrottsklubbar, idrottarna som förebilder eller andra aktörer kan nå ut till många människor. Konceptet Healthy Stadia bygger på detta. Syftet är att idrottsarenor ska bidra med ökad kunskap om folkhälsa, social hållbarhet och miljö. Definitionen av Healthy Stadia är följande:

"Healthy Stadia are ... those which promote the health of visitors, fans, players, employees and the surrounding community ... places where people can go to have a positive healthy experience playing or watching sport."¹⁴

13 Weed, M. m.fl. (2012). "Developing a physical activity legacy from the London 2012 Olympic and Paralympic Games". *Perspectives in Public Health*, 132:2, s. 75–80.

14 Healthy Stadia. www.healthystadia.eu.

Själva besöket på arenan ska således vara hälsosamt och miljövänligt i fråga om till exempel vilken mat och dryck som finns att köpa, att arenan är rökfri och att avfallshanteringen är miljövänlig. Konceptet bygger dessutom på att alla bidrar till detta, samt att det är möjligt att ta sig till arenan på ett miljövänligt sätt. Därtill finns det ambitioner att genom arenan påverka besökaren att också utanför arenan leva hälsosamt och miljövänligt genom att informera om kost, fysisk aktivitet, aktiva transporter med mera.¹⁵ I dagsläget är cirka 150 arenor av olika storlek i flera europeiska länder anslutna till ett nätverk, dock ingen i Sverige. En central del i konceptet är en samverkan mellan arenaaktörer, idrottsklubbar, kommunala förvaltningar och aktörer, utbildningsinstanser, hälsovård, transportbolag, mat- och dryckesleverantörer etcetera.¹⁶

Exemplen ovan visar att en idrottsarena, modell större, kan användas för att främja en hållbar utveckling för idrotten. Men de visar också att det måste finnas en medvetenhet om de potentiella negativa hållbarhetseffekterna, som i sådana fall behöver hanteras för att inte påverka framtida idrottsbehov negativt.

Anläggningar för människors behov

De stora arenorna har ganska lite att göra med vardaglig fysisk aktivitet. Idrotts- och badanläggningar kan förvisso vara tillgängliga för olika aktörer och grupper men bygger ändå på en slutenhet och begränsad tillgänglighet, i synnerhet för dem som inte är föreningsanslutna. Jag vill därför avsluta detta kapitel med att lyfta de öppna, tillgängliga idrottsrummen som inte primärt tillgodoser den kommersiella eller föreningsanslutna idrottens behov.

Riksidrottsförbundets barometer bland unga i åldern 15–24 år genomförd 2012 visar att de vanligaste motionsaktiviteterna är löpning, promenad, styrketräning, cykling och annan träning på gym.¹⁷ RF:s idrotts- och motions-

15 Philpott, M. & Seymour, R. (2011). "The European Healthy Stadia Network". I *Sustainability and Sport*.

16 Healthy Stadia.

17 Riksidrottsförbundet. (2012b). *Ungdomsbarometern*.

vaneundersökning bland 7–70-åringar visar att de tio vanligaste motionsaktiviteterna hos alla svenskar är promenad, styrketräning, löpning, gympa, cykling, simning, power-walking, längdskidåkning, fotboll och dans.¹⁸

Det råder alltså en samstämmighet om vilka aktiviteter som dominerar dagens träningsrender, oavsett om vi ser till ungdomar eller vuxna. Utifrån detta är en reflektion om anläggningsbehovet på sin plats. Jag har tidigare slagit fast att idrottens rum är hållbara när de tillgodoser de behov av idrott och fysisk aktivitet som finns i samhället, och samtidigt bidrar till att skapa gynnsamma förutsättningar för framtida idrottsbehov och en hållbar utveckling av de fysiska och sociala miljöer som dessa är beroende av. De stora dyra arenorna har ganska lite med detta att göra även om de följer miljölagstiftningen. Anläggningar för föreningsidrott och annan motionsaktivitet fyller ett behov men bör ses över utifrån rådande träningsrender och ett vidgat hållbarhets- och tillgänglighetsbegrepp. Vid planering och byggande av idrottsanläggningar tenderar det att råda en traditionalism med få mot-svarigheter, utöver den kompetensbrist som nämnts tidigare. Det är naturligtvis svårt att sia om framtida behov. Vad jag dock kan säga med säkerhet är att det inte är hållbart att bygga anläggningar som är slutna och oflexibla. Trender kommer och går med en allt högre hastighet och varken idrotten eller de anläggningar som är avsatta för idrott har hängt med. Således måste såväl både nybyggnation som ombyggnad ske både i enlighet med högt ställda miljökrav och osäkra framtidsrender. Sist men inte minst vill jag då lyfta den tredje typen av idrottsrum, nämligen det offentliga rummet som inbjuder till fysisk aktivitet och är öppet för alla.

Vi har konstaterat att intresset för egenorganiserad fysisk aktivitet har ökat och studier visar att stora delar av befolkningen föredrar denna typ av aktivitet framför organiserad idrott, i synnerhet personer med låg socioekonomisk status. Som en följd har kommunerna i allt större omfattning börjat satsa på ytor för egenorganiserad aktivitet. Spontanidrottsplatser, konstgräsplaner och skateparker sticker ut som särskilt populära. Och visst finns det fog för dessa idrottsrum. Men det finns också fog för att tänka utanför boxen, att inkludera ett genusperspektiv, bjuda in till dialog och samverkan

18 Riksidrottsförbundet. (2011).

samt att inte betrakta fysisk aktivitet som något som ska skiljas från andra aktiviteter i stadsrummet. Med detta sagt vill jag lyfta fram ett bra exempel:

Hösten 2013 invigdes aktivitetsplatsen Rosens röda matta, en mötes- och aktivitetsyta längs det som kallas Rosengårdsstråket inom projektet *Hållbara Rosengård* i Malmö. Utvecklingen av aktivitetsplatsen byggde på medborgardeltagande. I ett tidigt skede bestämdes att fokus skulle ligga på en grupp som tidigare fått stå tillbaka då aktivitetsytor har utvecklats i Malmö: tjejer i åldern 16–25 år. För att aktivera tjejerna i planeringsprocessen ordnades bland annat en rad workshoppar. Till en början var de tankar och förslag som kom upp för utveckla platsen ganska traditionella, men med lite hjälp på traven (med hjälp av bland annat inspirationsbilder) utvecklades önskemålen och förslagen. Några av de önskemål som tjejerna hade var att integrera kultur och fysisk aktivitet och att skapa en plats dit både tjejer och killar vill komma, men på tjejernas villkor. Platsen ska vara flexibel och kunna innehålla musik, vatten, spännande ljussättning (kanske orientaliska lampor), sittmöbler, möjligheter till att dansa, speglar för dans, en klättervägg, mjukt underlag i en trevlig färg, med mera. Andra önskemål var att platsen skulle bli accepterad av vuxna och att marknadsföra och sprida kunskap om platsen. I planeringsprocessen har dessutom några tjejer sommarjobbat på kommunen och arrangerat ett testevenemang på platsen.¹⁹ Under år 2012 startade ombyggnaden, med fokus på att skapa en plats för kulturaktiviteter samt fysisk aktivitet med fokus på dans. Brukarna och staden sköter platsen i en samförvaltande form. Just samverkan och medborgardeltagande är något som lyftes fram redan i *Agenda 21* som grundbultar för att få till stånd en hållbar utveckling.

Idrott och satsningar kopplade till idrotten kan få konsekvenser som dessvärre inte är att betrakta som förenliga med en hållbar utveckling, men som Theodor Oben från FN:s miljöprogram (UNEP) påtalar: ”Sport is increasingly becoming part of the solution rather than part of the problem.”²⁰

19 Björnson, M. Miljöförvaltningen, Malmö stad. Intervju den 8 november 2011.

20 Oben, T. (2011). ”Sport and the environment”. I *Sustainability and Sport*, s. 26.

Referenser

- Björnson, M. Miljöförvaltningen, Malmö stad. Intervju den 8 november 2011.
- Chernuschenko, D. (2011). "Promoting sustainability in sport and through sport". I J. Savery & K. Gilbert. *Sustainability and Sport*. Champaign: Common Ground.
- Healthy Stadia: www.healthystadia.eu/about.html (Hämtad 1 november 2013)
- Lindvall, M. (2012). "Badhus i förfall kostar miljarder". *DN.se*, 19 februari 2012. www.dn.se/nyheter/sverige/badhus-i-forfall-kostar-miljarder. (Hämtad 13 oktober 2013).
- Oben, T. (2011). "Sport and the environment. An UNEP perspective". I J. Savery & K. Gilbert. *Sustainability and Sport*. Champaign: Common Ground.
- Philpott, M. & Seymour, R. (2011). "The European Healthy Stadia Network". I J. Savery & K. Gilbert. *Sustainability and Sport*. Champaign: Common Ground.
- Pitts, A. & Hanwen, L. (2009). *Sustainable Olympic Design and Urban Development*. Abingdon: Routledge.
- Regionförbundet Örebro. *Uthållig idrott*. www.regionorebro.se/uthalligidrott (Hämtad 2 november 2013).
- Riksidrottsförbundet. (2011). *Svenska folkets idrotts- och motionsvanor*. Stockholm: RF.
- Riksidrottsförbundet. (2012a). *Idrotten i siffror*. Stockholm: RF.
- Riksidrottsförbundet. (2012b). *Ungdomsbarometern*. Stockholm: RF.
- Röttorp, J. m.fl. (2012). "Nya badhus ställer krav på både miljön och ekonomin". *Dagens Samhälle Debatt*, 12 april 2012. www.dagensamhalle.se/debatt/nya-badhus-staeller-krav-pa-bade-miljoen-och-ekonomin-2433. (Hämtad 2 november 2013).
- Savery, J. & Gilbert, K. (2011). *Sustainability and Sport*. Champaign: Common Ground.
- Sveriges Radio P1, *Ekospecial om Friends Arena*, 3 november 2013.
- UNCED. (1992). *Earth Summit: Agenda 21 – The United Nations Programme Action from Rio*. New York: United Nations Conference on Environment and Development.
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
- Weed, M. m.fl. (2012). "Developing a physical activity legacy from the London 2012 Olympic and Paralympic Games: a policy-led systematic review". *Perspectives in Public Health*, 132:2, s. 75–80.

Idrottssponsring och etik

Anna Fyrberg Yngfalk, forskare i företagsekonomi vid Stockholms universitet och Ersta Sköndal högskola

Sponsring är en viktig inkomstkälla för idrotten. Men samarbeten med näringslivet kan leda till svåra etiska ställningstaganden. Utmaningen för landets idrottsföreningar är att utveckla ett förhållningssätt för att balansera idrottens värderingar med sponsorernas marknadslogik.

Sponsring är ett sätt att bedriva marknadsföring och företag använder idrotten som ett medel för att skapa ett bättre rykte, öka sin försäljning eller för att nå ut till nya målgrupper och marknader. Marknadsföringen av produkter och tjänster är en fundamental kraft i vår tids konsumtionssamhälle, där konsumtion snarare än produktion är drivkraften för samhället, såväl politiskt, ekonomiskt som socialt.¹ Framgångsrik marknadsföring knyter väl an till rådande kulturella och sociala normer och den säger till oss att om vi konsumerar på ett visst sätt så kommer vi att lyckas bättre som människor; vi kommer att bli mer framgångsrika och attraktiva.

Idrotten förkroppsligar denna ständiga strävan efter utveckling och förbättring och det ger en nästan oslagbar livskraft till företagens marknadsföring. Idrotten omfamnar det som vi fascinerar av och gärna konsumerar: kändisar och förebilder, rafflande rubriker och bilder på arbetande vackra kroppar. Att konsumera idrott ger inte bara löften om förbättring, det ger också en spänning och osäkerhet och en förströelse och flykt från vardagen och dessutom en försäkran om gemenskap och tillhörighet.²

1 Bauman, Z. (2007). *Konsumtionsliv*, s. 31–32.

2 Horn, J. (2006). *Sport in Consumer Culture*, s. 92.

Det oemotståndliga samarbetet

Dagens nära samarbete mellan idrott och marknad kan spåras tillbaka till 1970-talet. Avregleringar och ökad professionalism medförde att idrottsförbund i England, men också i andra europeiska länder, började se sig om efter nya sätt att finansiera sin verksamhet och påbörjade diskussioner med medieföretag, framför allt inom tv. Det visade sig vara ett fruktsamt och begärligt samarbete. Man insåg att idrotten innehåller precis det som marknaden och tv-tittarna vill ha: underhållning, spänning och dramatik. Relationen idrott–medier–sponsorer blev snabbt etablerad. Kommersiella intressen som inte funnits tidigare fick utrymme och acceptans inom idrotten och intäkter från kommersiella sponsorer gick från nästan ingenting till att expandera kraftigt. I dag fyrtio år senare fortsätter den och har möjliggjort en global tillväxt av idrotten.³

Markandsföringsforskningen ser på idrottsorganisationers samarbete med marknaden som självklar och många studier visar på sponsringens positiva effekter.⁴ Sponsring är ett effektivt sätt för företag att öka sin försäljning på befintliga och nya marknader, men också för idrotten att bli introducerad i nya sammanhang och på andra marknader. På så sätt sprider sponsorer och medier intresset för idrotten som i sin tur når fler utövare, nya konsumenter och sponsorer.⁵ Utifrån det här perspektivet definieras sponsring som en marknadsföringsstrategi som gynnar både sponsorerna och den sponsrade organisationen.

Samtidigt finns det studier som visar på oönskade effekter av sponsring, exempelvis att det leder till en exkludering av mindre idrotter och en favorisering av de manliga lagsporter som exponeras i tv.⁶ Idrottsrörelsen arbetar också allt mer med frågor om reglering, exempelvis hur man ska hantera

3 Mellan åren 1971–2002 ökade sponsringen i England med 130 procent, se Horn, J. (2006), s. 84–85. En uppskattning från Institutet för Reklam och Mediestatistik visar att idrottssponsringen i Sverige, inklusive tv-rättigheter, år 2012 omsatte cirka 6 miljarder kronor.

4 Se t.ex. Walliser, B. (2003). "An international review of sponsorship research". *International Journal of Advertising*.

5 Santomier, J. (2008). "New media, branding and global sports sponsorship". *International Journal of Sports Marketing & Sponsorship*.

6 Sammanfattning kritiska sponsringsstudier se Horn, J. (2006), s. 91–93.

privata spelbolags sponsring och engagemang inom idrotten.⁷ Att diskutera relationen mellan idrott och marknad och hur idrottslogik och marknads-etik förhåller sig till varandra är därför högst aktuellt.

Idrottens etik underordnas marknadens logik

En viktig utgångspunkt för att diskutera sponsringens oönskade konsekvenser är att tydliggöra de skilda etiska logiker som styr företagande respektive ideellt organiserad idrottsverksamhet. För företag är det övergripande syftet med dess verksamhet att skapa tillväxt och maximera vinst genom att betjäna kunden och marknaden.⁸ Idrottens etik och värdegrund handlar istället om delaktighet och demokrati, tillgänglighet, öppenhet och respekt för ideellt arbete – för att nämna några av de viktigaste värderingarna formulerade i Riksidrottsförbundets idéprogram *Idrotten vill*. Den medlemsbaserade idrottsrörelsen och företagssektorn har således skilda etiska förhållnings-sätt samtidigt som de ”tvingas” samman genom sponsringssamarbeten. Det leder bland annat till att företag har svårt att förstå sig på idrotten. I de samtal jag som forskare har haft med idrottssponsorer berättade de ofta att idrottens företrädare är okunniga när det handlar om att se affärsnytta och skapa kommersiellt fruktsamma samarbeten och lösningar.⁹ De tycker att idrottsrörelsen har för lite kunskap om marknadsföring och att föreningar och förbund måste försöka förstå företagens kommersiella perspektiv bättre. Sällan har jag däremot hört det omvända, det vill säga att idrottsföreningar anser att företag borde vara bättre på att beakta de logiker som är speciella för idrotten.

En förklaring till varför det ser ut så här är att marknadslogiken värderas högt i samhället i dag och den premierar konkurrens, tillväxt, vinst och kundorientering.¹⁰ Det här medför att företagssponsorer uppfattas som överordnade idrottsföreningarna. Vid sponsringsförhandlingar förkroppss-

7 Riksidrottsförbundet. *RF och Svenska Spel i nytt samarbete för att förebygga matchfixing*.

8 Fougère, M. m.fl. (2013). ”Extension in the Subjectifying Power of Marketing Ideology in Organizations.” *Journal of Macromarketing*, s. 14.

9 Fyrberg, A. m.fl. (2009). *Varumärkets betydelse inom idrotten – ett sponsorperspektiv*.

10 Bonnedahl, K.J. m.fl. (2007). *Ekonomi och moral*.

ligar företaget marknaden – ”det verkliga” och effektiva – medan idrotten representerar ”det andra” och av sponsorerna ses som amatöristiska men också beaktansvärda.

Synen på idrotten som underordnad marknaden har gett tydliga effekter och har tagit sig allt djupare in i idrottsrörelsen. För att ändra bilden har idrottsorganisationer rekryterat personer med näringslivserfarenhet och allt fler människor med kommersiell erfarenhet tar plats på ledande positioner inom idrottsrörelsen. Detta riskerar att ske på bekostnad av ledare med förankring i idrottens värderingar och etik. Dessutom leder det till att idrottsorganisationer blir allt mer lika företagen genom att de anammar företagets etik och sätt att agera. Exempelvis talar en del idrottsorganisationer i dag om kunder istället för medlemmar, och om målgrupper istället för utövare.¹¹

Fotboll är ett exempel på en kommersiellt framgångsrik idrott. Anledningen till varför fotbollen har stora sponsorkontrakt brukar förklaras med att fotbollen har ett högt underhållningsvärde och därmed ett tydligt kommersiellt värde.¹² Men om vi går bortom denna förklaring ser vi också att fotbollen har lärt sig att anpassa sättet att agera och att den har korrigerat sin etik med företagets etik.¹³ Med andra ord är avståndet mellan det ”verkliga”, det vill säga det marknadsanpassade, och det ”andra”, idrottsrörelsen, mindre för fotbollen än för många andra idrotter. Fotboll är därmed den idrott som är mest attraktiv, men också minst riskfylld, för företagen att engagera sig i. De känner igen etiken och känner sig trygga med hur fotbollen arbetar.

Sponsring kan leda till negativa konsekvenser för idrottsrörelsen. Tre aktuella problem har uppstått genom markandslogikens inverkan på idrotten:

- att privata medel ses som mer åtråvärda än statliga.
- att etiska kompromisser är ofrånkomliga.
- att sponsring gör idrotten mer förutsägbar.

11 Fyrberg m.fl. (2007). *Varumärkets betydelse inom idrotten*.

12 Söderman, S. (2013). *Football and management*.

13 Se exempelvis Fyrberg, A. m.fl. (2007) om hur svensk fotboll har utvecklat praktiker och metoder som liknar företagets/sponsorernas marknadsföring och Söderman, S. (2013).

Privata medel ses som mer åtråvärda än statliga

Det rapporteras ofta i medierna om nya framgångsrika sponsorkontrakt. Det kan handla om att individuella idrottare har fått nya sponsorer men också om att förbund, elitserier eller föreningar har skrivit nya avtal med sponsorer. Samtidigt är det ofta osäkert vad idrottssponsringen egentligen ger till idrotten och vad det har för långsiktiga implikationer. I jämförelse med de statliga och kommunala resurserna till idrotten, som inte bara handlar om kontanta pengar utan också om offentligt byggda eller subventionerade idrottshallar och idrottsplatser, är de privata pengarna förhållandevis små. Det finns därför en tendens att överskatta sponsringens betydelse; sponsringssamarbeten kräver alltid resurser och vi ställer oss sällan frågan om hur mycket sponsring faktiskt kostar.

Att sponsring kostar och att det är medlemmarna och staten som bidrar mest till verksamheten är tydligt i till exempel fallet med Svenska Ridsportförbundet. Enligt verksamhetsberättelsen år 2012 har förbundet 77 miljoner i intäkter varav 13 procent kommer från sponsringssamarbeten, det vill säga cirka 9,5 miljoner kronor är sponsorintäkter.¹⁴ Det kan jämföras med de tre största inkomstkällorna till förbundet: 21,5 miljoner i statligt stöd via Riksidrottsförbundet, medlemsavgifter 10,4 miljoner och licensavgifter 19,3 miljoner kronor. Bruttokostnaderna för sponsring (som då även infattar personalkostnader för kansliet) uppgår till 6,2 miljoner kronor. Kvar blir då 3,3 miljoner kronor i rena sponsorintäkter. Svenska Tennisförbundet har en liknande situation. Sponsorintäkterna minus samtliga marknadskostnader gav ett överskott på 2,5 miljoner år 2012. Det kan jämföras med det statliga organisationsstödet via Riksidrottsförbundet på drygt 9 miljoner kronor.¹⁵

En del idrotter har större sponsringsintäkter medan andra idrotter har mindre, men oavsett vilket är det staten och medlemmarna som är de stora "sponsorerna" till den svenska idrottsrörelsen. Men det lyfts sällan fram inom idrotten. Dessa medel ses snarare som en rättighet medan de privata medlen har en helt annan status. Att de ses som mer betydelsefulla har sin

14 Svenska Ridsportförbundet. *Ridsportåret i siffor 2012*.

15 Svenska Tennisförbundet. *Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2012*.

förklaring. De företag som sponsrar idrotten jämställer sponsringen med andra marknadsföringsaktiviteter. Den ingår i en noga utarbetad kommunikations- och medieplan som sprider bilden om framgångsrik sponsring för både företag och idrott.¹⁶

Men det är inte bara företagen och medierna som bidrar till den här bilden. Läser man verksamhetsrapporter från förbund och föreningar finns det ofta berättelser om hur mycket sponsorerna betyder för idrotten och en önskan om att öka sponsorintäkterna. Många idrottsförbund och föreningar uttrycker att man vill vara bättre på att sälja idrotten. Det har att göra med att man både utom och inom idrottsrörelsen uppmuntras att vara självständig, det vill säga marknadsorienterad. I Riksidrottsförbundets verksamhetsberättelse redovisades tidigare specialidrottsförbundens självfinansiering, ett mått på summan av externa intäkter såsom medlemsavgifter och sponsringsintäkter. Det fungerande som en slags ranking över hur väl varje idrott lyckats attrahera medlemmar och hur väl de lyckats sälja och marknadsföra sig. Sedan år 2010 finns inte självfinansieringsmättet längre kvar i verksamhetsberättelsen, förmodligen för att det i sammanhanget framstår som ett kontraproduktivt mått.

Det är också en felaktig uppfattning att privata medel innebär oberoende och självständighet. Det handlar snarare om ett annat slags beroende – ett marknadsberoende som ofta är mer osäkert. Sponsring handlar vanligtvis om relativt korta samarbeten. Om marknaden ändras innebär det också att företagen drar ner på kostnader för marknadsföring och det sker ofta snabbt. Sponsring är dessutom aldrig förutsättningslös. Den är reglerad i formella kontrakt och kostar förbunden och föreningarna tid och pengar, men också i form av etiska kompromisser.

Etiska kompromisser är ofrånkomliga

Det är viktigt för företagen att deras sponsring är kommersiellt gångbar, det vill säga att det finns en tydlig affärsnytta. Sponsringen måste alltså anpassas till de kommersiella kraven och man behöver kunna påvisa att idrot-

¹⁶ Fyrberg, A. m.fl. (2009).

ten stärker företagets varumärke, att den leder till ökad försäljning eller ger företaget möjlighet att identifiera nya målgrupper.¹⁷ Samarbeten med idrotten ger marknadsföringsmässiga fördelar men det innebär också ibland att föreningarna får göra etiska kompromisser. Det kommersiella kommer ofta i första hand och föreningarna tenderar därmed att försumma sina värderingar. Exempelvis har AIK ett huvudsponsorsamarbete med öltillverkaren Åbro som startade redan på 1990-talet.¹⁸ Samtidigt finns det en tydligt uttalad etik om att alkohol och idrott inte hör samman. Det står uttryckligen i Riksidrottsförbundets policy ”att idrottsföreningar och förbund i sponsorsammanhang avstår från sådana åtaganden som kan uppmuntra eller på annat sätt leda till ökad alkoholkonsumtion.”¹⁹ Fallet med AIK och Åbro illustrerar hur sponsorintäkter och att få vara en del av marknaden ses som viktigare än idrottens gemensamma ställningstagande mot alkohol.

Inom idrotten sker ständigt kompromisser till fördel för den kommersiella logiken, som den att föreningar anpassar sig efter mediernas krav. Ibland flyttas till exempel fotbollsmatcher till senare på kvällen för att passa tv-sändningarna. Att det kan leda till bråk och stök på läktaren för att folk har hunnit bli rejält berusade är inte ett bekymmer för medierna. Tvärtom, det kan skapa ännu mer dramatik och ge häftiga tv-bilder och stora tidningsrubriker. Dessutom innebär det i vissa fall en ökad bevakning av säkerheten kring matcherna, ett ansvar som tillfaller fotbollsföreningarna och polisen och där notan för polisbevakningen betalas av staten och skattebetalarna.

Sponsorer naggar också på det som är idrottsrörelsens främsta konkurrensfördel: rätten att anordna och reglera idrottstävlingsverksamhet. Ett exempel på hur detta luckras upp är TV4:s avtal med Svenska Innebandyförbundet och Svensk Elitinnebandy, som tecknades år 2007. Istället för att som brukligt köpa rättigheterna till att sända matcher i tv innebar avtalet att TV4 tog över rättigheterna och ansvaret för herrarnas elitserie. Det var första gången som ett mediabolag tog över rättigheterna till att anordna ett idrotts-evenemang i Sverige. TV4 registrerade elitserien som varumärket Svenska

17 Fyrberg, A. m.fl (2009).

18 AIK Fotboll. *Verksamhetsberättelse 2012; AIK Fotboll AB och Åbro Bryggeri skriver nytt avtal.*

19 Riksidrottsförbundets alkohol- och tobakspolicy, s. 4.

Superligan. Det var TV4 som ägare av evenemanget som fick ansvaret att skaffa sponsorer till superligan och ambitionen var att paketera och marknadsföra den kommersiellt.²⁰ Innebandyförningarna fick i sin tur riktlinjer om hur utformningen av matcherna skulle gå till för att göra innebandyn mer tv-anpassad. Det var viktigt att det skulle vara en snyggare arena med ett grått golv med färre störande linjer, allt för att ge en bättre känsla för tv-tittaren.²¹

Samarbetet med TV4 som ansvarig för superligan blev inte särskilt långvarigt. I dag köper istället Svenska Innebandyförbundet tv-produktion av TV4. Förbundet har därmed återgått till hur det var innan avtalet då man köpte tv-produktion av SVT. Kostanden för upphandling av tv-produktion är enligt Svenska Innebandyförbundet förhållandevis stor men motiveras med att man nu ”äger rättigheterna på ett annat sätt.”²² I verksamhetsberättelserna går det också att läsa att kostnadsposten Marknad/information ökat kraftigt från 7,6 miljoner kronor år 2011/2012 till drygt 11 miljoner år 2012/2013. Samma år var sponsringsintäkterna 13 miljoner kronor.²³ Samarbetet med TV4 har inneburit att man lyckats synliggöra innebandyn genom tv. Men frågor måste också ställas kring samarbetets långsiktighet, hur mycket det kostar och hur långt man kan gå för att samarbeta med kommersiella aktörer.

Sponsring gör idrotten mer förutsägbar

Tron på sponsring är stark och blir sällan problematiserad. Men vi ser nu ökade regleringar och hur nationella och internationella idrottsförbund arbetar för att begränsa viss typ av sponsring. Den grundläggande orsaken är att företagens etik motsätter sig idrottens. Den kommersiella verksamheten ska vara rationell och förutsägbar. Idrotten å andra sidan har en helt annan utgångspunkt där oförutsägbarhet och osäkerhet är fundamentalt för

20 Fyrberg, A. m.fl. (2009).

21 Resumé. *TV4: Innebandyn ska bli en stor tv-sport*.

22 Svenska Innebandyförbundet. *Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2012/13*, s.12.

23 Svenska Innebandyförbundet. *Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2011/12 & 2012/13*.

idrottstävlingar. Med hjälp av regelverk och policys arbetar idrottsrörelsen med att bevara och upprätthålla oförutsägbarheten. Exempelvis är dopning strikt förbjudet och de stora internationella idrottsorganen lägger mycket resurser på att upprätthålla fair play; vem som helst ska kunna vinna och utkomsten ska alltid vara osäker. På så sätt finns det alltid en osäkerhet och en spänning som fungerar som en produktiv kraft och som är helt unik för idrotten.

Företagen arbetar på ett motsatt sätt, de försöker minska det oförutsägbara. Deras tjänster och produkter ska vara så förutsägbara som möjligt för marknaden och kunden – allt för att uppfylla marknadens förväntningar.²⁴ Det här förhållningssättet tar sponsorer med sig när de sponsrar idrottsevenemang och vi ser exempel på att det påverkar den viktiga oförutsägbarheten. Det kanske allra mest illustrativa exemplet är spelbolag som sponsrar elitidrott samtidigt som de erbjuder vadslagning och spel på idrott, vilket i sin tur ger upphov till rykten om uppgjorda matcher och tävlingar.

Nyligen har Internationella Skidförbundet (FIS) förbjudit skidåkare att ha privata spelbolag som sponsorer.²⁵ Skälet är att förbundet vill minimera risken för uppgjorda tävlingar, som exempelvis har förekommit i fotbollen, och tydligt markera hur viktigt det är att bevara tävlingarna oförutsägbara. I Sverige sponsrar spelföretaget Unibet skidåkarna Emil Jönsson och Anna Haag. På förbunds nivå har diskussioner pågått om att kontraktet strider mot skidsportens internationella regelverk och att de bör upphäva sina kontrakt.²⁶ I Norge finns liknande regler för friidrotten och det sägs att det även inom andra idrotter i Sverige förs diskussioner om hur man ska reglera sponsring från privata spelbolag.²⁷

Ett ökat beroende av marknaden leder inte bara till svårigheter att bevara idrottens oförutsägbarhet och osäkerhet – det leder också till en spänning mellan det kommersiella egenintresset och de demokratiska värdering-

24 Se t.ex. Fougère, M. m.fl. (2013). "Extension in the Subjectifying Power of Marketing Ideology in Organizations." *Journal of Macromarketing*.

25 FIS. Council decision June 2013; Sweski. *Privata spelbolag förbjuds i FIS*.

26 Sweski. *Anna och Emil förlorar sponsorn?*

27 Idrottens Affärer. *Skidstjärnor går miste om miljoner*.

ar som idrottsrörelsen grundar sig på. Sponsring tenderar också att skapa hierarkier och det finns lite utrymme för dialog om och hur sponsring ska genomföras både strategiskt och praktiskt. När förbunden skriver kontrakt med sponsorer involverar de sällan distriktsförbunden och föreningarna, som är de som i slutändan ser till att sponsorns krav blir uppfyllda och att golvet är bytt inför tv-sändningarna. Arenor eller tävlingsaktiviteter justeras ofta för att uppfylla sponsorns anspråk utan att det har föregåtts av några diskussioner eller demokratiska beslut. Dessutom ökar risken för konflikter när allt fler sponsorkontrakt ska samsas med varandra, då de innehåller motstridiga intressen och ofta med krav på branschexklusivitet.²⁸

I dag genomförs sponsring på alla nivåer inom idrotten: internationellt, nationellt, på förbunds-, förenings- och individnivå. Det leder ofta till motsättningar. Exempelvis blev det stora rubriker i Norge när längdskidåkaren Petter Northug i våras hotade med att bryta med det norska landslaget. Anledningen var hans nya egna satsning med Coop som huvudsponsor, ett samarbete värt 45 miljoner kronor. Samtidigt har Norges Skidförbund (NSF) sålt sponsorskap med Northug som den stora fixstjärnan till bland annat livsmedelskedjan SPAR som är en konkurrent till Coop, vilket har lett till infekterade förhandlingar inom norsk skididrott.²⁹

Mer social sponsring i framtiden

Idrottsrörelsens samarbete med medier och sponsorer har fördjupats och förfinats sedan 1970-talet. Konsumtionen av idrott är därför i dag tätt förknippad med kommersialisering och privata intressen inom idrotten ses som naturliga. För många föreningar har också sponsringen blivit ett slags kvitto på att marknaden ser på dem som betydelsefulla. Föreningarna upplever att man får vara en del av "det verkliga", och det stärker ofta illusionen om att vara oberoende. Samtidig pågår en förändring av marknaden där normer om hållbarhet och socialt ansvarstagande har fått en allt större betydelse. Det finns också undersökningar som visar på att allmänheten

²⁸ Horn, J. (2006), s. 92.

²⁹ Eurosport. *Northug bryter med landslaget*; Resumé. *Coop "köper" Northug för 45 miljoner*; Sweski.com. *Därför lämnar Northug landslaget*.

tycker att sponsorpengar ska fördelas annorlunda, där mer pengar borde gå till sociala verksamheter och mindre till elitidrott.³⁰

Att visa på ett samhällsengagemang och ett socialt ansvar har också under de senaste åren fått en allt högre status, då det förknippas med företagens anseende på marknaden. Företag måste vara noga med hur de uppfattas eftersom anseendet har blivit en mycket betydelsefull organisatorisk och ekonomisk resurs.³¹ Av den anledningen visar också företag i dag ett annat intresse för att stödja socialt och humanitärt inriktad verksamhet, exempelvis genom att ge medel och stöd till organisationer som Röda korset. Från ett kritiskt perspektiv handlar den här formen av sponsring, precis som mer kommersiell uttalad idrottssponsring, om att företagen associerar sig med andra sammanhang för att stärka sitt varumärke.

Oavsett intention tyder utvecklingen på att sponsringen kommer att få en större spridning och inkludera delar av idrotten som hittills inte prioriterats, exempelvis ungdoms- och breddidrott. Det innebär också att det är allt viktigare för idrotten att behålla sitt sociala fokus och att stå fast vid sin särart. I dagens samhälle är marknadskrafterna oundvikliga. För idrottsföreningar handlar det om att skapa sig ett förhållningssätt där man kan hantera och balansera idrottens värderingar med en marknadslogik, exempelvis genom att fastlägga vilka former av samarbeten som stärker idrotten på längre sikt:

- Att våga säga nej till kommersiell sponsring som innebär etiska kompromisser.
- Att använda debatten om hållbarhet och samhällsengagemang till idrottens fördel.
- Att utvärdera om sponsring kan riktas från elit till bredd.
- Att dra nytta av ny teknologi för att själva vara med och producera innehållet av idrotten.
- Att väl förvalta och uppmärksamma de medel som genereras från stat och kommun och de egna medlemmarna. De är de största sponsorerna till svensk idrott.

³⁰ Resumé. *Social sponsring går före idrott.*

³¹ Arvidsson, A. m.fl. (2013). *The Ethical Economy rebuilding value after the crisis.*

Referenslista

Tryckta källor

- Arvidsson, A. & Peitersen, N. (2013). *The Ethical Economy rebuilding value after the crisis*, Colombia University Press.
- Bauman, Z. (2007). *Konsumtionsliv*. Diados.
- Bonnedahl, KJ., Jensen, T. & Sandström, J. (2007). *Ekonomi och moral: vägar om ökat ansvars-tagande*, Liber.
- Fyrberg, A. & Söderman, S. (2007). *Varumärkets betydelse inom idrotten*, Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2007:5.
- Fyrberg, A. & Söderman, S. (2009). *Varumärkets betydelse inom idrotten – ett sponsorperspektiv*. Riksidrottsförbundet, FoU-rapport 2009:3.
- Fougère, M. & Skålén, P. (2013). "Extension in the Subjectifying Power of Marketing Ideology in Organizations: A Foucauldian Analysis of Academic Marketing". *Journal of Macromarketing*, vol. 33, nr.1, s. 13–28.
- Horn, J. (2006). *Sport in Consumer Culture*. Palgrave Macmillan.
- Polonsky, M.J. & Speed, R. (2001). "Linking sponsorship and cause related marketing". *European Journal of Marketing*, vol. 35, nr. 11/12, s. 1361–1385.
- Santomier, J. (2008) "New media, branding and global sports sponsorship". *International Journal of Sports Marketing & Sponsorship*, vol. 10, nr 1, s. 15–28.
- Söderman, S. (2013). *Football and management: Comparison between Sport and Enterprise*. Palgrave Macmillan.
- Walliser, B. (2003). "An international review of sponsorship research: extension and update". *International Journal of Advertising*, vol. 22, nr 1, s. 5–40.
- Whannel, G. (1986). "'The unholy alliance': notes on television and the re-making of British Sport 1965–1985". *Leisure Studies*, vol. 5, nr. 1, s. 22–37.

Elektroniska källor

- AIK Fotboll. *Verksamhetsberättelse 2012*.
aikfotboll.dhb.nu/ngnews_aikfotboll/pdf/76801.pdf. (Hämtad 12 september 2013).
- AIK Fotboll. *AIK Fotboll AB och Åbro Bryggeri skriver nytt avtal*.
www.aikfotboll.se/Article.aspx?contentID=3739. (Hämtad 12 september 2013).
- Eurosport. *Northug bryter med landslaget: "Förstår hans val"*.
www.eurosport.se/langdakning/northug-bryter-med-landslaget-forstar-hans-val_sto3757490/story.shtml. (Hämtad 19 september 2013).
- FIS. *Council decision June 2013*.
www.fis-ski.com/mm/Document/document/General/03/31/70/fis-council-decisions-june-2013_Neutral.pdf (Hämtad 23 februari 2014).

Idrottens Affärer. *Skidstjärnor går miste om miljoner.*

www.idrottensaffarer.se/sponsring/2013/06/skidstjarnor-gar-miste-om-miljoner.
(Hämtad 13 september 2013).

Irm-media. *Totala reklaminvesteringar 2012.*

http://www.irm-media.se/reklamstatistik/tabell_reklamstatistik2005 (Hämtad 23 februari 2014)

Resumé. *Coop "köper" Northug för 45 miljoner.*

www.resume.se/nyheter/pr/2013/05/23/coop-koper-northug-for-45-miljoner.
(Hämtad 19 september 2013).

Resumé. *TV4: Innebandyn ska bli en stor tv-sport.*

www.resume.se/nyheter/media/2007/06/12/innebandyn-ska-bli-en-stor.
(Hämtad 2 oktober 2013).

Resumé. *Social sponsring går före idrott.*

www.resume.se/nyheter/reklam/2012/07/17/social-sponsring-gar-fore-idrott.
(Hämtad 11 september 2013).

Riksidrottsförbundet. *Idrotten Vill: Idrottsrörelsens idéprogram.* www.rf.se/ImageVault/Images/id_2473/ImageVaultHandler.aspx. (Hämtad 11 september 2013).

Riksidrottsförbundet. *RF och Svenska Spel i nytt samarbete för att förebygga matchfixing.*

www.rf.se/Allanyheter/2013/RFochSvenskaSpelinyttsamarbeteforattforebyggamatchfixing.
(Hämtad 8 november 2013).

Riksidrottsförbundets alkohol- och tobakspolicy:

www.rf.se/ImageVaultFiles/id_28781/cf_394/alkohol_tobakspolicy.pdf.
(Hämtad 23 februari 2014).

Svenska Innebandyförbundet. *Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2012/13.*

www.innebandy.se//Global/SIBF/Forbundsinfo/dokumentbank/Verksamhetsber%3%A4ttelser/2012-13.pdf. s. 12. (Hämtad 10 september 2013).

Svenska Innebandyförbundet. *Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2011/12.*

www.innebandy.se//Global/SIBF/Forbundsinfo/dokumentbank/Verksamhetsber%3%A4ttelser/2011-12.pdf. (Hämtad 23 februari 2014).

Svenska Tennisförbundet. *Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2012.*

iof3.idrottonline.se/ImageVaultFiles/id_66604/cf_104/SVTF_-_rsber-ttelse_2012_final.pdf.
(Hämtad 6 september 2013).

Svenska Ridsportförbundet. *Ridsportåret i siffra 2012.*

www3.ridsport.se/ImageVaultFiles/id_29420/cf_559/VB_siffror.pdf. (Hämtad 6 september 2013).

Sweski.com. *Därför lämnar Northug landslaget.*

www.sweski.com/darfor-lamnar-northug-landslaget.5214702-184999.html.
(Hämtad 19 september 2013).

Sweski. *Anna och Emil förlorar sponsor?.*

www.sweski.com/anna-och-emil-foumlrlorar-sponsorn.5309500.html. (Hämtad 22 februari 2014).

Sweski.com. *Privata spelbolag förbjuds i FIS.*

sweski.custompublish.com/privata-spelbolag-forbjuds-i-fis.5235494-184999.html.
(Hämtad 23 februari 2014).

Föreningsprat hit och business talk dit

Johan Hvenmark, forskare vid Ersta Sköndal högskola
Ola Segnestam Larsson, forskare vid Ersta Sköndal högskola

Idrottsrörelsen vill både försvara sin folkrörelsekaraktär och närma sig marknaden. Denna tvetydighet kan tolkas som ett organisatoriskt hyckleri och systematiska motsägelser.

”Bolagisering ska rädda Leksands IF” gick det att läsa i *Idrottens Affärer* våren 2011.¹ I artikeln säger Leksands IF:s dåvarande vd att de behöver bolagisera delar av sin verksamhet för att bygga större finansiella muskler och öka handlingsutrymmet. Vd:n tillfrågas även om han tror att förändringen kommer att väcka några protester i föreningen. Han svarar nej och tillägger att reaktionerna snarare kommer att vara de motsatta eftersom de, som han säger, inte har ”jobbat som en ideell förening på tämligen många år”.

”Sluta behandla ideella föreningar som företag” var titeln på en debattartikel publicerad i *Dagens Nyheter* under hösten 2013.² Kontrasten till uttalandet från vd:n i Leksands IF är stor. I artikeln konstaterar ordföranden i Riksidrottsförbundet, tillsammans med en handfull kollegor i andra svenska ideella organisationer, att då myndigheter alltmer tenderar att se på och behandla både idrottens och civilsamhällets övriga verksamheter som vilka företag som helst tvingas ideella organisationer därmed också agera som om de vore företag aktiva på vilken kommersiell marknad som helst. Något artikelförfattarna beskriver som ett allvarligt hot:

”Om den nuvarande tendensen fortgår kommer det att få långtgående konsekvenser, inte bara för idrottsrörelsen utan för hela den ideella sektorn. Ska ideella föreningar tvingas ge sig ut på en marknad och konkurrera med privata företag utan att någon hänsyn tas till våra speciella förutsättningar rycks grunden för oss bort.”

1 ”Bolagisering ska rädda Leksands IF”. *Idrottens Affärer*, 12 april 2011.

2 ”Sluta behandla ideella föreningar som företag”. *Dagens Nyheter*, 16 september 2013.

Hur kan man förstå dessa till synes motstridiga uttalanden? Är det två helt frikopplade beskrivningar och perspektiv som inte har med varandra att göra? Eller kan de i sin avgränsning i tid och rum förstås som kompletterande och därmed kanske vara ett medvetet sätt att skapa legitimitet och bevara ett etablerat förtroende i förhållande till olika intressenter? I detta kapitel kommer vi att diskutera vad vi uppfattar som idrottsrörelsens tve tydiga förhållande till både förenings- och företagsvärlden.

Sammanflätning av synsätt

Det har länge varit självklart att den svenska idrottsrörelsen primärt finansieras med medlemsavgifter och att de miljontals medlemmarna, på ideell basis, också förverkligar dess olika verksamheter. Sedan några decennier har idrottsrörelsen dock blivit allt mer beroende av den offentliga sektorns både ekonomiska och politiska stöd.³ Samtidigt präglar även marknadstänkande, kommersialisering, bolagiseringar och andra företagsrelaterade idéer och synsätt allt mer verkligheten för idrottande barn och ungdomar, tränare, förtroendevalda, funktionärer och supportrar.⁴

Parallellt med denna sammanflätning av ideella, offentliga och privata organisationslogiker kan man även skönja en konflikt i hur idrottsrörelsens företrädare förhåller sig till den samlade mixen av synsätt. Kliver man närmare framträder inte bara en skillnad i synsätt utan även en konflikt om vad idrott är, för vem den finns samt hur den bör organiseras och finansieras. Mer specifikt handlar denna konflikt om att traditionella idéer och historiska perspektiv – dominerade av ett klassiskt tankesätt kring föreningsliv i form av medlemskap, frivilligt arbete och demokratiska ideal – numer bryts mot en tilltagande vurm för att idrott snarare ska baseras på flexibla och kommersiella marknadslösningar i bolagsform, där kunder, sponsorer och investerares intressen allt mer bestämmer vad och hur saker ska göras.⁵

3 Norberg, J. R. (2004); Sjöblom, P. (2006).

4 Se t.ex. Stenling, C. & Fahlén, J. (2009); Norberg, J.R. & Redelius, K. (2012).

5 Jämför t.ex. ”Den svåra resan har bara börjat”, Sydsvenskan 13 december, 2013.

Gränslandet mellan marknad och civilsamhälle

Vår utgångspunkt när vi här diskuterar idrottens relation till företagens värld är ett tänkt gränsland mellan sfärerna marknad och civilsamhälle.⁶ Den så kallade marknadiseringen av civilsamhället och företagiseringen av ideella organisationer är ett ämne som har blivit alltmer uppmärksammat inom den svenska idrottsrörelsen, inte minst bland dess nationella organisationer och beslutsfattande organ. Drivkraften bakom denna förändring inkluderar ofta samverkan med företag eller behov av att stärka eller förnya intäktströmmar via till exempel renodlade marknadskontrakt. Det kan också handla om att bevara eller skapa organisatorisk legitimitet, där rådande normer och värderingar alltmer styr ideella organisationer mot att anamma företagsidéer och företagsvärldens sätt att agera.⁷

Vissa ser utvecklingen där ideella organisationer hamnar allt närmare marknaden och företagsvärldens sätt att agera som bra och nödvändig.⁸ Andra ser en skadlig förändring som på sikt hotar hela det demokratiska samhället.⁹ De senare menar att det som står på spel handlar om civilsamhällets funktion som en ideologisk frizon, skapandet av socialt kapital i samhället, de ideella organisationernas betydelse som demokratiskolor samt medborgares möjlighet till politiskt inflytande.

De forskare som ser skeptiskt på denna utveckling brukar sammankoppla den med en spridd och ökande rationaliserings- och effektiviseringsiver inom många ideella organisationer. Denna iver föreslås leda till att organisationerna professionaliseras genom att till exempel allt fler tjänstemän och chefer med specifika professioner anställs på bekostnad av frivilliga och förtroendevalda ledare.¹⁰ Andra hävdar att samma utveckling gör ideella organisationer mer kommersiella¹¹ eller mer marknadsanpassade.¹² Vissa forskare anser också att de ideella organisationerna blir mer manageriali-

6 Wijkström, F. (2010).

7 Se t.ex. Hvenmark, J. (2013); Segnestam Larsson, O. (2013).

8 Se t.ex. Butscher, S. A. (2002).

9 Se t.ex. Eikenberry, A. M. (2009).

10 Se t.ex. Chartrand, S. (2004).

11 Se t.ex. Weisbrod, B. A. (1998).

12 Se t.ex. Eikenberry, A. M. & Kluver, J. D. (2004).

serade, det vill säga anställer fler managementutbildade chefer eller importerar typiska managementidéer från näringslivet.¹³ Slutsatsen för båda är att utvecklingen och iveren gör att ideella organisationer antar mer företagsliknande skepnader och arbetssätt.¹⁴

Idrottens tvetydighet

Med idrottens tvetydighet menar vi att det förekommer motsättningar inom svensk idrottsrörelse när det gäller hur man väljer att agera utifrån antingen en förenings- eller företagstypisk logik. Det rådande perspektivet hos exempelvis Riksidrottsförbundet och flera av rörelsens mindre idrotter tycks primärt vara präglade av en föreningslogik. Detta medan det på andra håll, inte minst inom flera större förbund, alltmer tycks handla om marknadens logik och att bli mer företagslik.

Föreningsprat hit ...

Ett exempel på föreningslogikens övertag är rörelsens övergripande policydokument Idrotten vill, som alla förbund, föreningar, medlemmar och anställda förväntas acceptera och försvara. Utifrån det sätt som svensk idrott framställs i detta dokument råder det ingen tvekan om att det är ett medlemsbaserat, demokratiskt, aktivt och samhällsnyttigt föreningsliv som förordas. Följande utdrag betonar exempelvis hur man menar att idrotten vilar på en föreningslivets logik där demokratin är tydligt närvarande:

”Idrottsrörelsen värnar också om sin självständighet – rätten att själv, i en demokratisk process bestämma över mål, inriktning och verksamhetsformer. En förutsättning är vårt eget självständiga rättssystem, uppbyggt utifrån demokratiska beslut och med rättssäkerheten som grund.”

Dokumentet klargör även att idrotten visst kan samarbeta med andra organisationer, inklusive offentliga och privata aktörer, men enbart så länge det inte hotar rörelsens autonomi:

¹³ Se t.ex. Hvenmark, J. (2013).

¹⁴ Se t.ex. Billis, D. (2010).

”Idrottsrörelsen är partipolitiskt neutral. Vi kan dock självklart samarbeta med olika samhällsorgan, företag och andra organisationer utifrån gemensamma mål – men bara så länge detta samarbete sker med respekt för idrottens suveränitet som folkrörelse och dess egna intressen.”

Ett annat exempel på att delar av idrottsrörelsens agerar utifrån en föreningslogik återfinns i ytterligare en debattartikel.¹⁵ Denna gång handlar det om hur Konkurrensverket (KKV), utifrån en anmälan från en av Bilsportsförbundets medlemmar, slår fast att förbundet bryter mot konkurrenslagen och därför måste ändra sitt beslut. KKV anser att Bilsportsförbundet och dess föreningar agerar på en marknad och att föreningarnas medlemmar är konsumenter. KKV:s beslut är något som Karin Mattsson Weijber, Riksidrottsförbundets ordförande, tillsammans med representanter för ett 40-tal idrottsförbund i artikeln, anser underminerar idrottens autonomi och utgör ett hot mot den organiserade idrotten. Några av argumenten i artikeln utgår dessutom ifrån idrottens speciella föreningslogik:

”Ett särskiljande drag för idrottsrörelsen är dess struktur. Strukturen bygger på en bas med miljontals individuella medlemmar samlade i tusentals föreningar. Föreningarna är medlemmar i nationella förbund, ett för varje idrott, som i sin tur är medlemmar i ett internationellt (...) Den här strukturen är en förutsättning för den ordnade tävlingsverksamheten som i sin tur är en förutsättning för engagemanget.”

Artikelförfattarna särskiljer också idrottsrörelsen från kommersiella marknader och företag genom att hävda att svensk idrott inte är ”vinstdrivande och allt överskott i föreningarna och förbunden investeras i verksamheten”, samt att den bygger på och fungerar utifrån en ”struktur som gör att den inte kan jämföras med kommersiella marknader”.

Dessa två exempel från den nationella nivån i den svenska idrottsrörelsen illustrerar att den officiella bild som svensk idrottsrörelses företrädare ofta för fram varken handlar om marknader eller om att bete sig som företag.

¹⁵ Svenska Dagbladet 9 mars 2011.

Den handlar istället om föreningsliv, föreningar, medlemmar och till detta kopplade normer, värderingar och målbilder.

... och business talk dit

I hjärt kontrast till exemplen ovan tycks istället förtroendevalda i andra delar av idrottsrörelsen snarare föredra att agera utifrån en marknadslogik och en företagsrationalitet. Ett exempel på ett sådant tänkande hämtar vi från en större studie bland förtroendevalda inom den svenska idrottsrörelsen.¹⁶ I studien, som undersökte ordföranden i idrottsföreningar och deras syn på kompetens och lärande, framkommer bland annat att ordförandena i huvudsak har arbetat inom företag samt att de värdesätter dessa arbetslivserfarenheter högre än andra kompetenser och erfarenheter (från till exempel föreningslivet) när det gäller att uppfylla styrelsens uppdrag. De anser även att företagsinfluenser är positivt för styrelsearbetet. Vi menar att den samlade bilden från denna studie ska ses som ytterligare ett belegg för att fler personer och i fler sammanhang inom idrottsrörelsen alltmer agerar utifrån en företagslogik.

Ett av resultaten som tyder på att ordförande i idrottsföreningar agerar utifrån en företagslogik är kopplat till deras arbetslivserfarenhet och de kompetenser de där har förvärvat. I huvudsak har ordförande i idrottsföreningar arbetat i företag (59 procent), offentliga organisationer (23 procent) och ideella föreningar (14 procent). Värt att notera är att yrkeserfarenheten hos majoriteten av ordförandena tycks ha ett ursprung i näringslivet. Detta är i sig självt inget stöd för argumentet att agerandet i vissa delar av idrottsrörelsen präglas av "business talk". Det är exempelvis tänkbart att individerna gör en åtskillnad mellan de kompetenser som de använder när de verkar som ordförande i en förening och de kompetenser som de har förvärvat genom yrkeslivet. Ytterligare resultat från studien pekar dock på att det är framför allt företagskompetensen och företagserfarenheten som värdesätts när det gäller att verka som ordförande i en idrottsförening.

¹⁶ Tidigare rapporterad i Segnestam Larsson 2014. Studien bygger på enkätsvar och 29 djupintervjuer. Utifrån ett statistiskt representativt urval om 2 145 ordföranden valde 43 procent att delta i enkätundersökningen.

I studiens semistrukturerade intervjuer ställdes bland annat frågor om vilka för- och nackdelar respondenterna kunde tänka sig kring möjligheten att influenser, lärdomar och erfarenheter från företagsvärlden förs in i den ideella föreningen. De flesta av de intervjuade ordförandena svarade att influenser från företag är klart positiva för styrelsearbetet i en förening. Här följer ett exempel:

”Det är positivt. Det är ju aldrig fel att ha ledningsgrupper i föreningen, för dels så är de vana att hålla möten, de är mer effektiva och de vet hur de ska hitta information.”

Personer med erfarenheter från företag angavs vara mer mötesvana, effektiva och, som i exemplet ovan, ha lätt att söka och hitta adekvat information. En annan intervjuad ordförande menade att det finns fler för- än nackdelar och att det är ledaregenskaperna som förs över till föreningen:

”I det jobb jag själv har gjort [i föreningar] så är det ju en stor fördel att kunna ta med de ledaregenskaper man lärde sig i jobbet och föra över det i föreningslivet.”

Som i så många andra intervjuer bekräftas här återigen värdet av att kompetenser och erfarenheter från att leda och verka i företag förs över till föreningslivet.

Ett tredje resultat från studien handlar om vilka erfarenheter och kompetenser som ordförande bedömer som viktiga för att styrelsens uppdrag ska kunna uppfyllas och utvecklas. Här ombads ordförandena rangordna sina kompetenser från sina nuvarande eller tidigare sysselsättningar, sina kompetenser från tidigare förtroendeuppdrag, sina formella utbildningar och sina föreningsutbildningar. Fler ansåg då att de har mer användning för sina kompetenser från sitt yrkesliv eller från att verka som förtroendevald, än från tidigare formella utbildningar utanför föreningslivet. Med tanke på att dessa personer i huvudsak har arbetat i företag är det härmed rimligt att dra slutsatsen att ordföranden i idrottsföreningar generellt sett värderar arbetslivserfarenheten från företag högst.

Detta exempel från lokalföreningarna i den svenska idrottsrörelsen visar att ordförande alltmer förefaller vurma för marknadens logik och kommersiella

marknadslösningar i bolagsform. Detta tillsammans med ett värdesättande av exempelvis företagsbaserade kunskaper och erfarenheter kan ses som ett agerande i konflikt med andra delar av idrottsrörelsen, som snarare söker att värna föreningslogiken i idrottsrörelsen.

Föreningsprat i konflikt med business talk

I avsnitten ovan framkommer att vissa delar av idrottsrörelsen primärt präglas av en föreningslogik medan andra handlar mer om marknadens logik och att bli mer företagslik. Det finns också delar av idrottsrörelsen där konflikten mellan föreningsprat och business talk är tydligare. Ett exempel på detta handlar om det numera tillåtna bolagiserandet av idrottsliga verksamheter och det som kommit att kallas 51-procentsregeln. Processerna kring bolagiseringen av idrottsliga verksamheter menar vi belyser företagsförespråkarnas tilltro till marknadslösningar och motståndarnas vurmande för den klassiska folkrörelsemodellen, samtidigt som Riksidrottsförbundet länge försökte att tillmötesgå båda parter med med olika former av kompromisser.

Bakgrunden till 51-procentsregeln är att vissa föreningar redan år 1997 föreslog Riksidrottsmötet att det skulle bli möjligt att bedriva viss idrottslig verksamhet i andra former än föreningens. I en motion skrev man exempelvis att:

”... föreningar som bedriver elitidrott med kommersiella förtecken ges möjlighet att, om de så önskar, bedriva denna elitverksamhet tävlingsmässigt inom ramen för andra organisationsformer än den ideella föreningen.”

Från och med år 1999 blev det möjligt att bilda så kallade idrottsAB, men med vissa förbehåll, inklusive att det skulle vara föreningen som skulle ha ägar- och röstmajoriteten i det bolag som bildades. Det är det senare förbehållet som kallas för 51-procentsregeln.

Frågan om möjligheten att bedriva idrottslig verksamhet i andra former är föreningens återkommer dock och under 2007, 2009 och 2011 års Riksidrottsmöten är 51-procentsregeln uppe till diskussion igen. Vid samtliga

dessa tillfällen följer dock Riksidrottsmötet Riksidrottstyrelsens (RS) linje och röstar ner dessa initiativ. Till 2013 års Riksidrottsmöte byter dock RS sida och föreslår istället medlemsmötet att rösta för ett borttagande av 51-procentsregeln.¹⁷

Skiftet orsakade debatt bland rörelsens många förbund och företrädare, och en del av diskussionen fördes i medierna. Under rubriken ”Värna svenska modellen för idrottsklubbarna” på DN Debatt, skrev ett 40-tal företrädare för olika idrottsförbund att 51-procentsregeln måste vara kvar om inte den svenska idrottsmodellen totalt ska raderas.¹⁸ Modellens fundament vilar till stora delar mot tanken om en sammanhållen idrott som bäst organiseras via medlemmars aktiva deltagande i ett demokratiskt förankrat och strukturerat föreningsliv, hävdar de i artikeln. Efter intensiva debatter bestämmer sig Riksidrottsmötet, med stor majoritet, att även denna gång rösta för ett bevarande av 51-procentsregeln. Det grundläggande motivet som förs fram är att regeln är vad som till slutligen håller tillbaka den allt starkare marknadsiseringen av idrotten och dess olika organisationer.

Tvetydighet som organisatoriskt hyckleri

Hur ska man då tolka denna tvetydighet av föreningsprat hit och business talk dit? Vi identifierar här fyra idealtypiska relationer mellan människors agerande i olika delar av en organisation:

- Särkoppling – frånvaro av relation.
- Uppifrån-ned – agerande i centrala delar kontrollerar andra delar.
- Nedifrån-upp – agerande i andra delar kontrollerar de centrala delarna.
- Organisatoriskt hyckleri – ageranden som systematiskt motsäger varandra.

Särkoppling är helt enkelt en frånvaro av en relation där den ena delen inte känner till vad den andra gör. Vissa ageranden kan därför upplevas som motsägelsefulla. Det finns ett släktskap mellan frånvaron av en relation

¹⁷ IdrottsAB-utredningen (dnr RF 2028/12-02).

¹⁸ Dagens Nyheter 29 mars 2013.

och begrepp som särkoppling i organisationer.¹⁹ Det finns även ett släktskap med att se organisationer som löst sammanhållna system.²⁰ Forskare har återkommande dokumenterat frånvaron av relationer mellan agerande i olika delar av en organisation.²¹ Trots detta verkar den dominerande föreställningen i den allmänna forskningen om organisationer vara att det alltid finns tydliga relationer mellan agerande och en organisations delar.²²

Går det att förstå idrottens tvetydighet som särkoppling? Vi motsätter oss en sådan tolkning. Ett skäl är den tydliga företagiseringen av idrotten som alla våra anförda exempel visar på. De som agerar utifrån en föreningslogik gör det i direkt polemik mot de som agerar utifrån en företagslogik och vice versa. Ett belysande exempel på en medveten relation mellan föreningsprat och business talk är debatten kring 51-procentsregeln. Det finns med andra ord en relation mellan agerandet i de olika delarna av idrottsrörelsen, och vi behöver därför gå vidare och beskriva andra möjliga relationer.

Relationerna uppifrån-ned och nedifrån-upp bygger båda på samstämmighet. De utgår ifrån att agerande och organisationens olika delar är sammankopplade. I båda dessa relationer måste det finnas en viss grad av överensstämmelse mellan agerande i de olika delarna av organisationen.²³ Föreställningen att agerande i de centrala delarna kontrollerar andra delar är troligtvis mer etablerad och återfinns ofta i mer normativ forskning.²⁴ Den rimmar också bättre med idén om att det är förtroendevalda och chefstjänstemän som genom sitt agerande kontrollerar andra individers agerande. Den motsatta relationen stämmer mer överens med en klassisk föreningslogik, där medlemmarna och lokalföreningar förutsätts styra de mer centrala delarna av organisationen. Agerande i exempelvis lokalföreningen är i denna relation utgångspunkten för agerande i de centrala delarna, och de centrala delarnas främsta funktion är att underlätta och ge legitimitet åt medlemmar och de lokala delarna.

19 Meyer, J. W. & Rowan, B. (1977).

20 Weick, K. E. 1976.

21 Se t.ex. Eriksson-Zetterquist, U. & Styhre, A. (2008).

22 Se t.ex. Medley, B. & Akan, O. H. (2008).

23 Brunsson, N. (1989/2006).

24 Se t.ex. Bresci, W. (2004).

Hur väl stämmer en mer samstämmig relation mellan agerandet i olika delar av en organisation överens med idrottens tvetydighet? Kan ett uppifrån- ned-perspektiv eller ett nedifrån-upp-perspektiv förklara de exempel som vi har lyft fram i denna text? Inte enligt vår bedömning. Oavsett om vi närmar oss idrottsrörelsens från ett klassiskt folkrörelseperspektiv eller utifrån en mer traditionell hierarkisk syn på organisationer finner vi inte stöd för en relation där en del styr över den andra. Ett av de främsta skälen är att det fortfarande existerar en konflikt i hur idrottsrörelsens chefstjänstemän och förtroendevalda förhåller sig till motsättningarna mellan förenings- och företagslogiken. Vi behöver därför gå vidare till den sista relationen.

I relationen organisatoriskt hyckleri finns det också en koppling mellan människors agerande i en organisations olika delar, men kopplingen kan vara skenbart orimlig. Här kompenserar agerande i olika delar av en organisation för varandra genom att systematiskt motsäga varandra.²⁵ Argumentationen bakom begreppet organisatoriskt hyckleri utgår ifrån att organisationer emellanåt är utsatta för krav som är motsägelsefulla och i konflikt med varandra. Organisatoriskt hyckleri kan i sådana situationer vara ett möjligt och i vissa hänseenden effektivt sätt att hantera och möta dessa motstridiga krav. Även om agerandet i de olika delarna av organisationen motsäger varandra, kan exempelvis agerande i den centrala delen möta vissa krav medan agerande i andra delar av möter andra krav. I jämförelse med särkoppling är agerandet också sammankopplat, men på ett annat sätt än i den dominerande föreställning om hur organisationer fungerar.

Det är organisatoriskt hyckleri, menar vi, som framför allt bidrar till en bättre tolkning av och som samtidigt kan förklara den tvetydighet som i dag präglar svensk idrottsrörelse. Det vill säga att agerandet i olika delar av idrottsrörelsen, där några pratar "förening" och andra "business", explicit och implicit kompenserar för varandra genom att systematiskt motsäga varandra.

Syftet med det organiserade hyckleriet i idrottsrörelsen skulle då kunna vara att hantera och möta motstridiga krav i idrottens omvärld. Genom att

²⁵ Brunsson, N. (1989/2006).

agera utifrån en organisationslogik som framför allt härstammar från för- eningsvärlden i vissa delar av idrottsrörelsen kan vissa krav och aktörer i idrottens omvärld mötas och tillfredsställas. Samtidigt kan andra krav och andra aktörer hanteras genom att andra delar av idrottsrörelsen agerar utifrån en organisationslogik som framför allt härstammar från före- tagsvärlden. Vidare behöver ett anammande av företagslogiken i vissa delar av idrottsrörelsen långtifrån handla om att öka effektiviteten eller att för- bättra resultaten. Att agera utifrån en företagslogik kan här istället handla om att ge legitimitet och att skydda vissa delar av rörelsen eller enskilda organisationer från komplexa och ibland motstridiga krav från omvärlden.

Idrottens hyckleri och allmänhetens förtroende

Den allmänna föreställningen om hyckleri är att det är något negativt, moraliskt tveksamt och som ska undvikas. En internationellt ryktbar svensk organisationsforskare och tillika förespråkare för organisatoriskt hyckle- ri, företagsekonomen Nils Brunsson, menar dock att hyckleri bör ses som en lösning snarare än ett problem samt att det omfattar moraliska förde- lar.²⁶ Hyckleri i den här bemärkelsen kan vara både produktivt och positivt genom att det kan vara ett sätt för en organisation att hantera både motstri- diga krav från omvärlden och samtidigt möjliggöra fortsatt internt agerande. Han menar att detta också kan ses som moraliskt fördelaktigt eftersom det möjliggör för aktörer i vissa delar av en organisation att omhulda högre vär- den än vad som avspeglas eller är möjligt på andra ställen i organisationen. Om omgivningen kräver att organisationer ska leva som de lär, det vill säga att agerandet i olika delar av en organisation alltid ska vara entydigt sam- mankopplat, finns det en uppenbar risk för att de moraliska ambitionerna i organisationer begränsas och måste formuleras så att lärande och levande är ett och samma.

Problemet med organisatoriskt hyckleri är dock att det slutar fungera som en organisatorisk lösning i samma ögonblick som det blir uppenbart för om- givningen att agerande i olika delar av en organisation systematiskt mot-

²⁶ Ibid.

säger varandra. I fallet med idrottens tvetydighet är det uppenbart att det organisatoriska hyckleriet sker inför öppen ridå. Vi menar därmed att detta organisatoriska hyckleri inte bara bidrar med att tolka tvetydigheten, utan också att den som organisatorisk lösning, om den blir ”avslöjad”, riskerar att skada och underminera allmänhetens förtroende för idrottsrörelsen. Det som står på spel rör därmed i första hand förtroendet för idrottens företrädare och idrottens legitimitet, men i förlängningen kan det också påverka viljan att stödja och tilldela idrotten särskilda resurser.

Avslutningsvis vill vi kort spekulera i vilka alternativ till organisatoriskt hyckleri som står till buds för idrottsrörelsen. En traditionell lösning brukar vara att reducera hyckleriet genom att öka samstämmigheten mellan agerandet i olika delar av en organisation. I det här fallet skulle det kunna innebära att idrottsrörelsen mer entydigt måste antingen omfamna en renodlad föreningslogik eller en uttalad företagslogik.

Det finns dock faktorer och forskning som talar emot denna typ av lösning. En faktor har att göra med idrottens etablerade relation till andra logiker än just civilsamhällets, där bidrag och stöd från den offentliga sfären eller marknaden i dag är en integrerad och antagligen irreversibel del av finansieringen. En återgång till en renodlad föreningslogik skulle potentiellt kunna leda till att stöd och resurser minskar eller upphör helt. För att upprätthålla relationen till den offentliga sfären eller marknaden krävs helt enkelt att relationen mellan agerandet i idrottsrörelsens olika delar i viss mån fortsätter att motsäga varandra. En annan invändning mot att öka samstämmigheten har att göra med de etablerade problemen med att exempelvis omhulda företagslogiken, där vissa forskare menar att influenser från marknaden och företagsvärlden måste anpassas till det egna ideella sammanhanget.²⁷ Och där andra menar att det är direkt farligt.²⁸ I detta fall riskerar en samstämmighet att underminera idrottens särart.

Vilka alternativ finns det då till idrottens tvetydighet? Ett möjligt alternativ skulle kunna vara att transformera det organisatoriska hyckleriet till en mer renodlad särkoppling, det vill säga att etablera en genuin frånvaro

²⁷ Hvenmark, J. (2013).

²⁸ Eikenberry, A.M. (2009).

av relationer mellan människors agerande i idrottsrörelsen. Mer konkret kan det handla om att idrottsrörelsen kan behöva etablera en uppsättning hybridorganisationer där konflikter och motsättningar mellan förenings- och företagslogiken blir mindre problematiska. Det kan också handla om att förhandla om undantag för vissa delar av eller hela idrottsrörelsen när det gäller antingen krav på en återgång till en mer renodlad föreningslogik eller omvandling till en företagslogik. Särkoppling som strategi och praktik kan med andra ord vara en möjlig väg framåt för att idrottsrörelsen samtidigt ska kunna härbärgera motstridiga logiker, idéer och praktiker samt sitt nuvarande tvetydiga förhållande till både sig själv som en del av svenskt föreningsliv och som marknadsaktör med täta och nära relationer till företagets värld.

Referenser

- Billis, D., Ed. (2010). *Hybrid Organizations and the Third Sector: Challenges for Practice, Theory and Policy*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Brescia, W. (2004). "Planned change at the Center on Philanthropy: The CLER model". *Nonprofit Management & Leadership*, 14(3), s. 343–357.
- Brunsson, N. (1989/2006). *The organization of hypocrisy: Talk, decisions, and actions in organizations*. Chichester, UK: Wiley.
- Butscher, S. A. (2002). *Customer loyalty programmes and clubs*. Aldershot: Gower.
- Chartrand, S. (2004). *Work in Voluntary Welfare Organizations: a Sociological Study of Voluntary Welfare Organizations in Sweden*. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.
- "Sluta behandla ideella föreningar som företag". Dagens Nyheter, 16 september 2013. www.dn.se/debatt/sluta-behandla-ideella-foreningar-som-foretag. (Hämtad 26 mars 2014).
- Eikenberry, A. M. (2009). "Refusing the market: A democratic discourse for voluntary and nonprofit organizations". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38(4), s. 582–96.
- Eikenberry, A. M. & Kluver, J.D. (2004). "The marketization of the nonprofit sector: civil society at risk?". *Public Administration Review* 64(2):132–140.
- Eriksson-Zetterquist, U., & Styhre, A. (2008). "Overcoming the Glass Barriers: Reflection and Action in the 'Women to the top' project". *Gender, Work, and Organization*, 15(2), s. 133–160.
- Hvenmark, J. (2013). "Business as usual? On managerialization and the adoption of the Balanced Scorecard in a democratically governed civil society organization". *Administrative Theory & Praxis* 35(2):224–248.
- Hvenmark, J. & Segnestam Larsson, O. (2011). "Teaching Management to Civil Society Leaders". I Wijkström, F. & Zimmer, A. (Red.). *Nordic Civil Society at a Cross-Roads – Transforming the Popular Movement Tradition*. Baden-Baden: Nomos.

"Bolagisering ska rädda Leksands IF". *Idrottens Affärer*, 12 april 2011.

www.idrottensaffarer.se/affarer/2011/04/bolagisering-ska-radda-leksands-if.
(Hämtad 26 mars 2014).

Medley, B. & Akan, O. H. (2008). "Creating change in community organizations: A case for rediscovering Lewin". *Nonprofit Management & Leadership*, 18(4), s. 485–496.

Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). "Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony". *American Journal of Sociology*, 83(2), s. 340–363.

Norberg, J. R. (2004). *Idrottens väg till folkhemmet. Studier i statlig idrottspolitik 1913–1970*. Stockholm: SISU idrottsböcker.

Norberg, J. R. & Redelius, K. (2012). "Idrotten och kommersen". I Wijkström, F. (Red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet: En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.

Segnestam Larsson, O. (2013). "Convergence in ideas, divergence in actions: Organizational hypocrisy in nonprofit organizations". *Administrative Theory & Praxis*, 35(2), s. 271–289.

Segnestam Larsson, O. (2014) *Förtroendevalda i stormens öga: Ordförändes syn på kompetens och lärande i idrottsföreningar*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Sjöblom, P. (2006). *Den institutionaliserade tävlingsidrotten: kommuner, idrott och politik i Sverige under 1900-talet*. Stockholm: Stockholm University.

Stenling, C. & Fahlén, J. (2009). "The order of logics in Swedish sport – feeding the hungry beast of result orientation and commercialization". *European Journal for Sport and Society* 6(2):121–134.

Weick, K. (1976). "Educational Organizations as Loosely Coupled Systems". *Administrative Science Quarterly*, 21, s. 1–19.

Weisbrod, B. A. (Red.) (1998). *To profit or not to profit: the commercial transformation of the nonprofit sector*. New York: Cambridge University Press.

Wijkström, F. (2010). *Civilsamhällets många ansikten. En samling essäer 1995–2010*. Stockholm: European Civil Society Press.

BAUER

RED HAWKS

Riksidrottsförbundets kamp mot ekonomisk dopning

Thomas Karlsson, skattejurist på Riksidrottsförbundet

När jag anställdes av Riksidrottsförbundet (RF) för så länge sedan som 1985 med titeln ”skattekonsult”, skedde det efter tryck från idrottsrörelsen. Det hade nämligen förekommit en del skrivelser i medierna om de uppenbara problemen som föreningar, idrottsledare och aktiva hade att hantera gällande skatteregler. Bland annat hade nya inkomstskatteregler för ideella föreningar sedan år 1977 väckt frågor om vilka finansieringsverksamheter som var befriade från skatt. Landets idrottsföreningar och skattemyndigheter var långtifrån ense, vilket utmynnade i ett antal rättsprocesser.

Parallellt med min tjänst tillsatte Riksidrottsstyrelsen (RS) också en idrottens skattekommitté, med ideellt verkande idrottsintresserade skattejurister och ekonomer. Utgångspunkten var att hjälpa idrottens organisationer att göra rätt och förhindra medvetna eller omedvetna misstag från ansvariga idrottsledare. Det handlade med andra ord om att stävja det som några år senare kom att kallas för ekonomisk dopning¹, alltså brott mot gällande skatte- och avgiftsregler för att hålla nere föreningens kostnader för aktiva och ledare.

Återblick

Den hetluft jag hamnade i som nyanställd berodde dock inte på frågan om inkomstbeskattning, utan om arbetsgivaravgifter (sociala avgifter). Under mina första fem månader som RF-anställd kom tre domar från den dåvarande högsta rättsinstansen Regeringsrätten, numera Högsta förvaltningsdomstolen, som i princip innebar ett helt omvänt rättsläge mot vad som hade

¹ I svensk idrott används den engelska formen *doping*, därav namnen Dopingkommissionen och Antidopinggruppen. CIF använder benämningen *dopning*.

gällt tidigare. Domarna gällde ersättningar för tränare, ledare och domare, och innebar att sådant under vissa förutsättningar kunde betraktas som hobbyinkomster utan krav på avgiftsplikt för utbetalande föreningar och förbund. Däremot kom de aktivas ersättningar att betraktas som avgiftspliktiga, vilket inte varit fallet fram till den uppmärksammade så kallade Benny Westblom-domen från juni 1985. Denna förändrade syn blev kostsam för föreningar och förbund, även om regering och riksdag införde ett bidragssystem som RF administrerade för att övergångsvis lindra bördan.

I övrigt har skatte- och avgiftsfrågornas aktualitet varierat genom åren. Frånsett regelbundna utslag från prejudicerande skattedomstolar har de största händelserna varit följande:

- År 1987 infördes den nuvarande (i dag av EU-kommissionen ifrågasatta) momsregeln för allmännyttiga ideella föreningar. Den innebär att inkomstskattebefriad verksamhet inte heller är momspliktig.
- I slutet av 1980-talet inleddes det som kom att kallas för århundradets skattereform. Reformen skulle innebära ökade kostnader och administrativa bördor för idrottens organisationer och deras organisationsledare. Det var ett omfattande arbete att utarbeta RF:s remissvar på förslagen, informera idrottsrörelsen om effekterna samt att försöka få politikerna att beakta de effekter förslagen skulle få för idrottens organisationer. Det ledde till att idrottsrörelsen till vissa delar kompenserades ekonomiskt genom den halva prisbasbeloppsregeln. Den avser undantag från att betala arbetsgivaravgifter för idrottsutövare och funktionärer.
- År 1988 hade regeringen tillsatt en utredning som tog namnet Stiftelse- och föreningsskattekommittén, som 1995 kom med sitt slutbetänkande Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar (SOU 1995:63). Betänkandet kom att kallas för Gula faran bland yrkesverksamma. Det ledde inte till några lagförslag, men var ändå den första stora skatteöversynen av den ideella sektorn sedan inkomstskatteförändringarna år 1977.
- År 2001 beslutade RF-stämman att utreda idrottens skatte- och avgiftssituation. Uppdraget gick till RF:s juridiska kommitté (JurK), efterföljare till Skattekommittén. Utgångspunkten var att idrotten själv skulle utreda och

presentera ett underlag för att understryka behovet av nya förenklade och mer förutsägbara regler för idrottens organisationer, eftersom politikerna inte verkade aktualisera några förändrade skatteregler. Uppdraget avsåg inte bara inkomstbeskattningen, utan hela skatte- och avgiftsområdet.

- JurK:s uppdrag ledde till rapporten *Idrottens skatteutredning* som RS presenterade för RF-stämman 2003. Den kompletterades med den mer omfattande Kartläggning av idrottens skatte- och avgiftsområden, som lämnades till Finansdepartementet i slutet av 2003, med krav på en parlamentarisk utredning.
- År 2004 tillsatte regeringen en halvparlamentarisk utredning som tog namnet Idrottsskattekommittén. Arbetet utmynnade i betänkandet Nya skatteregler för idrotten (SOU 2006:23). Med en del synpunkter tillstyrkte dock RS de flesta av utredningens förslag, och menade att förslagen inte borde påverka övriga delar av den ideella sektorn i så hög grad att det behövdes några ytterligare utredningar.

I stället för lagändringar beslutade regeringen att år 2007 tillsätta en bredare utredning som antog namnet Stiftelse- och föreningsskatteutredningen. Den omfattade hela den ideella sektorn, inklusive stiftelsebeskattningen, men begränsades till endast inkomstskattereglerna. År 2009 presenterades betänkandet Moderniserade skatteregler för ideell sektor (SOU 2009:65). I sitt remissvar förordade RF Idrottsskattekommitténs förslag på inkomstbeskattningens område, men uppgav sig trots det kunna acceptera den nya utredningens förslag. Samtidigt förutsatte RF att regeringen skulle beakta Idrottsskattekommitténs förslag inom de områden utredningen inte tagit upp.

- År 2009 kom rapporten Mervärdesskatt för den ideella sektorn, m.m. (Ds 2009:58). Anledningen till denna utredning var att EU-kommissionen återigen framfört kritik mot den momsregel som gällt för de allmännyttiga ideella föreningarna sedan 1987, och som alltså gäller. Kritiken har föranlett att Kommissionen startat ett så kallat fördragsbrottsförfarande mot Sverige för brott mot EU:s gemensamma momsdirektiv.
- RF påbörjade därefter en omfattande informationskampanj riktad främst till idrottens organisationer, med uppmaningen att engagera sig

i en kamp för att förhindra lagändringar i den riktning som rapporten föreslog, och för att få regeringen att ta strid mot EU-kommissionen för att bevara momsregeln. Bland annat utnyttjade 968 ideella organisationer möjligheten att ge sina synpunkter direkt till EU-kommissionen om Green paper on the future of VAT.

- Engagemanget ledde till en interpellationsdebatt i riksdagen i maj 2012 där finansminister Anders Borg bland annat konstaterade att om man ”inte finner en lösning i fråga om ideella föreningar ser jag för närvarande att en lämplig åtgärd kan vara att regeringen avstår från att stödja överenskommelser i rådet om andra förändringar i momssystemet”. I en tv-intervju samma dag var han än skarpare i tonen om att Sverige kan komma att blockera den pågående revideringen av momsdirektivet.
- Sverige lämnade det senaste yttrandet i fördragsbrottsförandet hösten 2012. Sedan dess har inte EU-kommissionen vidtagit några ytterligare åtgärder.

Inget har hänt

Ännu efter 35 år har inget hänt med de inkomstskatteregler som infördes av riksdagen år 1977. Inget har heller hänt med de önskemål som RF:s juridiska kommitté framställde på andra skatte- och avgiftsområden i sin kartläggning från 2003. Och ingenting har hänt med momsregeln.

Sett till idrottsorganisationernas stora engagemang kring de förväntade effekterna av ett slopande av momsregeln, är det nog på kort sikt denna skatteproblematik som är viktigast att se en positiv lösning på. Det finns två tänkbara scenarier. Antingen stämmer EU-kommissionen Sverige inför EU-domstolen. Eller så avskriver EU-kommissionen ärendet efter insikten att Sverige, i enlighet med vad finansminister Borg har uttryckt, kan komma att blockera den nu pågående revideringen av det styrande momsdirektivet. Innan något av detta händer kommer förmodligen den politiska passiviteten när det gäller idrottens övriga skatte- och avgiftsfrågor att bestå.

Ekonomisk dopning

Jag vill minnas att RF:s skattekommitté i början av 1990-talet började använda begreppet ekonomisk dopning. En av anledningarna var att det vid denna tid började inträffa konkurser och allt oftare ackordsuppörelser inom idrottsrörelsen, främst bland elitföreningar i lagidrotter. Föreningarna undandrog sig inte att använda tillgångar som de inte hade, och värvade aktiva och tränare som de egentligen inte hade råd med. Allt i någon slags förhoppning om att det löser sig när föreningen uppnår de idrottsliga målen. Parallellen med den så kallade humandopningen ligger snubblande nära.

Att inte alla kan vinna – i vart fall inte samtidigt – ledde i en del fall till att föreningar gick i konkurs. Konkurs inträffade också trots att föreningar nådde sina idrottsliga mål. Skattemyndigheterna intresserade sig bland annat för diverse upplägg av ersättningar och övergångsersättningar och så kallade sign on-bonusar till de aktiva. Det ledde till skatte- och avgiftskrav, som tillsammans med en i övrigt ansträngd ekonomisk situation medförde konkurser.

Numera har nog begreppet ekonomisk dopning tagit fäste i idrottsrörelsen. För RF har det blivit en ledstjärna i arbetet med skatter och avgifter.

Samråd med Skatteverket för att minska felen

Riksskatteverket och de lokala skattemyndigheterna blev från och med 2004 en enda myndighet – Skatteverket. Därmed förbättrades möjligheterna för en önskvärd likabehandling av idrottens organisationer i hela landet.

Under första halvan av 2000-talet genomfördes ett antal revisioner av främst elitidrottsföreningar inom fotboll och ishockey. Resultaten visade många felaktigheter. I början av 2006 bjöd därför Skatteverket in RF, Ishockey- och Fotbollförbundet till ett möte där idrottsföreträdarna uppmanades att ta tag i problematiken. Samtidigt meddelade Skatteverket att man även fortsättningsvis skulle granska elitorganisationerna och jämställa elitföreningarna med vilka företag som helst. Däremot önskade Skatteverket att tillsammans med idrotten skapa möjligheter att nå ut till och hjälpa breddföreningarna.

Ett gemensamt samrådsorgan inrättades på central nivå med syfte att förebygga oavsiktliga fel med redovisning och betalning av skatter och avgifter inom främst breddidrotten.

Diskussioner i den centrala samrådsgruppen ledde också till att RS föreslog att införa att en helt ny bestraffningsregel. I sin motivering till RF-stämman 2007 anförde RS följande, under rubriken ”Ekonomiska oegentligheter”:

*”Förslaget till stadgereglering under denna rubrik tar i första hand sikte på att i förebyggande syfte förhindra att föreningar och förbund fuskar på det ekonomiska området, och härigenom skaffar sig eller hade kunnat få idrottsliga fördelar (ekonomisk dopning). Exempel på detta kan vara att föreningen betalar spelare eller tränare med så kallade svarta ersättningar (det vill säga inte erlägger skatter och avgifter), och härigenom får större ekonomiska möjligheter att konkurrera på det idrottsliga området.
(...)”*

För att ytterligare förstärka idrottsrörelsens avståndstagande mot ekonomiska oegentligheter föreslås även vissa tillägg i 10 kap. 4 § och i 12 kap. 3 §.”

Den första regeln – numera 10 kap 3 § – innebär att ett specialidrottsförbund (SF) kan uteslutas ur RF om det gjort sig skyldigt till motsvarande oegentligheter som bestraffningsregeln avser (SF omfattas inte av bestraffningsreglerna). Den andra regeln – numera 12 kap 4 § – innebar att SF skulle införa tävlingsmässiga sanktionsregler för de föreningar och individer som begår motsvarande förseelser inom ramen för sin idrottsliga verksamhet.

Syftet med regeln om uteslutning var att förebygga fusk. Huruvida detta har uppnåtts går att diskutera, men regeln har i vart fall inte tillämpats under dess mer än sex och ett halvt år långa existens.

Ökat regionalt samarbete

Den centrala samrådsgruppen mellan idrottsrörelsen och Skatteverket hade sitt första möte år 2006. En utgångspunkt var – och är fortfarande – att

framför allt utbyta information och diskutera former för samverkan, och inte att diskutera och lösa rättsliga frågor. Ett konkret resultat blev Idrottens skattedag.

Sammanfattningsvis kan med fog påstås att samarbetet varit och är progressivt och skapar en förståelse över gränserna för respektives förutsättningar och uppdrag.

Det centrala samrådet kompletterades med ett första regionalt samarbete då Skånes Idrottsförbund och Skatteverket södra regionen ingick ett avtal om samråd. Samma region gick sedan vidare och slöt motsvarande avtal med Smålands och Blekinges Idrottsförbund. Denna utveckling ledde snart till att ytterligare samarbeten byggdes upp mellan varje distriktsidrottsförbund (DF) och någon av de övriga sex av Skatteverkets skatteregioner. År 2008 fanns etablerade samråd över hela landet. Det primära syftet med samrådet är att Skatteverket ska kunna nå ut och bistå idrottsföreningarnas organisationsledare med kompetens inom området, och därmed förhindra felaktigheter på grund av okunskap. En viktig del i samarbetet är att Skatteverket tillhandahåller särskilt utsedda kontaktpersoner för idrottens organisationer inom regionen.

Idrottens skattedag

Idrottens skattedag arrangeras årligen sedan 2008 och är en kompetenshöjande informationsdag för lagelitidrottens organisationer. Det finns ett undantag då skattedagen 2011 ställdes in eftersom den inte lockade den tänkta målgruppen i tillräcklig grad. Den riktade sig i första hand till företrädare för specialidrottsförbunden utifrån temat "fair play inom det ekonomiska området", vilket egentligen var en omskrivning av kampen mot ekonomisk dopning.

För närvarande diskuterar RF och Skatteverket att genomföra regionala skattedagar i Skatteverkets sju regioner. Denna informationsinsats riktad till breddföreningarna är en prioriterad åtgärd för den centrala samrådsgruppen.

Matchfixning – en global utmaning

Jens Sejer Andersen, Idrættens Analyseinstitut i Danmark och internationell chef för kunskapscentret Play the Game

Uppgjorda matcher har under senare år blivit ett stort hot mot idrotten. Ingen tvivlar på att matchfixning har potential att skada idrottens kulturella och kommersiella värden, men det finns en stor osäkerhet om hur problemet ska bekämpas och vem som ska betala.

Normalt får inte matcherna i de lägre nivåerna av afrikansk fotboll någon större internationell uppmärksamhet. Men den 6 juli 2013 skapades det rubriker världen över när två klubbar, Police Machine FC och Plateau United Feeders, i slutspelet om kvalplatsen till Nigerias division 3, besegrade sina motståndare med 67–0 respektive 79–0.¹ De två matcherna avslutades samtidigt i samma stad för att undvika uppgjort spel men något tyder på att detta inte lyckades. Efter pausställningarna 6–0 och 7–0 satte de två klubbarna igång med ett målraseri som de i slutändan inte fick någon glädje av. Det nigerianska fotbollsförbundet, som har haft egna imageproblem att kämpa med genom åren, tog i med hårdhandskarna: samtliga spelare, lagledare och domare dömdes till livstids avstängning och klubbarna sattes i karantän i tio år.

Liknande uppenbart korrupta beteenden och liknande hårda konsekvenser är fortfarande mer undantag än regel i kampen mot uppgjorda matcher, ett hot mot idrottens värderingar och samhällets lag och rätt, som under de senaste fem åren i allt större utsträckning uppmärksammas offentligt. Hotet är mest känt som *matchfixning*.

Redan under år 2005 reagerade flera statsägda europeiska spelföretag genom att etablera ett samarbete som övervakar misstänkta mönster i spel

1 Se listan över spelarna och tjänstemännen som sattes i karantän (2013). *146 goals:>NNL publish names, photograph.*

på idrottstävlingar. Innan dess hade det Internationella cricketförbundet (ICC) grundat en egen intern övervakningsenhet som en reaktion på att en av sportens största idoler, sydafrikanen Hansi Cronje, erkände samarbete med illegala indiska spelsyndikat.

Trots detta, och trots den kanadensiska journalisten och forskaren Declan Hills varningssignaler om matchfixningens omfattning vid Play the Game-konferensen 2005 i Köpenhamn, förhöll sig idrottsorganisationer och ansvariga politiker länge skeptiska eller avvisande gentemot matchfixning som ett allvarligt hot. En rad skandaler och polisundersökningar, bland annat uppnystandet av det internationella nätverket bakom den tyska fotbollsdomaren Robert Hoyzer samt den italienska Calciopoli-skandalen², fick dock idrotten att ändra sin hållning under de nästkommande åren. I Asien och i ett flertal europeiska länder uppdagades exempel på organiserad matchfixning i nationella ligor. I efterhand gick det att se ett mönster och ett växande hot mot idrotten.³ Under år 2013 inträffade också flera händelser som bekräftade förekomsten av matchfixning. Det finns i dag en anhopning av idrottsorganisationer, spelföretag, polismyndigheter, regeringar, ministrar, massmedier, spelarfack och många andra aktörer som vill utmärka sig som bekämpare av matchfixning och den organiserade kriminalitet som ofta, men inte alltid, står bakom.

Operation VETO

Under år 2013 offentliggjorde det europeiska polissamarbetet Europol resultatet av den hittills mest omfattande undersökningen av ett matchfixningsnätverk: Operation VETO.⁴ Operationen uppdagade 380 förmodat uppgjorda matcher i fotboll i Europa inklusive VM- och EM-kvalmatcher, två Champions League-matcher och andra högt profilerade matcher. Dessutom uppdagade undersökningen ungefär 300 misstänkta matcher i Afrika, Asien och i Syd- och Centralamerika. 425 fotbollsledare, spelare, tjänstemän

2 World Soccer. *The Calciopoli Scandal*.

3 Oxford Research A/S. (2010). *Examination of threats to the integrity of sports*.

4 Pressmeddelande från Europol 6 februari 2013.

och kriminella från 15 länder misstänktes vara inblandade. Det ekonomiska värdet fastslogs till över åtta miljoner euro i illegala spelvinster, varav en fjärdedel skulle utbetalas till de män som låg bakom själva organiseringen.

Utöver dokumentationen om var de uppgjorda matcherna sker och hur de går till, visade Operation VETO också hur svårt efterforskningsarbetet är i dessa fall. Enstaka matcher involverade aktörer i upp till tio länder. Det är fortfarande oklart hur många av de 425 misstänkta som kommer att kunna dömas.

Världen över är det stor skillnad i lagstiftningen som rör spel och idrott. En kartläggning av lagstiftning mot matchfixning i EU-länderna, gjord för EU-kommissionen under 2012, visar att dessa lagbrott tillhör mycket olika delar av lagstiftningen och tjänar olika mål i de enskilda länderna.⁵ I ett antal länder är inte alla former av matchfixning i praktiken straffbara. Dessutom drog rapporten slutsatsen att de största hindren för kampen mot matchfixning var operationella snarare än juridiska.

Skillnad på dopning och matchfixning

Som ett led i kampen mot dopning bildade ett antal regeringar och idrottsorganisationer organisationen World Anti-Doping Agency (WADA) år 1999. Några, men inte alla, erfarenheter från det arbetet kan överföras till kampen mot detta nya hot mot idrottens integritet. Företeelserna är både principiellt och praktiskt olika.

En betydande principiell olikhet är att doparna fuskar för att vinna och de är därför i harmoni med delar av idrottens, i varje fall toppidrottens, logik. De som är involverade i uppgjorda matcher gör sig däremot besvär för att förlora eller uppnå ett på förhand avtalat resultat. Man kan säga att på det sätt som dopning försvagar sportens oförutsägbarhet, eliminerar uppgjorda matcher detta element helt och hållet. På grund av detta är matchfixning, i högre grad än dopning, ett fundamentalt hot mot idrottens kulturella och kommersiella värde. Detta kan vara en anledning till att den internationella idrotten varit snabbare med att agera mot hotet från matchfixning än mot

5 KEA European Affairs. (2012). *Match-fixing in sport*, s. 2.

utbredningen av dopning. Under det senaste århundradet verkar idrotten oftast endast ha tillhandahållit ett symboliskt motstånd mot dopning.

Även på den praktiska nivån finns det skillnader. Det är särskilt svårt att undersöka förekomsten av matchfixning och föra det i bevis. Det går inte att genom blod- och urintester konstatera, och bevisa, om en utövare underpresterar. Många spelföretag samt enskilda internationella idrottsorganisationer övervakar i dag händelserna på spelmarknaden via så kallade "early warning systems". Systemen gör det möjligt att stoppa spel eller övervaka misstänkta matcher extra noga. Men denna övervakning kan sällan vara det enda beviset för matchfixning. Dessutom täcker övervakningssystemen oftast bara in en begränsad del av den globala spelmarknaden, företrädesvis den i Europa.

För att bevisa förekomsten av uppgjorda matcher krävs det oftast en kombination av vittnesutsagor, telefonavlyssning och annan övervakning. Dessa former av undersökningar har klubbar och idrottsförbund varken resurser, expertis eller lagliga befogenheter till. Polisen måste ta hand om dessa uppgifter men de saknar ofta en säker laggrund att handla efter, eller så prioriteras andra uppgifter högre.

Slutligen har de som organiserar uppgjorda matcher den stora fördelen att det är betydligt lättare att flytta information på datorer över landsgränser än till exempel dopningsämnen, narkotika, vapen, prostituerade eller piratkopierade varor. Därför heter det ofta att de som organiserar matchfixning opererar inom ett fält som kännetecknas av "low risk, high profit".

Världens idrottsministrar kallar till kamp

Gemensamt för kampen mot dopning och kampen mot matchfixning är behovet av internationell koordination. I detta sammanhang togs ett viktigt steg framåt i maj 2013 i Berlin när idrottsministrar och departements-tjänstemän från omkring 125 länder möttes på ett av de få gemensamma mötena, världsidrottskonferensen MINEPS V. I konferensens slutförklaring sände länderna en klar signal om att trappa upp kampen mot korrup-tion på flera nivåer, bland annat genom att "stötta Europarådets aktiviteter

med att utveckla en möjlig internationell konvention mot manipulering av idrottstävlingar”.⁶

Europarådet själva har varit ledande i arbetet med att skapa politisk uppmärksamhet om matchfixning och överbevisa regeringarna. Under 2013 fick Europarådet slutligen mandat från regeringarna för att inleda förhandlingar om en öppen, internationell konvention mot matchfixning. Konventionen vänder sig också till länder utanför Europa. Länder som Australien, Nya Zeeland, Kanada, Japan och Marocko har redan visat intresse.

Enkelt problem men svårt att lösa

Utmaningen kan verka enkel: Synen på korruption i vardagslivet kan skilja sig åt i olika delar av världen, men idén om att man inom idrotten är förpliktad till att göra sitt bästa för att vinna och idén om att det är oetiskt att förlora med vilja är närmast universella. Det finns dessutom en bred enighet om att det är skadligt för både idrotten och samhället om idrottstävlingar och tillhörande spel om pengar genomsyras av organiserad kriminalitet. Det är lätt att förenas runt bilder av fiender bestående av asiatiska gangstrar som från skumma spelhålor eller lyxhotell styr gränsöverskridande nätverk av underhuggare som sliter i och hotar sårbara idrottsutövare världen över att bedra medspelare, publik och gamblare.

Men på samma sätt som hotet är enkelt att förstå, lika komplicerat är det att bekämpa det. Bland annat är det nödvändigt att skapa uppmärksamhet på flera områden om den internationella insatsen ska bära frukt:

Det måste finnas en hållbar definition av begreppet matchfixning som kan användas både i de vanliga domstolarna och inom idrottens interna rättssystem, och som tar hänsyn till utövarnas rättssäkerhet.

- Det måste göras skillnad mellan de former av matchfixning som skadar idrotten och de former som dessutom hotar samhällets rättsordning.
- Det saknas i stor grad dokumentation och data om såväl matchfixning som illegalt spel.

6 UNESCO. (2013). *Declaration of Berlin from MINEPS V*.

- Det måste i varje land upprättas ett effektivt samarbete mellan de relevanta aktörerna i bekämpningen av matchfixning: idrottsorganisationer, spelföretag, spelmyndigheter, polis och domstol, ministrar med flera.
- Det måste ske en liknande koordinering i världen, bland annat genom en global övervakning av spel på internet samt snabb insamling och utbyte av upplysningar om fall, förbund, organisationer, klubbar och personer.
- Det måste finnas en balans mellan att säkra idrottens och föreningslivets självstyre och samtidigt sätta en nödvändig press på idrottsorganisationer för att göra dem mer transparenta och demokratiska.
- Press måste sättas på de länder som i särskilt hög grad är hem för de kriminella personer som står bakom organiseringen av matchfixning.

Den svåra definitionen

En kort artikel som den här kan inte beskriva alla svårigheter med att ge en exakt definition av begreppet matchfixning. Men som den amerikanska forskaren Roger Pielke skriver kan man inte nöja sig med att använda principen ”jag vet det när jag ser det”.⁷

I sin senaste bok *The Insider’s Guide to Match Fixing in Football* presenterar experten Declan Hill denna berömvärd korta definition:

*”När en spelare eller domare bevisligen underpresterar under en idrottstävling för att försäkra att ett lag förlorar en match eller spelar oavgjort.”*⁸

Definitionen kan vara nyttig i det dagliga arbetet med upplysning och förebyggande verksamhet, men den är inte tillräckligt exakt för att kunna användas i ett internationellt samarbete mellan regeringar och idrottsorganisationer beträffande lagstiftning, övervakning, undersökning och sanktioner.

I utkastet till den internationella konvention, som Europarådet just nu förhandlar om, använder man inte begreppet matchfixning, utan istället: ”manipulation av idrottsresultat”:

7 Pielke, R. How Match Fixing is Defined in European Institutions.

8 Hill, D. (2013). *The Insider’s Guide to Match Fixing in Football*.

”Manipulation of sports competitions means an intentional arrangement, act or omission aimed at an improper alteration of the result or the course of a sports competition in order to remove all or part of the unpredictable nature of sports competition and to obtain an undue advantage for oneself or for others.” Denna breda definition inrymmer både försök att påverka tävlingar och deras utfall, och den gör ingen åtskillnad mellan politiska, prestigemässiga eller idrottsliga motiv.

Olika motiv och skadeverkningar

Declan Hill delar upp uppgjorda matcher i två kategorier: de som först och främst handlar om en bestämd sportslig effekt, exempelvis upp- eller nedflyttning i seriesystemet, och de som går ut på att tjäna pengar på gambling. Det är den senare kategorin med dess väldokumenterade förbindelse med organiserad, global kriminalitet som har utlöst de senaste årens starka reaktioner. Den formen av matchfixning har också, efter allt att döma, varit på stark frammarsch tack vare de möjligheter som internet har skapat för spel om pengar, överföringar av pengar och nätverksarbete, både för laglydiga medborgare och för kriminella. Eftersom det utmanar samhällets rättsordning är det också den form av matchfixning som kan motivera större insatser från offentliga myndigheter.

Mediernas dagliga nyhetstäckning skiljer inte alltid mellan de två olika typerna. Principiellt kan man ju också hävda att i förhållande till oskyldiga medspelare, motspelare och publik är skadeverkningen ofta densamma oavsett om det finns organiserad kriminalitet bakom eller inte. Såvida det inte har öppet ekonomiska skadeverkningar för andra, är det viktigt att upprätthålla att utredningar av en del uppgjorda matcher primärt hör hemma inom idrottens eget rättssystem. Det kan exempelvis vara tillfällen där idrottens egen konkurrensstruktur uppmuntrar spelare att förlora med vilja för att undvika att möta vissa motståndare senare i turneringen. Ett uppmärksammat exempel var de badmintonmatcher i OS 2012 där åtta spelare diskvalificerades för att medvetet ha försökt förlora i syfte att undvika tuffare motstånd i kvartsfinalerna. Liknande strategier förekommer även i stora mästerskap i både handboll och fotboll.

I flera länder och idrotter är spelarna förbjudna att spela på egna matcher hos vadsagningsfirmor, men det finns knappast något tvivel om att amatörspelare regelbundet överträder det förbudet. Oavsett om aktiviteten är skadlig för idrottens värdegrund kommer det nog vara för dramatiskt att kriminalisera den. Likaså kommer det vara svårt att mobilisera polis och domstolar vid de många tillfällen när ett lag lovar ett annat lag en back öl som tack för att de slog ett tredje lag, även om detta kan uppfattas som en orättvis påverkan av ett lags position i förhållande till konkurrenterna.

Inom professionell idrott är fallet ett annat. Här finns det långt fler gränsfall där skenbart milda former av fusk kan ha så stora skadeverkningar att det faller in under ekonomisk kriminalitet, även om det inte finns vadsagning med i bilden. Matcher som avgör upp- och nedflyttningar i seriesystemet har exempelvis stora ekonomiska konsekvenser, också på aktiemarknaden, vilket gör att uppgjort spel kan falla in under lagstiftningen som gäller privata verksamheter.

Utmaningen för politikerna, både nationellt och internationellt, är att utforma en lagstiftning som gör det möjligt att rama in de olika formerna av matchfixning med tillräcklig precision och med rätt styrka.

Idrottens dubbla dagordning

Många länder saknar dessutom tydliga definitioner av vad illegal gambling är. Här har idrottsrörelsen själv gjort sitt för att skapa förvirring. Inom den olympiska världen refererar man konstant till hotet från matchfixning och illegalt spel, som om dessa två fenomen var för alltid sammankopplade. Orsaken är först och främst att Internationella Olympiska Kommittén (IOK), SportAccord, fotbollsorganisationer och andra tongivande internationella organisationer vill koppa in en annan frågeställning i debatten om matchfixning, nämligen frågan om upphovsrätt (intellectual property rights).⁷

7 Se exempelvis det gemensamma utspellet från fotbollsorganisationerna UEFA, FIFPro, EPFL och ECA. (2013). European football united for the integrity of the game.

Genom att tydligt skilja mellan lagliga och olagliga spelföretag och binda de lagliga företagen till politiska allianser, arbetar den olympiska rörelsen på ett diskret sätt med att skapa en politisk förståelse för att de lagliga företagen ska betala avgifter till idrotten för att få erbjuda spel på idrottstävlingar. Det sker redan i ett antal länder, men inte överallt. Kopplingen är problematisk av flera anledningar, inte bara eftersom den drar uppmärksamheten från problemets kärna.

För det första strider inte allt som betecknas som illegalt spel i egentlig mening med nationell lagstiftning. Många asiatiska spelföretag opererar inom juridiskt oklara ramar. Det är mer korrekt att skilja mellan reglerad och icke-reglerad spelverksamhet. För det andra är, som redan nämnts, inte alla uppgjorda matcher knutna till spelmarknaden. För det tredje har de icke-reglerade spelverksamheterna som utgångspunkt samma objektiva, rationella intresse av att beskydda sin egen trovärdighet som de reglerade företagen. Om kunderna uppfattar att den oreglerade verksamheten består av bedragare flyttar de sina pengar till andra företag. För det fjärde argumenterar flera spelföretag för att avgifter på spelobjekt kommer att höja priserna på vadslagning och därmed faktiskt stärka den icke-reglerade spelmarknaden.

Det finns givetvis spelföretag som lever upp till de värsta föreställningarna om organiserad kriminalitet och som har matchfixning som en del av sin företagsmetod. Men det finns också icke-reglerade företag som är offer för organiserade, kriminella gamblare på samma sätt som reglerade företag.

Det går alltså inte att sätta likhetstecken mellan matchfixning och illegalt spel. Men man kan lugnt dra slutsatsen att också detta område präglas av brist på kunskap och data.

Saknad dokumentation

Det är styrkan i de enstaka fallen och inte mängden fall som har placerat matchfixning överst på den idrottspolitiska dagordningen. En av de stora svårigheterna är att det finns mycket få offentligt tillgängliga uppgifter, både om utbredningen generellt och om anknytningen till kriminella grup-

peringar. Man kan bara med säkerhet säga att den globala spelmarknaden är enorm och att den växer snabbt. Mycket tyder på att den är i samma storleksordning som den globala medicinindustrin.

Den icke-reglerade delen av marknaden finns det, på goda grunder, endast mycket osäkra uppskattningar av. Det som är gemensamt för uppskattningarna är att vadslagningen omsätter mer än spelen på den reglerade marknaden och att den spänner ifrån ”flera hundra miljarder euro”⁸ till omkring 1 300 miljarder US-dollar”.

Om profiten, och därmed möjligheten att lägga pengar på att finansiera uppgjorda matcher, också är större hos de oreglerade företagen är mer osäkert. De betalar vanligtvis tillbaka en mycket större del av insatsen till spelarna än vad de officiella spelföretagen gör, ibland upp till 99 procent. De officiella spelbolagen är mer återhållsamma med pengarna men ska i gengäld betala skatt, avgifter, bidrag till välgörande ändamål med mera. Fotboll är inom alla typer av spel mest populärt att spela på, därefter kommer cricket och tennis. Ju mer det spelas på en sport desto större profit kan gamblarna få och ju mer utsatt är sporten för försök till fusk.

Tryck på de asiatiska länderna

Enligt Declan Hill och en rad andra experter kan man göra stora framsteg i kampen mot matchfixning med förhållandevis enkla ingrepp. Det verkar som om matchfixning till mycket stor del arrangeras av ett begränsat antal kriminella spelsyndikat med huvudkontor i länder som Thailand, Malaysia, Indonesien och Singapore. Det kan röra sig om en särskilt mäktig grupp med starka förbindelser till både företagsvärden, polis och politiker. Utifrån kan det vara svårt att ha insyn och veta om de har ett särskilt skydd i hemlandet. Men många av de besvärliga internationella förhandlingarna kunde ha undvikits om de nämnda länderna själva hade försökt bekämpa dessa kriminella grupperingar. En bojkott av dessa fyra länder från idrottens sida, menar Declan Hill, ”skulle kunna lösa problemen på sex veckor”.⁹

8 Interpols generalsekreterare Roland K. Noble på en konferens i Rom. (2013).

9 Från sessionen *Match-fixing cure: Is the mafia invincible?* Under Play the Game 2013.

Under alla omständigheter är det nödvändigt att i högre grad än i dag engagera dessa länder i kampen mot matchfixning. Resten av världen kan införa nog så hårda åtgärder, men om inte personerna bakom organisationerna drabbas av ekonomiska och juridiska förluster i hemländerna kommer de snart att hitta andra sätt att övervinna de nya hindren utifrån.

Declan Hills databas

Den största delen av vår faktiska kunskap om matchfixning härstammar i praktiken i första hand från polisutredningar, och i andra hand från avslöjanden av journalister från ett antal fall i Asien och Europa: Singapore, Malaysia, Vietnam, Kina, Tyskland och Balkanområdet samt från Europols Operation VETO som tidigare nämnts. Dessutom har både Interpol, Europol och de stora spelföretagen troligtvis samlat in en stor mängd data som de håller dolda för offentligheten av hänsyn till undersökningen.

Det hittills mest ambitiösa försöket att systematisera den offentligt tillgängliga kunskapen om matchfixning har genomförts av tidigare nämnde Declan Hill, som en del av hans doktorandprojekt vid Oxfords universitet. Hill har byggt upp tre databaser varav den viktigaste rymmer 301 uppgjorda fotbollsmatcher från 60 olika länder.

Utifrån databaserna har Declan Hill, i sin nya bok *The Insider's Guide to Match Fixing in Football*, dragit slutsatser om ett antal kännetecken vid uppgjorda fotbollsmatcher som ger oss större kunskap om vem som arrangerar matcherna och hur.¹⁰ Utifrån materialet kan Declan Hill exempelvis dra slutsatserna att:

- Tre fjärdedelar av den manipulation som sker med *sportsliga syften* förekommer i slutet av en säsong. I nio fall av tio (88 procent) styrs detta av klubbledarna. Uppgjorda matcher med *syfte att spela om pengar* förekommer under hela säsongen och styrs utifrån av gamblarna själva (86 procent).

¹⁰ Hill, D. (2013).

- Domarna är relativt sällan (14 procent) inblandade i uppgjorda matcher där lag med mycket olika styrka möts, medan domarna och spelarna är lika representerade i matcherna mellan jämbördiga lag.
- Spelarna blir initialt sällan hotade eller tvingade att ingå avtal om uppgjorda matcher. När våld och hot används sker det i regel för att upprätthålla ett redan ingått samarbete.

Sist men inte minst ger Declan Hill journalistiska och akademiska belägg för att anta att professionella fotbollsspelares arbetsförhållanden är en avgörande faktor för om spelaren kan lockas att medverka i matchfixning. När spelaren befinner sig på en arbetsmarknad där lönen är låg, oregelbunden eller helt uteblir och där familjens dagliga ekonomi påverkas, blir det naturligtvis rationellt att överväga erbjudandet om stora och lättförtjänta pengar från en illegal parallellvärld. Den risken underbyggs av en rapport från det internationella spelarfacket FIFPro, den så kallade Östeuropas svarta bok.¹¹ I en undersökning bland över 3 000 spelare från 15 länder i Östeuropa och på Balkan tillkännagav 41 procent av spelarna att de inte fick sin lön i tid. Tolv procent av spelarna berättade att de blivit kontaktade angående uppgjorda matcher och över hälften av den gruppen fick inte lönen utbetald i tid. De hantlangare som opererar på fältet på de kriminella spelsyndikatens vägnar har en fallenhet för att hitta de spelare och de klubbar som lider under ekonomiskt och sportsligt tryck.

Korrupta klubbar och förbund

En bidragande orsak till matchfixning är de korrupta och ogenomskinliga förhållandena i många klubbars ledning och i idrottsförbund, både nationellt och internationellt. Det är väldokumenterat att många klubbledare aktivt tänker ut, och utför, manipulation av matcher och åtskilliga fall visar att ledarna på förbunds nivå är involverade, exempelvis i den berömda italienska skandalen Calciopoli.

Internationella fotbollsförbundet (Fifa) lider av nya skandaler som har rötter långt tillbaka i tiden och visar ett mönster av organiserad korruption. Också

¹¹ FIFPro. (2012). *FIFPro Black Book Eastern Europe*.

stora idrotter som handboll, volleyboll, bordtennis, cykling och tyngdlyftning lider av ogenomskinligt, och ibland regelrätt korrupt ledarskap. Många av de konkreta exemplen har genom åren intensivt beskrivits och debatterats i regi av det danska initiativet Play the Game.¹²

Det betyder att den enskilda idrottsutövaren lättare frestas att fuska om hon eller han känner att alla andra gör det. Det innebär också att idrottens egna organisationer aldrig kan bli trovärdiga samarbetsparters till offentliga myndigheter i kampen mot den organiserade kriminaliteten om de inte själva lyckas hålla rent i sitt eget hus.

Det blir dessutom knappast möjligt att begränsa matchfixning utan idrottsorganisationernas medverkan. På grund av detta måste man i debatten om matchfixning uppmuntra resten av samhället att lägga stor press på idrottens organisationer och främja god styrning, så kallad good governance.

Denna press är svår att genomföra eftersom idrottens autonomi är ett mycket känsligt ämne. Bortsett från den Internationella Olympiska Kommittén, som är en privat och sluten organisation där dess ledande kommitté själv utser nya medlemmar, är alla idrottsförbund i princip organiserade som demokratiska föreningar och föreningsfriheten skyddas av FN:s deklaration om mänskliga rättigheter och många länders författningar.

Idrotten rustar upp

Idrottens egen insats mot matchfixning har varit något ombytlig, men det finns också bra exempel. Den europeiska fotbollsorganisationen Uefa har gjort en relativt konsekvent insats under de senaste fem åren, och SportAccord, en sammanslutning av ungefär 100 internationella förbund, har utarbetat ett ganska omfattande undervisnings- och upplysningsmaterial.¹³

Den Internationella Olympiska Kommittéen samlade i mars 2011 utvalda regeringar, spelföretag och internationella organisationer i en rad arbetsgrupper som hittills mest har utformat banala rekommendationer om mer

¹² Se exempel på www.playthegame.org.

¹³ SportAccord. (2012).

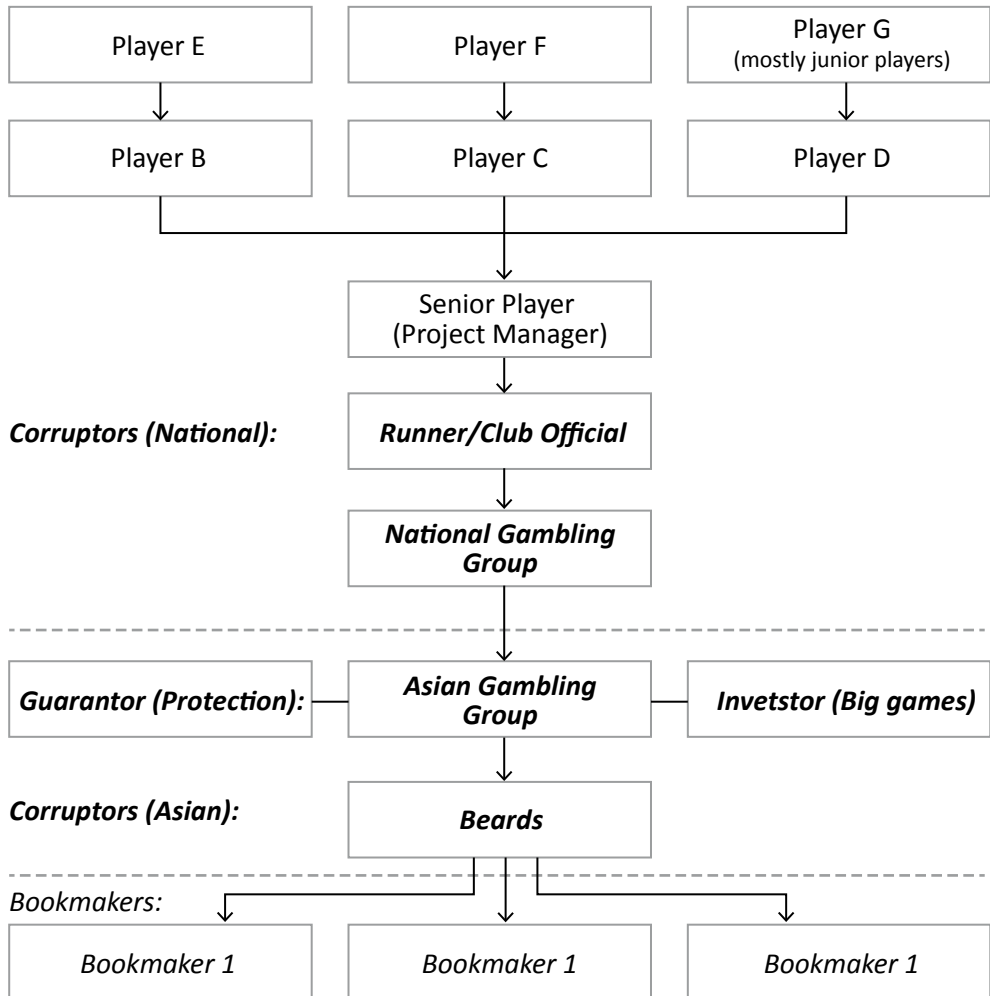
förebyggande arbete, mer nätverksarbete med mera. Under den nya ledaren Thomas Bach verkar IOK ha erkänt att det måste göras en större insats från den egna organisationens sida, eftersom denna är den som mest av alla påstår sig vilja främja sportens moraliska värden. I december 2013 tillkännagav IOK att de ska upprätta en fond på tio miljoner US-dollar för att beskydda utövare mot ”varje form av manipulation och tillhörande korrupktion”. IOK vill samtidigt upprätta The Integrity Betting Intelligence System (IBIS) för att samla in och fördela kunskap mellan de internationella förbunden. Slutligen lovar IOK att samarbeta med Interpol på det sätt som Fifa redan gör. Under perioden då korrupsionsanklagelserna mot Fifa var som störst beslutade Fifa att betala 20 miljoner euro under en tioårsperiod till Interpol för ett upplysnings- och utbildningsprogram.

Motstånd mot en central institution

I gengäld mot ovan nämnda insatser har både IOK och den övriga idrotten kämpat hårt mot inrättandet av en central internationell organisation enligt WADA-modellen. Uppenbart fruktar idrotten ett försvagat självstyre genom att återigen ingå i ett förpliktigande samarbete med regeringarna. På grund av finanskrisen har regeringarna inte heller visat ett stort intresse av att ge pengar till en ny global institution. Detta belyser en av de största svårigheterna i kampen mot matchfixning:

Alla är eniga om kravet på en effektiv koordinering på både internationell och nationell nivå av idrottsorganisationer, spelmyndigheter, polis, domstolar, transnationella organisationer och andra intressenter. Men få vill erbjuda lösningar på inom vilka ramar och på vilket sätt denna koordinering ska organiseras. Och framför allt har ingen lust att betala. Det är knappast troligt att koordineringen sker helt av sig självt. Medan aktörerna således håller sig taktiskt passiva för att inte dra på sig nya utgifter kan kriminella grupper förstärka sina nätverk, aktiviteter, expertis, profit och rörelsekapital. Därigenom kan snålheten och beröringsskräcken leda till att notan blir hög för både idrotten och för samhället.

Players:

Figur 1: En typisk struktur för organisering av matchfixning med ursprung i Asien. Centralt står en grupp kriminella gamblare som hjälps av en beskyddare och i särskilda fall av en extern investerare. Dessa grupper arbetar via ett sambandskontor i det land där den uppgjorda matchen ska äga rum. Det nationella kontoret använder så kallade "runners" (underhuggare) för att skapa kontakt och ingå avtal med spelare och klubbar. Internt i klubben är en eller flera spelare ansvariga för att rekrytera andra spelare och att matcharrangeringen genomförs korrekt.

Ur Hill, D. (2013) *The Insider's Guide to Match Fixing in Football*.

I figuren använder sig männen som ligger bakom organisationen av ”beards” (slangord för anonyma hjälpare) som utan att bli igenkända kan satsa pengar hos en eller flera vadslagningsfirmor. Oavsett om vadslagningsfirmorna är legala eller illegala är firmorna i detta sammanhang offer.

Böcker i ämnet

Hawkins, E. (2013). *Bookie Gambler Fixer Spy: A Journey to the Heart of Cricket's Underworld*.

Hill, D. (2008). *The Fix: Soccer and Organized Crime*. Kanada: McClelland&Stewart.

Hill, D. (2008). *Det aftalte spil – fodbold og forbrydelse*. Danmark: Forlaget Bagland.

Hill D. (2013). *The Insider's Guide to Match Fixing in Football*. Kanada: Anne McDerimid & Associates.

Aktörer

Europarådet har varit drivkraft i att styrka regeringarnas intresse för matchfixning och leder nu förhandlingarna om en internationell konvention (ett bindande avtal) mot manipulering av idrotts-tävlingar. ec.europa.eu/sport/index_en.htm

EU:s tre institutioner: Ministerrådet, Europaparlamentet och Europakommissionen, har under de senaste åren tagit olika initiativ i kampen mot matchfixning. ec.europa.eu/sport/index_en.htm

INTERPOL beslutade under 2011 tillsammans med Fifa att det internationella polissamarbetet ska etablera en agentur som ska utföra upplysnings- och utbildningsarbete rörande matchfixning. För detta betalar Fifa 20 miljoner Euro under tio år till Interpol.

www.interpol.int/Crime-areas/Corruption/Integrity-in-sport

SportAccord, en paraplyorganisation för över 100 internationella idrottsorganisationer, införde 2012 ett online-utbildningsprogram riktat mot utövare, tränare och ledare.

www.sportaccord.com/en/what-we-do/sports-integrity/

ICSS, The International Centre for Sports Security, är en privat organisation finansierad av Qatar, som arbetar med upplysning, rådgivning och forskning inom områden som berör sportens integritet och säkerhet. www.icss.org

Play the Game är en del av idrottens Analyseinstitut I Danmark och arbetar för att främja demokrati, öppenhet och yttrandefrihet inom idrotten. Sedan 2005 har Play the Game diskuterat matchfixning på sina konferenser och webbplatsen www.playthegame.org rymmer en mängd artiklar, föredrag, video- och ljudupptagningar om ämnet.

Referenser

- 146 goals: NNL publish names, photograph. nigerianfootballleague.com/146-goals-nnl-publish-names-photographs. (Hämtad 23 januari 2014).
- FIFPro. (2012). *FIFPro Black Book Eastern Europe*. www.fifpro.org/en/don-t-fix-it/black-book. (Hämtad 21 januari 2014).
- Hill, D. (2013). *The Insider's Guide to Match Fixing in Football*.
- KEA European Affairs. (2012). *Match-fixing in sport*. A mapping of criminal law provisions in EU 27. *Match-fixing cure: Is the mafia invincible?*. Play the Game 2013. www.playthegame.org/conferences/play-the-game-2013/on-demand-streaming.html.
- Oxford Research A/S. (2010). *Examination of threats to the integrity of sports*. Rapport beställd av EU-kommissionens sportenhet, offentliggjort 14 april 2010.
- Pielke, R. *How Match Fixing is Defined in European Institutions*. leastthing.blogspot.dk/2012/10/how-match-fixing-is-defined-in-european.html. (Hämtad 21 januari 2014).
- Pressmeddelande från Europol 6 februari 2013. www.europol.europa.eu/content/results-largest-football-match-fixing-investigation-europe. (Hämtad 21 januari 2014).
- SportAccord. (2012). www.sportaccord.com/en/what-we-do/sports-integrity. (Hämtad 21 januari 2014).
- UEFA, FIFPro, EPFL & ECA. (2013). *European football united for the integrity of the game*. www.uefa.org/MultimediaFiles/Download/uefaorg/Clubs/01/93/51/24/1935124_DOWNLOAD.pdf. (Hämtad 23 januari 2014).
- UNESCO. (2013). *Declaration of Berlin from MINEPS V*. unesdoc.unesco.org/images/0022/002256/225617m.pdf. (Hämtad 21 januari 2014).
- World Soccer. *The Calciopoli Scandal*. worldsoccer.about.com/od/Soccer-History/a/The-Calciopoli-Scandal.htm. (Hämtad 24 januari 2014).

Riksidrottsförbundet och kampen mot uppgjorda matcher

Johan Claesson, samordnare i arbetet mot matchfixning på Riksidrottsförbundet

Matchfixning är ett av de största hoten mot tävlingsidrottens framtid. Fenomenet innebär att man på ett otillåtet sätt förändrar eller påverkar utgången av en idrottstävling i syfte att dra nytta eller vinning för sig själv eller andra. Det är också ett sätt att eliminera en del av den oförutsägbarhet som är förknippad med idrottstävlingar.

Företeelsen strider mot svensk idrotts grundläggande värderingar som integritet, rent spel och respekt för andra. Om idrottstävlingar eller delar av idrottstävlingar är uppgjorda blir idrotten i en förlängning inte längre intressant, varken att delta i eller att titta på. Matchfixning involverar dessutom ofta organiserad brottslighet och med den följer risk för hot och påtryckningar mot de som är aktiva inom idrotten. Manipulering av idrotts-tävlingar faller i dagsläget in under bedrägeri- och mutbrotten i brottsbalken och kan därmed rendera i fängelse i högst två år.

Matchfixning i Sverige

Uppgjorda tävlingar och matcher har i en väldigt begränsad omfattning följt i idrottens spår ända sedan antikens Grekland. Problemet har dock eskalerat de senaste åren. Internets utbredning har lett till en digitalisering och globalisering av spelmarknaden, vilket kraftigt har ökat omsättningen på idrottsrelaterad vadhållning. Möjligheten att vinna mycket pengar i kombination med en spelmarknad som är svårare att kontrollera ökar dessutom riskerna för matchfixning.

Sverige har i allt väsentligt varit förskonat från denna företeelse men även här har antalet misstänkta fall av matchfixning ökat från slutet av år 2012 och framåt, framför allt under sommaren och hösten 2013. Dessförinnan fanns knappt några misstankar om matchfixning i Sverige. Det första misstänkta fallet på 2010-talet var en division 2-match i fotboll under hösten 2012. Matchen polisanmälades av Svenska Spel efter att de hade sett misstänkta spelmonster hos spel lagda hos ombud inom ett begränsat geografiskt område. Polisen inledde en förundersökning i ärendet, men den lades ner eftersom det inte gick att styrka att något brott hade begåtts.

Lotteriinspektionen fick i december 2012 i uppdrag av regeringen att utreda förekomsten av spelrelaterade uppgjorda matcher och liknande företeelser i Sverige. Uppdraget redovisades till regeringen i december 2013. I sin utredning kom Lotteriinspektionen bland annat fram till att den svenska hotbilden avseende uppgjorda matcher allttjämt är okänd och att en nationell handlingsplan mot matchfixning bör antas.

Även om Lotteriinspektionen i sin rapport bedömde hotbilden som okänd var ändå ett antal idrottstävlingar föremål för misstanke om matchfixning under 2013. Under vintern 2013 polisanmälde exempelvis Svenska Spel ett misstänkt fall av matchfixning, denna gång tillsammans med Svenska Basketbollförbundet. Anmälan avsåg en match i den svenska basketligan. En förundersökning inleddes av polisen men den avskrevs några månader senare. Både Svenska Spel och Svenska Basketbollförbundet ansåg dock att fallet inte var färdigutrett. De har därför lämnat in en utvidgad polisanmälan.

Svenska Fotbollförbundet har under fotbollssäsongen 2013 handlagt ett drygt tiotal matcher där det finns misstankar om matchfixning. Fallen berör matcher från division 3 ända upp i Superettan. Några av de misstänkta matcherna är polisanmälda och handläggs av Riksenheten mot korruption och Rikskriminalpolisen. Parallellt med polisutredningarna utreder även Svenska Fotbollförbundet de aktuella ärendena. I slutet av 2013 ledde det till att fyra fotbollsspelare för första gången stängdes av för matchfixning av Svenska Fotbollförbundets disciplinnämnd. En spelare dömdes till maxstraffet – avstängning från all idrott i två år. De andra tre stängdes av i 18

månader. Riksidrottsnämnden avslog i början av januari 2014 spelarnas överklagan och fastställde därmed Disciplinnämndens beslut.

Med anledning av det ovan nämnda kan vi därmed konstatera att Sverige inte längre är fredat från problemet med matchfixning.

Riksidrottsförbundets åtgärder

Under första halvan av år 2012 började Riksidrottsförbundet (RF) på allvar få upp ögonen för problemet med matchfixning, mycket på grund av de fall som dessförinnan hade avslöjats på olika håll inom den europeiska fotbollen. I juni 2012 beslutade Riksidrottsstyrelsen att genomföra en översyn av RF:s stadgar, med förslag på eventuella stadgeändringar, samt att arbeta fram förslag på ytterligare åtgärder för att förebygga förekomsten av matchfixning.

Företrädare för RF deltog därefter på diverse seminarier, workshoppar och andra mötesplatser för att tillskansa sig ytterligare kunskap och utreda vilka åtgärder som är lämpliga att vidta för att få bukt med problemet.

I maj 2013 anordnade RF ett seminarium om matchfixning i. Sex specialidrottsförbund, Polisen, Riksenheten mot korruption, Kulturdepartementet, Svenska Spel och Lotteriinspektionen deltog för att diskutera problemet. En av slutsatserna som kunde dras från mötet var att det generellt sett saknades tillfredställande kunskap om matchfixning.

Svenska Spel och RF inledde därefter ett samarbete för att stärka det förebyggande arbetet mot matchfixning. En första konkret åtgärd var att inrätta en heltidstjänst på RF för att samordna arbetet. Uppgifterna omfattar bland annat ett ansvar för information, utbildningsstöd och samordning gentemot specialidrottsförbunden. I tjänsten ingår även uppdraget att se över och förbättra reglerna i idrottens regelverk, öka samarbetet med andra aktörer, som till exempel myndigheter, spelbolag och internationella organisationer, samt att undersöka möjligheterna att inrätta ett system om hur tips om misstänkt matchfixning kan hanteras.

Arbetet inleddes under hösten 2013 och kommer fortgå hela 2014. Möten har anordnats med företrädare för flertalet specialidrottsförbund och andra berörda aktörer, som Kulturdepartementet, polis, åklagare, Svenska Spel och Sport Pro Sverige. I samband med de misstänkta fallen av matchfixning under år 2013 har RF spridit information om problemet också till allmänheten.

Dessutom beslutade Riksidrottsstyrelsen i december 2013 att rekommendera specialidrottsförbunden att i sina tävlingsbestämmelser införa en regel om vadhållning. En generell sådan tävlingsregel har tagits fram av RF, som hjälp för specialidrottsförbunden vid utformningen av respektive idrotts specifika bestämmelse.

Därutöver är RF i slutfasen med ett arbete med att ta fram en policy med vägledning för agerande vid spel och vadhållning i samband med idrottstävlingar. Syftet är att den dels ska tydliggöra Riksidrottsförbundets ståndpunkt i frågan, dels fungera som vägledning vid spel och vadhållning i samband med idrottstävlingar för aktiva, ledare, domare och andra funktionärer inom idrotten.

Kampen förs bäst tillsammans

En prioriterad uppgift för Riksidrottsförbundet under år 2014 är att nå ut med information och utbildning om matchfixning till aktiva, ledare, domare och andra funktionärer inom idrottsrörelsen. Det är viktigt att öka kunskapen om matchfixning och att berörda personer vet hur de ska agera om de kommer i kontakt med problemet. RF planerar att erbjuda information och utbildning bland annat genom workshoppar, tryckt material, RF:s webbplats och föreläsningar.

I Europarådet pågår sedan sommaren 2012 konventionsförhandlingar om matchfixning. Sverige medverkar inte i förhandlingarna i dagsläget, utifrån ett tidigare ställningstagande av den svenska regeringen. Det betyder dock inte att Sverige inte kan komma att ratificera konventionen när den är klar. Konventionsförhandlingarna har ett fåtal möten kvar och konventionen beräknas bli färdig under år 2014. Regeringen och RF kommer att följa arbetet och därefter ta ställning till en eventuell ratificering.

Tillsammans med de andra riksidrottsförbunden i Norden arbetar RF även för fullt med att ta fram ett gemensamt nordiskt uttalande gällande kampen mot matchfixning. Ett uttalande ska vara färdigt att presentera någon gång under året.

Riksidrottsförbundet kommer under 2014 även att se över förutsättningarna att skapa ett separat matchfixningsreglemente, som likt nuvarande anti-dopingreglemente ligger vid sidan av RF:s stadgar och SF:s tävlingsregler, men som, om det antas av RF-stämman, kommer att gälla generellt för idrotten i Sverige. I och med att matchfixning är en väldigt komplex fråga som på många sätt avviker från den gängse problematiken inom idrotten är tanken med ett separat reglemente bland annat att kunna göra vissa avvikelser från de gängse bestämmelserna i RF:s stadgar om hantering av förbundsbestraffningar. Ett separat matchfixningsreglemente gör det tydligare för de aktiva inom idrotten att förstå vad som inte är tillåtet, vilket även underlättar hanteringen av de ärenden där misstankar om matchfixning föreligger.

Slutligen kan det konstateras att en väsentlig faktor i kampen mot matchfixning är en ökad samverkan mellan samtliga berörda aktörer. I och med att matchfixning är ett problem som drabbar flera olika intressenter är det av största vikt att arbeta tillsammans för att matchfixning inte ska få ordentligt fäste i Sverige. Därför kommer RF i samarbete med Svenska Spel bland annat att arrangera ett kunskapsseminarium under våren 2014, där syftet är att tränga djupare in i matchfixningsproblematiken och belysa frågan ur olika perspektiv.

HEMMA

0

BORT

0

A -
B -
C -

45

15

D -
E -
F -

Ev

GG & A

KISA

NEW TO

Marvin

Lotteriinspektionen om matchfixning i Sverige

Åse Didriksson, handläggare vid Lotteriinspektionen

Förekomsten av uppgjorda matcher i Sverige är inte känd i tillfredsställande utsträckning. Lotteriinspektionens har genomfört ett kartläggningsarbete och föreslår nu en nationell handlingsplan.

I myndighetens rapport (dnr 13Li871) behandlas några specifika områden där stora risker för uppgjorda matcher och idrottshändelser samt fusk kan dölja sig, men ytterligare information och fortsatt utredning är nödvändig.

Vid bedömningen av vilka åtgärder som bör vidtas ska man vara medveten om att de europeiska spelbolagen varje vecka erbjuder hundratusentals vadhållningsobjekt. Man kan således konstatera att andelen misstänkta uppgjorda matcher är liten i förhållande till utbudet. Ett avvikande spelmonster, det vill säga när marknaden upplever en plötslig, oväntad aktivitet med höga insatser eller volymer, behöver inte alltid innebära att det är fråga om matchfixning. Det kan bero på felaktig oddssättning eller liknande. Även om antalet misstänkta spelmonster är litet i förhållande till utbudet är det Lotteriinspektionens uppfattning att varje misstänkt fall medför dålig image för spelbolagen och idrotten och leder till att allmänhetens förtroende för båda dessa intressen skadas.

Lotteriinspektionens anser att det är svårt att bedöma var risken för matchfixning är störst, vid spel via internet eller hos ombuden. När det gäller att förhindra eller motverka matchfixning har respektive distributionsätt både fördelar och nackdelar. De svenska vadhållningsaktörernas internetförsäljning kräver registrering. Detta medför att det är relativt enkelt att följa vilka som spelar och hur spelen läggs. Det går även att följa spel som sker med spelkort hos ombud men noteras bör att det fortfarande är möjligt att lägga vissa spel anonymt hos ombud och på trav- och galoppbanor (kontant betalning).

Oenighet om teknikens påverkan

Av Lotteriinspektionens rapport framgår att det finns delade meningar bland marknadens aktörer om hur den tekniska utvecklingen har påverkat sportens integritet. Vissa aktörer har uppfattningen att möjligheten att spela på internet ökat risken för matchfixning genom det ökade utbudet av spelobjekt. Vidare menar dessa aktörer att den gränsöverskridande organiserade brottsligheten kan utnyttja fördelarna med sportvadhållning via internet och myndigheternas bristande övervakning av penningtvätt på spelområdet för att omsätta svarta pengar. Å andra sidan finns det aktörer som anser att den moderna digitala tekniken istället har bidragit till att utveckla mer effektiva åtgärdsprogram. Dessa aktörer menar även att alla reglerade internettransaktioner är spårbara och därmed kan oregelbundna spelmönster upptäckas.

Krav på registrering

Svenska Spel har under hösten 2013 meddelat att de kommer att införa krav på registrering vid köp av spel, med undantag för fysiska lotter, under våren 2014. Lotteriinspektionen anser dock att regeringen bör ställa krav på registrering av spelare redan i ATG:s och Svenska Spels tillstånd och att kravet ska gälla vid alla typer av spel på hästar och sport. Det bör således inte vara möjligt att vara anonym när man spelar. Det eventuella intrång i den personliga integriteten som en registrering kan medföra måste enligt inspektionens mening stå tillbaka för risken för att spel manipuleras. Ett problem i detta sammanhang är att ett sådant krav i regeringens tillstånd kan riskera att stå i strid med regleringen i personuppgiftslagen (1998:204).

Utbyte av information och samarbete mellan berörda organisationer i Sverige är en grundförutsättning för att komma tillrätta med problematiken kring uppgjorda matcher och liknande företeelser. Detta sker delvis redan i dag på både formell och informell basis; genom samarbete mellan idrottsorganisationer, ansvariga departement, spelbolag, tillsynsmyndigheter och polisen. Samarbetet kan dock hela tiden förbättras och bli mer etablerat. Trots detta är det, enligt Lotteriinspektionens mening, i nuläget inte möjligt

eller ens lämpligt att närmare ange exakt vilken information som bör utväxlas, utan det är något som bör bestämmas i samråd.

Klart är däremot att ett sådant informationsutbyte behöver omfatta personuppgifter i syfte att kartlägga förhållandet mellan de som lägger vad på en idrottshändelse och de som deltar i densamma. Liksom ovan angivits gällande registrering av spelare, kan Lotteriinspektionen se risker för att ett sådant informationsutbyte kan komma i konflikt med personuppgiftsregleringen. Frågan måste därför föregås av noggranna överväganden.

Enligt Lotteriinspektionens mening visar resultatet av kartläggningen att idrotten, spelbolagen och andra berörda aktörer har ett stort arbete framför sig. Detta rör frågor om bland annat tydligare regler kring hur idrottsutövare får spela på evenemang de själva deltar i eller har särskild kunskap om. Vid det praktiska utförandet är det nödvändigt att tydliggöra vad som är samhällets ansvar (skyddet av medborgarna, behovet av kriminalisering med mera) och vad som bör lösas av idrottsrörelsen själv.

Konvention mot manipulation

Vid genomgång av befintlig svensk straffrättslig reglering finns det som nämnts ageranden inom matchfixning som inte med nödvändighet omfattas av dagens lagregler. Exempel på detta kan vara handlande som saknar inslag av vilseledande eller våld. I avsaknad av domstolsavgöranden på området finns det inte heller någon praxis att utgå från vid en bedömning om den tillgängliga straffrättsliga regleringen är tillräcklig.

I Europa diskuteras för närvarande, inom ramen för Europarådet, ett förslag till konvention mot manipulation av sporttävlingar. Målet är att konventionen ska vara färdigförhandlad under 2014. Förhandlingarna pågår således om hur konventionstexten ska utformas vilket innebär att resultat inte kan presenteras i detta uppdrag. EU har genom kommissionen anfört att man har för avsikt att ratificera konventionen.

Nationell handlingsplan

För att försöka komma till rätta med problematiken på området föreslår Lotteriinspektionen att en nationell handlingsplan mot matchfixning antas. En sådan handlingsplan bör innehålla bland annat följande komponenter:

- Tillsättandet av en arbetsgrupp med berörda intressenter för att utbyta information och för att öka kunskapen om uppgjorda matcher och idrottshändelser.
- Prioritera arbetet med att ändra attityder kring företeelsen.
- Övervakning och reglering av spelbolagen.
- Förstärkning av idrottens regelverk i fråga om uppgjorda matcher och idrottshändelser.
- Ökat svenskt deltagande i internationella forum som bekämpar uppgjorda matcher och idrottshändelser.

Avslutningsvis föreslår Lotteriinspektionen också att lotterilagen kompletteras med en bestämmelse som tydligt klargör att registrering av spelare får ske för att motverka manipulerade spel och för att skydda de som spelar på matcher och andra idrottshändelser.

Doping Control

Den internationella kampen mot dopning

Arne Ljungqvist, professor emeritus och ordförande i WADA:s Health, Medical & Research Committee

Den internationella idrotten har successivt kunnat lösa många etiska frågor kopplat till kampen mot dopning. Men det finns fortfarande frågor att besvara. Och i framtiden kan gendopning bli den nya etiska utmaningen.

Det är heta sensommandagar i Rom 1960 när de olympiska spelen går av stapeln. Under lagtempoloppet på cykel kollapsar en dansk och dör. Några av hans lagkamrater drabbas också och förs till sjukhus, men klarar sig. Värmeslag? Kanske. Men cyklisterna har fått någon slags drogcocktail av sin ledare. Enligt uppgift innehöll den bland annat centralstimulerande medel som amfetamin eller liknande.¹ Sannolikt har hettan och drogerna tillsammans orsakat tragedin.

Sommar-OS 1960 var de första spelen som sändes direkt i tv till en internationell publik. Att en olympier dör på detta sätt rakt in i vardagsrummen hos människor runt om i världen fick den Internationella Olympiska Kommittén (IOK) att reagera. Tävlingsidrottens och IOK:s anseende var i fara. En medicinsk kommission inrättades år 1961 med uppdraget att ta fram en strategi för att bekämpa bruket av prestationsförhöjande droger – dopning – inom den olympiska idrotten.²

Den strategi som kommissionen så småningom tog fram, bestod av att ta dopningsprover på idrottarna vid OS och analysera dem mot bakgrund av en lista över förbjudna substanser. Strategin tillämpades i begränsad omfattning under OS 1968 och i större skala vid OS i München 1972. Listan innehöll olika typer av stimulantia. Anabola steroider, som sannolikt hade börjat användas i slutet av 1950-talet och som fortfarande är det förhär-

1 Houlihan, B. (2002). *Dying to win*, s. 36.

2 Dirix, A. m.fl. (1998). *The first thirty years of the International Olympic Committee Medical Commission*, s. 13.

kande dopningsmedlet, förbjöds först år 1974 av internationella friidrottsförbundet (IAAF) och 1976 av IOK.

IOK:s beslut att inrätta en medicinsk kommission markerar starten för dagens kamp mot dopning. Möjligheterna för IOK att föra denna kamp med framgång var dock starkt begränsade. Den strategi man tog fram kunde bara tillämpas vid ett vinterspel och ett sommarspel vart fjärde år. Ansvaret för övrig internationell elitidrott låg – och ligger – hos de internationella specialidrottsförbunden, som däremot länge förhöll sig passiva. Det blev IAAF som tog ledningen i kampen sedan man bildat en egen medicinsk kommitté år 1972, där även jag kom att ingå.³ IOK:s arbete blev mer inriktat mot att efter hand modernisera de dopningsregler som skulle gälla vid själva spelen samt att påverka de internationella förbunden att ta upp kampen mot dopning och tillämpa dessa regler.

Under de snart 50 år som kampen mot dopning har pågått har den stött på en lång rad frågeställningar av etisk art. Erfarenheten talar för att så kommer att ske också i framtiden. I det följande ges en översikt över de viktigaste av dessa frågeställningar.

Etiska frågeställningar – avklarade

Starkt stöd för ett förbud

Frågan om det bör finnas speciella förbudsregler för idrottare är av grundläggande etisk natur och väcktes tidigt både inom och utanför idrottsrörelsen. På 1980-talet fördes exempelvis en debatt i *Läkartidningen* mellan förespråkare för och motståndare till förbudsregler mot dopning.⁴ Genom tillkomsten av World Anti-Doping Agency (WADA) år 1999 gjorde idrotten och regeringarna runt om i världen gemensam sak för att bekämpa dopningen. Ett regelverk för idrotten togs fram liksom en konvention mot dopning under FN-organet UNESCO. Båda dokumenten förklarar att dopning är oacceptabelt ur såväl idrottslig som samhällelig synvinkel. Ordföranden för

3 Ljungqvist, A. (2012). "The relentness fight against doping". I M. Watman (Red.), *IAAF 1912–2012*, s. 113–119.

4 Nordbäck, B. (1984). "Dopingen och hyckleriet". *Läkartidningen*, nr. 48:4471; Ljungqvist, A. (1984). "Kommentar". *Läkartidningen*, nr. 48:4471–4472.

WADA:s etiska expertgrupp, Thomas H. Murray har, beskrivit de idrotts-etiska grunderna för detta synsätt.⁵ Till detta kommer medicinetiska skäl. De flesta dopningsmedel är mediciner, och sådana ska endast ges på medicinska indikationer. Dit hör inte idrottsutövning. Därtill har idrottsutövarna själva uttalat sitt starka stöd för antidopningskampen genom de aktivas kommittéer i de internationella idrottsförbunden, WADA och IOK. Idén att släppa dopningen fri är alltså avfärdad av samtliga berörda organisationer, men den har fortsatt att dyka upp då och då.⁶

Ett universellt regelverk

De regler som IOK och IAAF tog fram under 1970–1980-talen för hur dopningskontroller ska gå till och hur man ska analysera dopningsprover blev allmänt accepterade. Däremot fanns det en oenighet mellan såväl internationella förbund som olika länder beträffande straffsatserna för olika typer av dopningsförseelser. Idrottare fick olika straff för samma förseelse beroende på vilken idrott de utövade och vilken nationalitet de hade. Så kunde man inte ha det. Strävan att få fram ett gemensamt regelverk för världsidrotten, särskilt beträffande straffsatserna, var ett av de starkaste skälen till att WADA bildades.

Redan år 2003 hade WADA tagit fram de nödvändiga reglerna, som vann ett brett stöd både bland regeringarnas och idrottens företrädare i WADA. Bara några få förbund var kritiska eller avvisande. Men när IOK gjorde klart att de idrotter vars förbund inte accepterade reglerna inför OS i Aten 2004 skulle utestängas från spelen, tystnade kritiken och idrotten fick ett gemensamt regelsystem – WADA:s kod.

Nu återstod att få en samordning också av de nationella reglerna. I det syftet tog regeringsgruppen i WADA ett initiativ och arbetade fram en konvention under UNESCO. Den innebar att regeringarna runt om i världen skulle stödja idrottens arbete mot dopning i landet och utarbeta nationella regelverk på ba-

5 Murray, T.H. (2012). "Ethical considerations in anti-doping analysis". *Bioanalysis*, vol. 4, nr. 13:1537–1539.

6 Tännsjö, T. (2005). "Genetic engineering and elitism in sport". I C. Tamburrini (Red.), *Genetic technology and sport*, s. 5–69; Miah, A. (2005). "Gene doping: the shape of things to come". *Ibid.*, s. 42–53.

sen av WADA:s kod. År 2007 trädde konventionen i kraft, men processen har varit långsam när det gäller att omsätta koden i nationella lagar och regler.

Behovet av dispenser

En etisk fråga som snart presenterade sig var om idrottare skulle kunna få dispens för att använda förbjudna substanser vid behov. I mitten på 1980-talet beviljades en ung svensk idrottsman dispens av Riksidrottsförbundets (RF) dopingkommission för behandling med testosteron, eftersom han på grund av sjukdom fått båda testiklarna bortopererade. Men tillståndet begränsades till Sverige då internationella regler saknades. Ungefär samtidigt inträffade ett liknande fall i Australien. Också där gavs dispens med samma begränsning som i det svenska fallet.

Dispensfrågan blev aktuell för IOK omkring 1990 då den medicinska kommissionen började ge dispenser vid OS i väldigt speciella fall. Kommissionen blev också rådgivare till internationella förbund i sådana frågor. När så den praxis som hade tillämpats några år skulle omsättas i regler uppstod motstånd. Många inflytelserika IOK-ledamöter och internationella ledare menade att om en idrottare behöver dopningsklassade mediciner så kan man inte tillåta personen att tävla. Till slut vann dispensanhängarna. I dag utgör dispenserreglerna en viktig del av WADA:s kod, och uppgifter om dispenser ska lagras i WADA:s databas ADAMS (Anti-Doping Administration and Management System).

Kontroller utanför tävlingarna

Idrottare tar stimulerande substanser som amfetamin och efedrin i dopningssyfte inför tävlingar eftersom sådana substanser har en tillfällig effekt som snart försvinner. Kontroller i samband med tävlingar avslöjar ett sådant bruk. Anabola steroider tar idrottare främst under träningsperioderna då de förstärker träningens effekter på uppbyggnad av muskelstyrka och annat. Sådant bruk avslöjas däremot inte genom dopningskontroller i samband med tävling. Därför kom diskussioner upp redan på 1970-talet om behovet av att kunna utföra dopningskontroller också utanför rena tävlingstillfällen.

Men skulle det vara möjligt att testa en idrottare när som helst och var som helst? Vore det inte oetiskt, och ett orimligt intrång i privatlivet? För svenskt vidkommande lät Riksidrottsstyrelsen utreda frågan och fann att det visst var möjligt, förutsatt att idrottaren tillhörde en RF-ansluten förening. Sådant medlemskap är frivilligt, och därmed underkastar man sig frivilligt det regelverk som styr idrotten.

Sverige och Norge blev först med att införa dopningskontroller utanför tävling i början av 1980-talet, så kallade out-of-competition-tester. När vi i Skandinavien lanserade modellen internationellt stötte vi dock på hårt motstånd. För att påverka opinionen anordnades en internationell konferens om ämnet i Borlänge 1986. Samtidigt bearbetades IOK och IAAF. Långsamt ökade förståelsen för behovet av sådana kontroller. Avgörande blev Ben Johnson-fallet vid Seoul-OS 1988. Världens kanske bästa idrottsman var dopad med steroider när han vann den olympiska 100-metersfinalen på världsrekordtid.

År 1990 började IAAF som första internationella förbund att utföra dopningskontroller utanför tävling. Det gick dock långsamt för andra att följa efter. När WADA bildades 1999 var det bara en handfull internationella förbund som gjorde sådana tester. IAAF stod för 60 procent av dessa, internationella simförbundet (FINA) för cirka 20 procent och ett fåtal ytterligare förbund för de övriga 20 procenten. Ännu saknade över hälften av de internationella olympiska förbunden regler som tillät tester utanför tävling. Lika illa ställt var det på nationell nivå. I dag kräver WADA:s kod att varje nationell antidopningsorganisation och varje internationellt förbund utför out-of-competition-tester.

Blodprover

Standardprovet för en dopningsanalys är ett urinprov, som visar de allra flesta dopningssubstanser. Efter OS i Los Angeles 1984 bekräftade de amerikanska cyklisterna, som vunnit lagguld, att de fått blodtransfusioner som höjer syretransportförmågan och ökar uthålligheten. IOK:s princip hade dittills varit att inte förbjuda något som inte gick att avslöja med analyser. Det amerikan-

ska erkännandet gjorde att IOK övergav den principen, och bloddopning förbjöds. Men för att kunna avslöja de flesta typer av bloddopning behöver man ta blodprov. På den tiden fanns det en allmän föreställning inom idrotten att etiken och religionen på många håll i världen inte skulle tillåta blodprovstagning för dopningsanalyser. Var det verkligen så? För att få svar på frågan beslöt IAAF år 1992 att kommande år på försök ta blodprov i samband med dopningskontrollerna vid de stora friidrottsgalorna runt om i världen.⁷ Det gick bra. Inga protester eller andra problem rapporterades. Inte heller några misstänkta dopningsfall. Men några sådana var inte heller väntade eftersom metoder för att avslöja bloddopning ännu inte fanns. Det viktiga var beskedet att det gick att ta blodprov för dopningsanalyser på den internationella eliten. I dag är analyser av blodprover en självklar del av metodarsenalen för att avslöja såväl bloddopning som vissa andra former av dopning.

Etiska frågeställningar – aktuella och framtida

Stor risk för nationella intressekonflikter

Nationella antidopningsorganisationer (NADO) ansvarar för antidopningsverksamheten på det nationella planet, medan de internationella förbunden delar antidopningsansvaret med berörda NADO för den internationella eliten. NADO får hela eller stora delar av sin budget från sitt lands regering. Det är uppenbart att detta kan leda till intressekonflikter eftersom det knappast är ett nationellt intresse att se sina idrottare dopade, särskilt inte i samband med stora internationella evenemang. WADA vill därför att en NADO:s verksamhet ska stå så fri som möjligt från landets idrottsorganisationer och regering.

För Sverige, som mycket tidigt byggde upp sin antidopningsverksamhet, var det naturligt att göra detta inom ramen för Riksidrottsförbundet. Det var där kompetensen och intresset fanns. Men nu har tiderna förändrats och en statlig utredning har tagit fram ett förslag för att koppla loss antidopningsarbetet från Riksidrottsförbundet så gott det går.⁷ Arbetet med att förverkliga utredningens förslag pågår.

⁷ SOU 2011:10. *Antidopning Sverige*.

Ett exempel på hur den nationella intressekonflikten kan slå är USA. Där hade den Olympiska Kommittén ansvaret för antidopningsarbetet tillsammans med de nationella specialidrottsförbunden. Vid OS i Sydney 2000 visade det sig att USA hade dopade friidrottare i sin OS-trupp. Det blev en skandal som bidrog till att USA:s regering beslöt att inrätta en fristående antidopningsorganisation som var finansierad av regeringen och sponsorer, men utan direkt regeringsengagemang – United States Anti-Doping Agency (USADA). Det var USADA som år 2003 och framåt nystade upp härvan med det underjordiska laboratoriet i Kalifornien, BALCO (Bay Area Laboratory Corporated), som producerade och distribuerade dopningsmedel till elitidrottare runt om i världen. Det var också USADA som år 2013 klarlade historien om cyklisten och flerfaldige Tour de France-vinnaren Lance Armstrongs dopningsfusk. Två exempel på ansvarsfullt och effektivt NADO-arbete.

Också de internationella förbunden har en tydlig intressekonflikt när de ska se till att out-of-competition-tester utförs på sin internationella elit. Hur seriöst gör de detta? Det är ju knappast positivt för ett förbund att se sina stjärnor dopade. Trovärdigheten löses bäst genom att lägga ut kontrollverksamheten på någon annan, vilket många gör. Arbetet med att följa upp positiva testresultat kommer man dock inte undan, men det övervakas av WADA som kan överklaga felaktiga eller uteblivna beslut till idrottens högsta rättsinstans – Court of Arbitration for Sport (CAS). Det är därför nödvändigt att WADA får all relevant information om dopningskontroller levererad till sin databas ADAMS.

Svårlösta integritetsfrågor

Tester utanför tävling utgör den viktigaste delen av antidopningsarbetets kontrollprogram. Avsikten är att avskräcka idrottarna från att dopa sig. De ska känna att de kan bli kontrollerade när som helst och var som helst. Testen ska alltså komma som en överraskning. Minsta förvarning kan ge en fuskande idrottare tid att antingen hålla sig undan eller vidta åtgärder så att ett dopningsprov blir negativt.

När det uppdagades att den amerikanska sprinterstjärnan Marion Jones var en av Balcos kunder förnekade hon att hon dopat sig. Hon hänvisade till att hon kontrollerats inom och utanför tävling hundra gånger eller mer och aldrig lämnat ett positiv prov. När Jones så småningom föll till föga och erkände att hon under långa tider dopat sig med en rad välkända dopnings-substanser blev det bara ett bevis för att de kontroller hon genomgått inte kommit som någon överraskning för henne. Cyklisten Tyler Hamilton, som vittnade i Armstronghärvan, beskriver i sin bok hur en dopad idrottare kan undvika att testa positivt om den får lite tid på sig.⁸ Det är tydligt att out-of-competition-testerna inte fungerar som det var tänkt och att systemet behöver ses över och stramas upp.

För att kunna genomföra effektiva tester utanför tävling måste kontrollanterna veta var idrottaren som ska testas befinner sig. Elitidrottare har därför krav på sig att informera sina antidopningsorganisationer om var de befinner sig vid givna tidpunkter, samt en skyldighet att hålla denna information aktuell. Denna vistelserapportering fungerar i Sverige som en frivillig överenskommelse, men det har diskuterats hur frivillig den är då utebliven eller felaktig vistleinformation kan få negativa konsekvenser för idrottaren. Sverige skulle behöva en klarläggande lagstiftning i denna fråga.

Elitidrottare på såväl nationell som internationell nivå ska också skicka vistelserapporter till ADAMS i Montreal. Till detta dataregister överförs också, som ovan nämnts, andra persondata som behövs för en effektiv kamp mot dopning. För att göra dataöverföringen möjlig och samtidigt tillgodose idrottarens rätt till personligt dataskydd har en särskild bilaga till WADA:s kod utarbetats med rubriken International Standard for Protection of Privacy and Personal Information. Skyddet är tänkt att fungera tillsammans med den kanadensiska dataskyddslagen. EU har dock hittills bedömt det som ett otillräckligt skydd för individen, något som för närvarande starkt äventyrar effektiviteten i det internationella antidopningsarbetet. Märkligt nog har världen utanför Europa inte rest några invändningar. Problemet måste snarast få en lösning.

8 Hamilton, T. m.fl. (2013). *The secret race*, s. 190.

Förnekanden med konsekvenser

Storstjärnor som befunnits ha brutit mot dopningsreglerna förnekar nästan genomgående sina förseelser. Det är naturligtvis deras rätt och det finns en lång lista över mer eller mindre fantasifulla förklaringar till positiva analysresultat. Dessa förnekanden leder emellertid alltför ofta till långvariga och kostsamma juridiska processer. I allmänhet har stjärnorna stöd av sina sponsorer som inte vill se sina reklampelare fällda för dopning.

Ett tidigt exempel var världsrekordhållaren på 400 meter löpning, amerikanen Harry "Butch" Reynolds. Han testade positivt för steroider vid en internationell friidrottsgala 1991 och fälldes efter långdragna processer i friidrottens internationella skiljedomstol. Han vände sig då till civil domstol i sin hemstat Ohio, som friade honom och ålade IAAF att betala ett skadestånd till Reynolds på 27 miljoner dollar. IAAF blev tvunget att överklaga till nästa instans som motsvarar våra hovrätter. Där undanröjdes Ohio-domen med motiveringen att amerikansk domstol inte hade jurisdiktion i ett sådant ärende. Reynolds överklagade då till Högsta domstolen i USA som efter lång betänketid beslöt att inte ta upp ärendet. IAAF vann alltså till slut, men det tog flera år och kostade IAAF och Reynolds (och hans sponsorer?) massor med pengar. De verkliga vinnarna var advokaterna på båda sidorna.

Efter sin Tour de France-seger 2006 testade den amerikanske cyklisten Floyd Landis positivt för testosteron. Han nekade, och förde tillsammans med sina advokater en aggressiv kampanj mot Internationella cykelförbundet (UCI) och mot WADA. Landis-sidan hävdade att de metoder som användes för att påvisa testosteron var vetenskapligt förkastliga. Processen skulle egentligen hållas mellan Landis och UCI, men kostnaderna blev så höga att UCI inte hade råd och WADA fick bli Landis motpart. Så småningom blev Landis fälld och ett par år senare erkände han att han hade dopat sig. Processen hade kostat WADA omkring två miljoner dollar, motsvarande åtta procent av WADA:s budget. Pengarna kunde ha använts bättre.

Det är ingen tvekan om att de eskalerande juridiska kostnaderna hotar hela antidopningskampen. Det är i detta ljus man ska se den förändring som infördes i WADA:s kod från och med år 2015 och som innebär att en idrottare kan få straffrabatt om han eller hon omgående erkänner sin dopningsförseelse.

Läkemedel, kosttillskott och kontaminerad föda

När kampen mot dopning inom idrotten startade på 1970-talet hade idrottare använt stimulantia som dopningsmedel i flera decennier, och steroider i 10–15 år. Dopningskulturen hade ett rejält försprång. Än i dag lever föreställningen kvar att de som dopar sig ligger ett steg före dem som bekämpar dopningen. Men det är knappast sant längre. Ett exempel på detta gavs vid vinter-OS i Salt Lake City 2002. Då befanns tre skidåkare dopade med den senaste generationen av bloddopningsmedlet erythropoetin, som varit på marknaden i bara några månader. Antagligen trodde idrottarna och deras kringfolk att det ännu inte fanns några analysmetoder för denna substans. Men det fanns det – tack vare idrottens samarbete med producenten av substansen.

Samarbetet med läkemedelsindustrin har sedan fortsatt och utvecklats. Hösten 2012 anordnade läkemedelsindustrins samarbetsorganisation IFP-MA och WADA en konferens där man diskuterade hur man gemensamt ska gå vidare för att förhindra att mediciner som är under utveckling, eller just kommit ut, missbrukas i dopningssyfte. Särskilt kritisk är slutfasen då ett nytt läkemedel genomgår så kallad klinisk prövning. Läkemedlet finns då ännu inte officiellt på marknaden men kan läcka till den illegala handeln. Därför infördes för några år sedan i WADA:s kod en förbjuden substansgrupp kallad ”substanser under utveckling men ännu ej officiellt godkända”.

Ett problem som funnits länge och ännu inte bemästrats är den bristande kvalitetskontrollen av kosttillskott. Sådana används i stor utsträckning av elitidrottare och säljs utan recept med allehanda förespeglningar om olika hälsobefrämjande och förstärkande effekter. Vitaminpiller är exempel på kosttillskott och kan säkerligen vara av värde i olika sammanhang. Men marknaden är full av kosttillskott vars effekter och innehåll är oklara. Den övervakning som gäller för tillkomsten av läkemedel saknas, vilket innebär att kosttillskotten kan innehålla substanser som egentligen inte ska finnas där. Dopningslaboratoriet i Köln har i upprepade undersökningar visat att det inte sällan rör sig om dopningsmedel. I den senaste undersökningen fann man att 15 procent av de slumpvis utvalda kosttillskotten innehöll ste-

roider, som naturligtvis inte skulle få finnas där.⁹ Handeln med kosttillskott är utbredd på internet.

Det finns en klar risk att idrottare dopar sig oavsiktligt genom att konsumera kosttillskott. Att skylla ett positivt prov på detta godtas dock inte som förklaring. Så kallad ”strict liability” gäller, vilket innebär att det är idrottarens ansvar att inte få i sig förbjuden substans. Både IOK och WADA har gått ut med upprepade uppmaningar till idrottare att vara ytterst försiktiga med konsumtion av kosttillskott. Det är angeläget att tillverkningen av kosttillskott underkastas en striktare kontroll än vad som gäller i dag. Detta har idrottens företrädare framfört till regeringssidan i WADA med hänvisning till att det ligger inom ramen för UNESCO-konventionen.

Det bör också nämnas att det på vissa håll i världen förekommer uppfödning av slaktdjur med den dopningslistade substansen clenbuterol som har anabol verkan och därmed är muskeluppbyggande. Sådan uppfödning är inte tillåten i Europa. Ett antal idrottare som testat positivt för clenbuterol har hänvisat till att de har ätit kontaminerat kött. Berörda länder har kontaktats av WADA.

Gendopning tänjer gränserna

Genom att tillföra kroppen lämpliga gener eller lämpligt genetiskt material kan man förhindra eller bota sjukdomar som beror på medfödda eller förvärvade fel i kroppens genuppsättning. Sådan gentransfer eller genterapi är en lovande behandlingsmetod, men ligger än så länge till största delen på experimentstadiet och används inom sjukvården bara i väldigt speciella situationer. Det finns också risker för okända biverkningar. Teoretiskt sett är det emellertid möjligt att med gentransfer också förbättra andra kroppsliga egenskaper än de rent sjukliga, bland annat sådana som är av betydelse för idrottsliga prestationer. En vidare tillämpning av genterapi kommer att leda till svåra etiska frågeställningar: Var går gränsen mellan acceptabla och icke acceptabla indikationer?

9 Geyer, H. m.fl. (2004). ”Analysis of non-hormonal nutritional supplements for anabolic-androgenic steroids”. I *Int. J. Sports Med.*, vol. 25. nr. 2:124–129.

WADA och genforskarna identifierade tidigt risken för att genterapins landvinningar skulle användas i dopningssyfte. Med början år 2002 har WADA arrangerat regelbundna konferenser om gendopning. Vid den första konferensen enades konferensdeltagarna om att idrottsutövning inte är en acceptabel indikation för gentransfer. Utöver det poängterade deltagarna vid 2005 års konferens på Karolinska institutet vikten av att WADA stödjer forskning med syfte att avslöja om gentransfer har ägt rum. Vi står i dag troligen ganska nära ett metodgenombrott i det avseendet.¹⁰

¹⁰ Carter, A. m.fl. (2012). "A polymerase chain reaction-based methodology to detect gene doping." I *Eur. J. Appl. Physiol.*, vol. 112. Nr. 4:1523–1536.

Referenser

- Antidopning Sverige – En ny väg för arbetet mot dopning*. SOU 2011:10. Stockholm.
- Birkeland, K.I. m.fl. (1997). "Blood sampling in doping control – First experience from regular testing in athletics." *Int. J. Sports. Med.* 18:8–12.
- Carter, A. & Lueck, M. (2012). "A polymerase chain reaction-based methodology to detect gene doping." *Eur. J. Appl. Physiol.*, vol. 112. nr. 4:1523–1536.
- Dirix, A. m.fl. (1998). *The first thirty years of the International Olympic Committee Medical Commission*. Lausanne: International Olympic Committee.
- Geyer, H., m.fl. (2004). "Analysis of non-hormonal nutritional supplements for anabolic-androgenic steroids – results of an international study". *Int. J. Sports. Med.*, vol. 25. Nr. 2:124–129.
- Hamilton, T. & Coyle, D. (2013). *The secret race*. New York: Bantam books.
- Houlihan, B. (2002). *Dying to win*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Ljungqvist, A. (1984). "Kommentar". *Läkartidningen*. nr. 48:4471–4472.
- Ljungqvist, A. (2012). "The relentless fight against doping". I M. Watman (Red.), *IAAF 1912–2012; 100 years of Athletics Excellence*, s. 113–119. Cuneo, Italy: Edizioni Agami.
- Miah, A. (2005). "Gene doping – The shape of things to come". I C. Tamburrini & T. Tännsjö (Red.). *Genetic technology and sport*. London and New York: Routledge.
- Murray, T.H. (2012). "Ethical considerations in anti-doping analysis". *Bioanalysis*. Vol.4. nr. 13:1537–1539.
- Nordbäck, B. (1984). "Dopingen och hyckleriet". *Läkartidningen*. nr. 48:4471.
- Tännsjö, T. (2005). "Genetic engineering and elitism in sport". I C. Tamburrini & T. Tännsjö (Red.). *Genetic Technology and Sport*. London and New York: Routledge.

Antidopningsarbetet i svensk idrott

Håkan Nyberg, avdelningschef på Riksidrottsförbundets antidopinggrupp

Svensk idrott tillhörde pionjärerna i kampen mot prestationshöjande preparat. Under Dopingkommissionens ledning bedrivs i dag ett omfattande och ISO-certifierat antidopningsarbete. Men förändrade internationella bestämmelser ställer nya krav på Riksidrottsförbundets agerande.

Inför OS 1968 utkom den första förteckningen över förbjudna preparat inom idrotten, på initiativ av den Internationella Olympiska Kommittén. Inom svensk idrott inleddes antidopningsarbetet¹ något år senare. Initialt var arbetet i huvudsak inriktat på att utarbeta ett regelverk, att etablera ett svenskt laboratorium för analys av dopningsprov, att upplysa och informera i dopningsfrågor samt att verka för internationell harmonisering. År 1977 tillsatte Riksidrottsförbundet (RF) en särskild dopningskommission och 1979 antogs de första dopningsreglerna, som omfattade alla idrotter och idrottsutövare inom RF. Vid samma tid öppnade även ett dopningslaboratorium vid Huddinge sjukhus. Ett par år senare antog Riksidrottsmötet ett uttalande som allt sedan dess varit vägledande för antidopningsarbetet:

”Att riksidrottsmötet ser ytterst allvarligt på förekomsten av doping inom svensk idrott.

Att allt bruk av dopingmedel är oacceptabelt. Inget idrottsresultat är så värdefullt att bruk av dopingmedel kan försvaras.

Att riksidrottsmötet därför med skärpa vill framhålla att allt bruk av dopingmedel inom idrotten på alla nivåer är förbjudet. Förseelser skall bestraffas i enlighet med de stränga regler som gäller inom svensk idrott.

Att kravet är att alla idrotter skall vara fria från doping.”

1 I svensk idrott används den engelska formen *doping*, därav namnen Dopingkommissionen och Antidopinggruppen. CIF använder benämningen *dopning*.

Bakom denna kompromisslösa inställning mot dopning fanns i huvudsak tre argument, som fortfarande är giltiga. Det första berör dopning som fusk. Ärlighet och rent spel ligger i idrottens natur och det blir meningslöst att tävla om inte alla följer gemensamt överenskomna regler. Det andra handlar om att dopning strider mot medicinsk etik och kan vara förenat med stora hälsorisker. Sist men inte minst skadas också idrottens trovärdighet av dopning, vilket i förlängningen innebär ett hot mot idrotten som ungdomsorganisation och folkrörelse.

Under 1980-talet tillhörde Sverige pionjärerna i antidopningsarbetet. Som en av de första idrottsorganisationerna i världen införde RF redan år 1982 dopningskontroller även utanför tävling. Det var angeläget för att förhindra dopning även under uppbyggnadsperioder. Året därpå antogs ett nordiskt samarbetsavtal, The Nordic Anti-Doping Convention, som kom att bli ett stilbildande koncept för att möta behovet av ökad internationell samverkan. Kännetecknande för den tiden var annars att varje land och varje internationellt idrottsförbund hade sina egna regler.

Internationell harmonisering

Bildandet av World Anti-Doping Agency (WADA) år 1999 och de första globala dopningsreglerna, World Anti-Doping Code (WADC), innebar en genomgripande förändring av antidopningsarbetet. Riksidrottsförbundet anslöt sig så gott som omedelbart till WADC, vilket innebar att dess olika regler därefter har införlivats i RF:s egna stadgar, reglemente och föreskrifter. Så sent som i november 2013 antogs den senast reviderade versionen, som träder i kraft den 1 januari 2015. Det betyder att RF nu har ett år på sig att på nytt anpassa sina olika regelverk.

Genom WADC har RF befast sin sedan tidigare strikta hållning i dopningsfrågan och via internationella konventioner, både inom Europarådet och UNESCO, har antidopningsarbetet även fått ett brett legalt stöd.

Antidopningsarbetets organisation och uppbyggnad

Antidopningsarbetet inom svensk idrott leds och koordineras av Dopingkommissionen, som väljs av RF-stämman. För det operativa arbetet svarar RF:s kansli. Det övergripande målet för verksamheten är att tillförsäkra alla idrottsutövare deras självklara rätt att delta och tävla i en idrott fri från dopning. Visionen är en dopningsfri idrott:

- där vinnaren kan glädja sig över en juste seger,
- där förloraren kan känna sig trygg i att ha förlorat i ärlig kamp,
- där åskådaren kan njuta av idrottsprestationen, förvissad om att resultatet inte är en följd av förbjudna medel och metoder.

För att förverkliga visionen är det angeläget att antidopningsarbetet bedrivs på alla nivåer inom idrottsrörelsen. Utgångspunkten är att varje organisationsled har ett eget ansvar. RF:s roll är primärt att ge hjälp till självhjälp.

RF	Antidopningsarbetet leds och koordineras av Riksidrottsförbundet och dess dopingkommission.
SF	Specialidrottsförbunden (SF) ska som stöd för det interna arbetet ha handlingsplaner mot dopning anpassade till den egna idrotten. SF svarar vidare för att Dopingkommissionen, till grund för kontrollverksamheten, får nödvändiga underlag om den idrottsliga verksamheten.
IF	Idrottsföreningarna (IF) ska medverka till att specialidrottsförbundens handlingsplaner förverkligas lokalt, liksom till att nödvändiga kunskaper om och attityder mot dopning upprätthålls bland ledare och idrottsutövare.

Till stöd för medlemsorganisationerna har även övriga organisationsled ett ansvar i antidopningsarbetet.

DF	Distriktsförbunden (DF) ska på det regionala och lokala planet, liksom Riksidrottsförbundet centralt, bedriva strategiskt förebyggande verksamhet, bland annat genom samverkan, information och rådgivning och planering av regionala kontroller.
SDF	Specialidrottsdistriktsförbunden (SDF) ska medverka till att specialidrottsförbundens handlingsplaner mot dopning förverkligas regionalt.
SISU	SISU Idrottsutbildarna utgör en viktig resurs och samarbetspartner i utbildningssamarhang, såväl centralt som regionalt och lokalt.

Riksidrottsförbundet har därutöver ett väl etablerat samarbete med Sveriges Olympiska Kommitté för att motverka dopning.

Under Dopingkommissionens ledning bedrivs antidopningsarbetet i dag inom i sex olika verksamhetsområden:

- Information/kommunikation och utbildning.
- Dopingkontroller.
- Juridisk verksamhet.
- Nationell samverkan.
- Internationell samverkan.
- Forskning och utveckling.

Sedan år 2001 är verksamheten ISO-certifierad. Ett processbaserat kvalitetsledningssystem är etablerat, liksom rutiner för avvikelshantering. Verksamheten utsätts även regelbundet för såväl interna som externa granskningar. Allt i syfte att verka för ständiga förbättringar.

Information/kommunikation och utbildning

Riksidrottsförbundet eftersträvar att vara ett kunskapscentrum för dopningsfrågor inom idrotten. Det finns ett stort behov av basinformation – om regler, dopningskontroller, läkemedel och medicinska dispenser och så vidare. RF:s webbplats är den viktigaste kanalen för att möta detta behov och antidopningssidorna toppar besöksstatistiken. Dessutom besvarar RF cirka 8 000 mejl- och telefonfrågor varje år från ledare, idrottare och föräldrar med flera.

Därutöver fokuserar RF främst på att stödja specialidrotts- och distriktsförbunden, som båda har en central roll enligt ansvarsfördelningen ovan. Detta sker via webbplatser, nyhetsbrev, konferenser, kurser, möten och personliga kontakter. RF erbjuder även stöd i form av konkreta arbetsverktyg, som till exempel olika informationsprogram, foldrar och broschyrer.

Även idrottsföreningar erbjuds stöd, främst i form av *Vaccinera klubben*, som är ett internetbaserat program för att stimulera till ett mer proaktivt förhållningssätt. Syftet är att försöka förhindra dopning och vara ett stöd om olyckan ändå skulle vara framme. Cirka 700 klubbar har hittills ”vaccinerats”.

I takt med att dopningsfrågan har blivit alltmer komplex har det också blivit angeläget att korrigera felaktig information som sprids i medierna, och även motverka den mytbildning som lätt uppstår om dopning.

Dopningskontroller

Riksidrottsförbundets dopningskontrollprogram ska bedrivas med hög rättssäkerhet och ha en förebyggande, avskräckande och upptäckande effekt. Under 2013 togs cirka 3 300 dopningsprov på nationella idrottsutövare verksamma i Sverige eller utomlands, inom ramen för kontrollprogrammet. I enlighet med målen togs cirka 40 procent av proven vid tävling och 60 procent utanför tävling, och så gott som samtliga helt utan förvarning. För analys av prov tagna i Sverige har RF ett avtal med Dopinglaboratoriet vid Karolinska sjukhuset i Huddinge, som är ett av 32 laboratorier i världen som är ackrediterade av WADA.

Urinprov är den vanligaste metoden vid dopningskontroller. I urinen koncentreras restprodukter från läkemedel, vilket normalt gör det enklare att avslöja dopning i urin jämfört med i till exempel blod. I enstaka fall är dock blod att föredra, bland annat som underlag för så kallade blodprofiler. Genom att jämföra blodvärden från olika tillfällen för en och samma person går det att bygga upp en indirekt bevisning över tid för att senare kunna konstatera att personen har dopat sig. Blodprofilerna kan även fungera som ett underlag för att prioritera framtida kontroller. På samma sätt byggs det numera även upp hormonprofiler baserat på urin. Under 2013 har RF förstärkt profilprogrammet med vetenskaplig specialistkompetens.

Varje dopningsprov som tas utgår ifrån en årlig kontrollplan fastställd av Dopingkommissionen. I planen värderas riskerna för dopning i olika idrotter, grenar och målgrupper. Proven fördelas över tid med hänsyn till säsong och vilken typ av dopning som skulle kunna vara aktuell vid olika tidpunkter. Graden av detaljstyrning påverkas av hur Dopingkommissionen bedömer risken för dopning i olika målgrupper. Fallet med den amerikanske cyklisten Lance Armstrong, som länge klarade sig undan att bli avslöjad, trots kontroller, kan tjäna som ett exempel på hur viktigt det kan vara att verkli-

gen styra kontrollerna till rätt tidpunkt. Internationell samverkan och koordinering är en annan viktig ingrediens för kontrollplanering.

Enligt idrottens dopningsregler kan alla som är medlemmar i en idrottsförening bli föremål för dopningskontroll. Kontroller förekommer också på alla nivåer inom idrotten, även om de allra flesta proven av naturliga skäl tas på elitnivå. Ett betydande antal prov tas dock även på idrottare som tillhör semieliten och bland ungdomar på väg upp i tävlingssystemet. Det senare är viktigt inte minst för att tidigt lära dem att kontroller är en del av en elitidrottarens vardag. Därutöver kan kontroller även förekomma på lägre nivåer, inte minst i uttalade högriskmiljöer.

För att RF ska kunna hitta aktuella elitidrottare finns ett system för vistelse-rapportering. I Sverige omfattas reglerna av cirka 250 individuella idrottare och 100 lag i olika idrotter. Vistelserapportering innebär att idrottare lämnar kontinuerlig information om var och när de tränar och tävlar. Brott mot reglerna kan leda till bestraffning.

RF tillhandahåller även en kontrollservice, främst vid internationella tävlingar i Sverige. Ett mindre antal prov tas även på uppdrag av internationella idrottsförbund eller av andra nationella antidopningsorganisationer. Under 2013 togs 429 prov fördelat på 120 tillfällen.

Som en service till vissa specialidrottsförbund finns även en kontrolljour. Jouren genomför en kontroll inom 24 timmar efter nationella och internationella rekord för att rekordet ska bli godkänt, när idrottens regler så kräver.

För genomförandet av alla kontroller svarar RF:s cirka 150 särskilt utbildade och auktoriserade funktionärer runt om i landet. Liksom många andra inom idrotten genomför funktionärerna sitt arbete som ett fritidsuppdrag.

Avslutningsvis bör det kanske också tilläggas att det stora flertalet kontroller genomförs i mycket god anda. De flesta idrottare välkomnar kontrollerna som ett sätt att visa att de är ”rena”. Uppföljande enkätundersökningar visar också att verksamheten håller hög kvalitet, även internationellt sätt.

Juridisk verksamhet

Den mest grundläggande verksamheten inom det juridiska fältet handlar om att upprätthålla giltiga regler. Att svensk idrott har ställt sig bakom det globala samarbetet inom WADA och anslutit sig till det internationella regelverket WADC, betyder i praktiken att WADC och dess bindande standarder (ett slags föreskrifter) har integrerats i Riksidrottsförbundets regelverk för svensk idrott.

Ett annat arbetsområde är handläggning av medicinska dispenser. Dispensreglerna gör det möjligt även för idrottare med sjukdom att delta i idrott, trots att de har behov av dopningsklassade läkemedel. För idrottsutövare på hög tävlingsnivå (vilket finns definierat för varje enskild idrott) innebär det ett särskilt ansökningsförfarande. Ansökningarna handläggs av RF i dialog med en särskild dispenskommitté som svarar för den medicinska bedömningen. Minst tre läkare med relevant specialistkompetens granskar varje enskild ansökan och bedömer om den föreslagna behandlingen i relation till aktuell diagnos är i överensstämmelse med reglerna. Under 2013 beviljades 164 dispenser i Sverige.

Det tredje benet inom det juridiska verksamhetsfältet är resultathantering och handläggning av misstänkta förseelser mot dopningsreglerna. Det är en process som är noggrant reglerad för att tillvarata idrottens intresse att beivra förseelser och samtidigt garantera motparten en rättssäker process. Dopingkommissionen fungerar därvid som åklagare och utreder alla misstänkta förseelser. När så är motiverat anmäls ärendena till Dopingnämnden för beslut om bestraffning. Beslut kan överklagas till Riksidrottsnämnden. Ledamöterna i dessa båda organ är liksom Dopingkommissionen utsedda av RF-stämman. I vissa fall finns även möjlighet att överklaga till Court of Arbitration for Sports i Schweiz.

Under perioden 2010–2012 har 115 ärenden anmälts till bestraffning. I 22 fall har även överklaganden gjorts. Ett stort antal ärenden har därutöver blivit avskrivna efter utredning, ofta på grund av medicinsk dispens eller av andra legitima skäl.

Nationell och internationell samverkan

I takt med den ökade kroppsfixeringen i samhället har dopning blivit ett bredare samhällsproblem. Redan 1992 infördes en särskild dopningslag med sikte på anabola androgena steroider och liknande hormoner. Sedan 2003 omfattas dopning, liksom andra droger, även av statens folkhälsomål. Riksdagen har även antagit en samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopning- och tobakspolitiken. Riksidrottsförbundet har haft en aktiv del i den här utvecklingen och givetvis ligger det i idrottens intresse att även andra instanser i samhället bidrar till att minska både tillgång till och efterfrågan av dopningsmedel. RF samverkar därför strategiskt med andra intressenter inom området.

Ett exempel på sådan samverkan är PRODIS-projektet, där RF med stöd av Folkhälsoinstitutet medverkat till att samordna och harmonisera antidopningsarbetet inom privata och kommunala gym med det som redan sker inom föreningsdrivna gym i idrottens regi.

Ett annat aktuellt område som RF vill påverka är regleringen av kosttillskott. Det är inte bara ett dopningsproblem utan lika mycket en folkhälsofråga. Kosttillskott innehåller ofta ämnen som inte borde finnas där.

Med etableringen av WADA har internationell samverkan blivit allt viktigare. Antidopningsarbetet inom svensk idrott styrs numera till stor del av internationella regler. För att kunna påverka utvecklingen krävs ett aktivt deltagande i olika internationella forum. Erfarenhetsutbyte och konkreta samarbetsprojekt är andra motiv för internationell samverkan. Mot den bakgrunden upprätthåller RF en kontinuerlig dialog med WADA i olika frågor, ett vardagligt samarbete med olika internationella idrottsförbund, ett nära och långvarigt samarbete inom Norden och ett aktivt medlemskap i NADO, en sammanslutning av nationella antidopningsorganisationer. I nära samarbete med Kulturdepartementet deltar och bevakar RF också antidopningsarbetet i UNESCO, Europarådet och EU med mera.

Forskning och utveckling

Kunskap om dopning, dess bakgrund och konsekvenser är en viktig utgångspunkt för ett framgångsrikt antidopningsarbete. Området är ännu tämligen outforskat. I avsaknad av särskilda forskningsmedel, utöver stödet till Dopinglaboratoriets verksamhet, har Riksidrottsförbundets insatser varit blygsamma. I huvudsak har RF bidragit till kunskapsöversikter inom olika ämnesområden. RF har också genomfört ett par sociologiska studier med inriktning på dopningens bakomliggande mekanismer. Alla rapporter finns tillgängliga på www.rf.se.

Framtida utmaningar

Nyligen har en omfattande revision av WADC och tillhörande standarder slutförts. De nya reglerna, som träder i kraft den 1 januari 2015, medför nya krav på Riksidrottsförbundets antidopningsarbete. Cirka 2 300 ändringar har gjorts enbart i WADC och säkert lika många i de tillhörande standarderna. Även om det i huvudsak handlar om justeringar finns det även exempel på mer genomgripande förändringar.

En av de större förändringarna ska ses i ljuset av Lance Armstrong-affären. I det fallet var det inte kontroller och analyser, utan insamlade vittnesmål och grundligt genomförda utredningar som till sist ledde fram till bestraffning och senare även ett erkännande. I nya WADC förutsätts nu alla antidopningsorganisationer bedriva en aktiv underrättelse- och utredningsverksamhet. Det blir bland annat obligatoriskt att följa upp och utreda varifrån påträffad dopning kommer, för att om möjligt komma åt källan. WADC uppmuntrar också till ett närmare samarbete med rättsvårdande myndigheter. Det är ännu för tidigt att i detalj bedöma hur förslagen kommer att påverka RF:s verksamhet, men att det blir en utmaning råder det inget tvivel om.

Ökad fokus på ”intelligent testing and analysis” är en annan tydlig trend i den nya WADC. I praktiken handlar det om mer detaljstyrning av hur kontroller av elitidrottare ska planeras och vilken mix av analyser som ska an-

vändas vid varje enskilt tillfälle för att optimera kontrollernas avskräckande och upptäckande effekt.

I en annan ny regel betonas vikten av att den nationella antidopningsorganisationen är autonom i förhållande till både staten och idrotten. Det här är en förändring som anknyter till en tidigare utredning som föreslog att en fristående nationell antidopningsorganisation skulle skapas i Sverige. Det är ett förslag som fortfarande bereds inom Kulturdepartementet, i nära dialog med RF.

Med nya WADC följer även väsentligt ökade krav på information och utbildning, vilket för övrigt anknyter till Dopingkommissionens egna analyser. Återkommande fall av dopning på grund av kosttillskott och cannabisrökning, även bland elitidrottare, talar för att kunskapsbristen fortfarande är stor inom många idrotter.

Avslutningsvis finns givetvis många andra utmaningar. En principiellt viktig fråga är om RF även i framtiden ska ha ett eget dopningslaboratorium. Sedan 2004 har antalet prov reducerats från drygt 4 000 till 3 100. Neddragningen beror på nödvändiga omprioriteringar eftersom kraven har ökat på andra verksamheter inom RF utan att det tillförts nya resurser. WADA:s nedre gräns för att få bibehålla ackreditering är 3 000 prov. En avgörande fråga är hur ett nationellt laboratorium ska värderas och vad det får kosta. Utöver den rena tjänsteproduktionen, det vill säga analyserna, tillför laboratoriet en unik kompetens till det nationella antidopningsarbetet. Ett svenskt laboratorium bidrar också positivt till förutsättningarna för att få internationella idrottsevenemang till Sverige. En annan utmaning för framtiden är att stimulera till ökad forskning inom området. Fortfarande saknas i stor utsträckning kunskap om dopningens bakgrund och utbredning, liksom dess konsekvenser för idrotten, individen och samhället.

LÄKARE

Lagläkarens många dilemman

Mats Börjesson, professor i folkhälsa vid Gymnastik- och idrottshögskolan

Jón Karlsson, professor i ortopedi vid Göteborgs universitet

Hur hanterar egentligen en lagläkare sin dubbla lojalitet, mellan omsorgen om spelarnas hälsa och en förståelse för klubbens sportliga ambitioner? En lagläkare möter många och skilda etiska dilemman både på och utanför planen.

Du gör en läkarundersökning i samband med att en ny spelare ska skriva på för klubben. Du vet att styrelsen och tränaren har stora förväntningar på just denna spelare. Det lukrativa kontraktet är redan påskrivet. Endast läkarundersökningen återstår. Vid undersökningen hittar du en korsbandskada i ena knät. Det visar sig att spelaren skadade sig vid den sista seriematchen tre månader tidigare. Spelaren förbjuder dig att prata om detta med klubben och hänvisar till sekretess.

Hur gör du nu?

Detta kapitel handlar om ovanstående och liknande etiska problem inom idrottsmedicinen. Det finns i dag ingen specifik utbildning i hur läkare ska hantera den här typen av frågor, men de diskuteras ofta när fotbollens lagläkare träffas. Varje år i januari hålls ett tvådagarsmöte för att uppdatera kunskapen om medicinska frågor inom fotbollen, och för att skapa kontakter och öka samarbetet mellan läkarna. Det är viktigt att betona att allmänna sjukvårdetiska regler gäller, precis som i alla kontakter mellan läkare och patient.

Vi som har skrivit detta kapitel har båda lång erfarenhet av rollen som lagläkare i fotboll, både på nationell och på internationell nivå. Jón Karlsson har varit läkare för IFK Göteborgs juniorer och A-lag sedan år 1984, och för de svenska U21- och OS-landslagen för herrar under en tioårsperiod. Mats Börjesson har varit lagläkare för herrlaget GAIS sedan 1995, för svenska

damlandslaget sedan 2009, för damlaget Tyresö FF 2012–2013 samt för Elfenbenskustens lag i VM för herrar 2010.

Akuta situationer kräver snabba beslut

Ska stjärnan bytas ut?

Under matchens gång behöver lagläkaren ibland ta snabba medicinska beslut, ofta inom trettio sekunder till en minut om en spelare befinner sig skadad på planen, eller inom en till två minuter om spelaren är vid sidan av planen. Det kan till exempel handla om huruvida spelaren kan fortsätta matchen eller inte. Tränaren kan också sätta press och vill ha ett snabbt besked.

Det finns klara regler från till exempel det europeiska fotbollsförbundet (UEFA) att inte behandla spelare på planen, utan flytta spelaren till sidan av planen för en medicinsk värdering. Endast vid akuta huvudskador eller vid livshotande skador är det tillåtet att värdera och behandla spelare på planen. Krav på snabba beslut är en del av matchen och är något som alla lag- och matchläkare måste lära sig att leva med. Endast i undantagsfall kan läkaren ta spelaren till omklädningsrummet för en djupare analys. Situationen varierar naturligtvis mellan olika lagsporter. I ishockey och handboll kan en spelare temporärt bytas ut, för att kunna delta i spelet senare under matchen. Någon sådan möjlighet finns det inte i fotboll.

Att avbryta spel ska vägas mot den medicinska risken om spelaren fortsätter efter till exempel en hjärnskakning eller en fraktur. Adrenalinnivån är oftast hög under en match och smärttröskeln är förhöjd. Spelaren kan ha en egen vilja, som kanske inte enligt din bedömning är den klokaste, men du som läkare måste väga in hans eller hennes önskemål i ditt beslut. Lagläkaren måste väga ta ställning snabbt och sedan stå för den. Att byta ut den bästa spelaren redan i första halvlek är ofta inte det mest populära beslutet. Här är samarbetet mellan tränarteamet och det medicinska teamet av yttersta vikt. Det är även viktigt att ha diskuterat igenom olika situationer innan match, så att ingen blir överraskad. Vid misstanke om en allvarlig skada, såsom hjärnskakning eller fraktur, ska det vara lagläkaren som bestämmer.

Ska läkaren följa regelboken?

Du sitter som lagläkare på bänken under en fotbollsmatch. Plötsligt ramlar en av dina spelare ihop i sitt eget straffområde och blir liggande på marken, till synes livlös. Varken du eller de andra på bänken såg exakt vad som hände, men det såg inte ut som om spelaren kolliderade med en motspelare. Kanske fanns det spelare i motståndarlaget i närheten? Som läkare på bänken måste du nu tänka på allvarliga scenarion, inklusive det att spelaren har svält tungan eller till och med fått hjärtstopp. Du som är ansvarig matchläkare vill genast springa in på planen för att bedöma läget. Framför tv:n sitter tusentals tittare. Domaren har noterat att spelaren ligger ned, men uppfattar inte situationen som så allvarlig till en början. Domaren går fram till spelaren och ser att personen är medvetslös. Därefter gör domaren snabbt ett tecken om att du får springa in på planen, tillsammans med lagets fysioterapeut.

Enligt regelboken tar domaren beslutet om och när läkaren ska få komma in på planen för att bedöma en spelare. Domaren har faktiskt det primära ansvaret för spelarens säkerhet. I de flesta fall fungerar det utmärkt. Men kan domaren, som inte har den medicinska utbildning som läkaren har, alltid uppfatta situationen rätt?

Detta ska vägas mot att läkaren har det övergripande ansvaret för hela matchen, vilket ofta också inkluderar bortalaget spelare. Om läkaren vid sidlinjen ser att en spelare har råkat ut för en potentiellt allvarlig, eller till och med livsfarlig komplikation och domaren samtidigt inte har uppfattat allvaret i situationen, hur bör läkaren göra då?

Frågan har egentligen inget definitivt svar. Det mesta handlar om att följa matchen och vara väl förberedd när situationer uppkommer för att kunna agera snabbt. Kommunikationsvägarna är dessutom korta. En stor portion sunt förnuft löser i princip alltid situationer som denna. Två bra råd är att dels hälsa på domarna innan matchen, så att de inte uppfattar att det finns en konkurrenssituation gentemot det medicinska teamet eller matchläkaren, och dels att snabbt prata med fjärdedomaren när det uppstår en akut situation. Fjärdedomaren står vid sidlinjen, endast några meter ifrån avby-

tarbänkarna, och är i direkt kontakt med huvuddomaren. Sedan är det självklart att matchläkaren inte kan springa in på planen i tid och otid. God kommunikation i ett angenämt tonläge underlättar.

När det gäller spelarens framtid

Hjälte till vilket pris?

Man läser regelbundet i sportreportage från tävlingar att en idrottare har blivit en "hjälte" och vunnit matchen, eller kommit först i mål i loppet, trots att han eller hon var sjuk och hade feber.

Som lagläkare kan du behöva bedöma om en spelare kan spela match samma dag eller kväll. Det kan handla om att spelaren har en pågående infektion, som antingen precis har startat eller är på väg att gå över. Till din hjälp finns rekommendationer från Svenska Läkaresällskapet. Det finns även internationella rekommendationer, baserade på tillgänglig vetenskap. Om spelaren är kraftigt allmänpåverkad, sängliggande med hög feber eller liknande föreligger det ingen diskussion. De svåra besluten är de fall som ligger i gråzonen. Detta är ett viktigt ämne som idrottsmedicinare regelbundet diskuterar i sin utbildning.

En annan situation är när en spelare har ådragit sig en skada, till exempel en hjärnskakning. Det finns då nationellt och internationellt accepterade riktlinjer för hur återgången till spel ska se ut, till exempel vid en hjärnskakning. Genom att använda den så kallade hjärntrappan kan idrottare stegvis återgå i träning och spel i takt med att symtomen avklingar av.

Trots detta kan vi ibland läsa i tidningarna om att en spelare har återgått till spel endast ett par dagar efter en hjärnskakning, eller att spelaren spelat trots att symtomen ännu inte har försvunnit. Detta kan få förödande konsekvenser för idrottaren.

I första hand handlar detta scenario om att man som lagläkare ansvarar för att inte spelaren ska riskera fortsatta men genom att återvända till idrottsutövning för tidigt, oavsett om det handlar om träning eller match. Hjärntrappan måste följas utan undantag. Ingen match är så viktig att medicinska reg-

ler kan åsidosättas när det gäller till exempel en hjärnskakning. Som läkare har du alltid ansvar för patientens eller idrottarens väl och ve, såväl på kort som på lång sikt. Det kan innebära att man måste avråda spelaren från spel under en längre tid än vad hon eller han hade tänkt sig.

I detta avseende skiljer sig ju inte rollen som lagläkare från den vanliga konsultationen mellan läkare och patient. Återigen är god kommunikation av stort värde. Som lagläkare bör du följa spelaren tätt, med upprepade undersökningar eller telefonsamtal. Lagläkaren måste dessutom vara tillgänglig i de fall då det uppstår komplikationer. Ett gott råd är att informera både spelare och lagledning väl för att på så sätt förebygga diskussioner som kan leda till meningsskiljaktigheter. Lagläkaren kan spara mycket arbete genom att på försäsongen, i samråd med lagledningen, föreläsa för hela laget om skador, skadebehandling och förebyggande arbete. Detta skapar ett intresse och en förståelse hos spelarna och visar dem att hela lagledningen står enad i strävan efter bästa möjliga medicinska behandling.

Vad gör läkaren när tränaren gör fel?

Vetenskapliga studier av bland andra tränarna i fotbollens Champion League har tydligt visat att lag, som tränas av vissa tränare, har fler skador än andra lag (vilket ofta går hand i hand med sämre resultat). Detta kan bero på vissa träningsupplägg och träningsmetoder, ovarsam coachning av skadade och sköra spelare och på lagets spelstil. Enligt tränarna själva bidrar även ett dåligt fungerande medicinskt team och en dålig kommunikation mellan teamet och tränaren till detta.

Om du som läkare märker att laget tränas av en tränare vars metoder leder till fler skador, vad gör du då? Det är din uppgift som medicinskt ansvarig i laget att medverka till att minimera skadeincidensen, framför allt genom att lägga in förebyggande träning i den ordinarie träningen. Det gör man bäst genom att diskutera och analysera idrottsmedicinska nyheter med tränarteamet och hela lagledningen. I perioder med mycket skador, till exempel vid en anhopning av korsbandsskador, kan man i detalj behöva analysera träningsupplägget och hur tätt det är mellan matcherna. Begränsad åter-

hämtning är en faktor som kan påverka skaderisken. Psykosociala förhållanden som stress eller en förändrad livssituation kan också påverka risken för skada, liksom perioder av hård belastning, så kallad överträning. Det viktiga är att skapa en dialog runt dessa frågor mellan det medicinska teamet och tränarteamet.

När spelaren vill testa något nytt

En spelare i ditt lag har sökt en alternativ behandling för sina långvariga ryggbesvär. Spelaren fick kontakt med en alternativmedicinare på rekommendation av en spelare i ett annat lag, som har "samma" besvär som din spelare har.

För lagläkaren är det här en inte en helt ovanlig situation. Förmodligen är terapeuten både kompetent och duktig, men så behöver ju inte vara fallet. Spelare kan ibland söka sina egna vägar. Om en utomstående behandlar eller till och med ordinerar mediciner utan att diskutera med lagläkaren, blir ansvaret otydligt.

Det är viktigt att fastslå att lagläkaren i ett landslag eller klubbtag alltid har det yttersta medicinska ansvaret för alla behandlingar som spelaren får från det medicinska teamet, inklusive från icke-legitimerade terapeuter. Läkaren är också medansvarig för den kost eller näring som laget erbjuder spelarna. Ansvaret innefattar också alla hjälpmedel i till exempel förebyggande och rehabiliterande syfte, som bland annat kompressionskläder, isbad och kontakten med en kiropraktor och dennes behandling.

Ibland kan klubben få erbjudande om sponsring av företag som säljer kosttillskott eller näringsdryck. De flesta sådana tillskott är helt legitima produkter, men med begränsat eller inget värde för idrottare som äter normal kost. Klubbedare har ofta en begränsad kunskap om att en del dylika produkter kan innehålla dopningsklassade substanser. Därför är den officiella idrottsmedicinska hållningen att inte rekommendera några kosttillskott, vilket också lärs ut på dopningsutbildningar.

Kanske finns det spelare som är beredd att genomgå vetenskapligt tveksamma, eller till och med potentiellt skadliga, behandlings- eller rehabilite-

ringsmetoder i syfte att kunna återvända till träning och match tidigare är planerat. Spelaren kanske också skickas till en alternativ behandling av sin tränare eller agent. Det viktiga är att påpeka att alla behandlingsalternativ måste godkännas av ansvarig klubläkare, som har det yttersta ansvaret om något skulle gå snett. Kom ihåg att det inte finns några snabblösningar – vävnadsläkning tar tid. Lagläkaren måste också vara uppdaterad på vad spelarna eventuellt tar för kosttillskott, också i sina utländska klubbar, även om spelaren själv har det yttersta ansvaret för att inte använda sig av något som kan finnas på dopningslistan. Egentligen borde detta inte vara något dilemma eftersom de flesta kosttillskott inte har någon avgörande verkan på idrottsprestation.

När är det dags att säga stopp?

Skador är tyvärr en baksida av nästan all elitidrott. Det är därför av vikt att förstå varje skadesituation och att behandla spelarna som individer. Det kan röra sig om att en spelare har ådragit sig en ny knäskada, till exempel en korsbandsskada, i samma knä som tidigare varit skadat. Vetenskapen antyder att om man fortsätter att spela efter 2–3 korsbandsoperationer, medför det en ökad risk för framtida men, som artros och smärta. Ibland kommer heller inte spelaren upp till en maximal prestationsnivå efter allvarliga skador. Av dessa anledningar är förebyggande behandling av stort värde. Vetenskapliga studier har visat att det är möjligt att förebygga 50–80 procent av alla korsbandsskador, till exempel i fotboll, handboll och basketboll, med någon variation mellan könen.

Lagläkare ska ta det medicinska ansvaret för att spelaren får adekvat information om riskerna med fortsatt spel, vilket ska vägas mot spelarens önskemål om att fortsätta spela av exempelvis ekonomiska skäl eller på grund av sina idrottsliga ambitioner. Läkaren får aldrig skönmåla en eventuell framtida risk.

En viktig fråga är vilka risker en spelare tar och vilket pris det kan ha. Lindriga eller måttliga knäsymtom kan vara artros i dag och kanske knäprotes i morgon. Lagläkaren har störst kunskap och kan ge råd, medan det är spe-

laren som bör ta det avgörande beslutet, men på en välinformerad grund. Läkaretiken för en lagläkare får aldrig vika från vanliga normer. En lagläkare måste helt enkelt behandla en spelare på träning, på match eller under rehabilitering på samma sätt som en patient på mottagningen. Individerna måste alltid komma före laget. En diskussion med tränarteamet om vikten av förebyggande behandling i säsongsplaneringen bör vara en självklar del i lagläkarens arbete. Om lagläkaren deltar i ett försäsongsläger är det ett utmärkt tillfälle att lära känna alla spelare i laget, förstå deras ambitioner och värdera nya och äldre skador.

Läkarens många lojaliteter

Han ska spela på lördag!

Den ofta mycket delikata frågan om när det är dags för en spelare att sluta, leder oss in på nästa etiska dilemma: tränaren vill att du tittar på den förkylda eller sjuka spelaren, då det är match om ett par dagar. ”Vi vill att han spelar på lördag!”

Det är klubben som betalar läkarens arvode. Klubbläkaren är anställd för att ta hand om klubbens spelare. Underförstått betyder det förstås att läkaren ska minimera antalet skador genom att arbeta förebyggande och förkorta tiden det tar att återvända från en skada eller sjukdom. Samtidigt är läkaren läkaretiskt ansvarig mot spelaren och ska tillgodose spelarens intresse, vilket medicinskt kan vara att inte spela kommande lördag. För att komplicera bilden lite kanske spelaren också vill spela (det viskas om agenter från proffsklubbar på läktaren), vilket sätter ytterligare press på läkaren att agera etiskt.

Etiskt är det egentligen ett lätt problem, eftersom läkaren först och främst ska vara spelarens röst och aldrig ta onödiga risker. I praktiken finns det dock många exempel där tränarteam har haft dålig förståelse för läkarens arbete, speciellt det långsiktiga arbetet. Det gäller inte minst utomlands där pengarna inom fotbollen är så mycket större. Det finns till och med de som funnit situationen ohållbar och tvingats sluta som lagläkare, direkt eller indirekt på grund av att de har tagit parti för spelaren. En spricka i en tå är

smärtsam, men skadan förvärras knappast även om spelaren tränar eller spelar match redan 2–3 dagar efter skadan. Vid andra skador eller sjukdomar är det medicinskt otänkbart att göra så, antingen på grund av risken att förvärra skadan (till exempel hamstringsskada) eller att det helt enkelt är farligt för hälsan (infektion, hjärtproblem, hjärnskakning).

Återigen är kommunikation och information den bästa lösningen; läkaren behöver lära känna varje spelare och kunna värdera varje situation. Men viktigast är sannolikt kommunikationen i hela ledarteamet. Tränare och läkare måste ha förståelse och respekt för varandras arbete. Det måste vara klart vilket det enade budskapet ska vara, till exempel vem som pratar med medierna, vem som ger information om vad som ska stå om en spelare på klubbens webbplats och så vidare. Med andra ord bör lagläkaren vara en del av lagledningen. Självklart lägger sig inte lagläkaren i laguppställningen eller spelformationer. På samma sätt bör tränaren inte handha spelarnas hälsa.

Speltid är pengar

Dagens spelare i toppidrott kostar stora pengar och har hög lön. Det finns således en rad goda ekonomiska skäl för klubben att minimera spelarens frånvaro från matchspel. Det är ju också delvis därför klubbarna satsar på medicinska team. Friska spelare betyder en ökad chans till sportsliga framgångar, vilket följaktligen kan leda till en god ekonomi.

Klubben kan också sätta press på läkaren att inte genomföra vissa tester som anses vara för dyra, och istället genomföra tester som saknar ett vetenskapligt stöd. Klubben kanske också vill att läkaren bara ska använda sig av vissa remissinstanser för att få en så kallad "second opinion". I Sverige är detta dock, som väl är, ovanligt.

Lagledningen kan alltså sätta läkaren under press för att få spelaren snabbt åter i spel. Men också det omvända kan hända. Som landslagsläkare kan man bli uppmanad av spelarens klubbtränare att spelaren borde vila då klubben, som ju är spelarens huvudarbetsgivare, behöver spelaren åter frisk och kry efter landslagssamlingen. Ska du som landslagsläkare bara se till landslagets bästa, eller ska du se till spelarens vardag som anställd i ett klubbtag?

Detta kan faktiskt vara svårt och är ofta en balansakt. Många klubbar vill inte att deras spelare spelar i landslag, dels på grund av skaderisken och dels att klubben anser att de mår bättre av att återhämta sig och delta i ordinarie träning. Här finns inga enkla regler; kommunikation och raka budskap är bäst. Som regel ska en spelare som precis är på väg tillbaka från en skada inte vara med på ett landslagsläger. Den enklaste lösningen är ett par telefonsamtal innan samlingen mellan spelare, tränare och landslagsläkaren.

Läkaren ska vara spelarens röst

Spelaren har en infektion i kroppen och är medveten om att han eller hon inte borde spela den kommande matchen. Ändå kanske spelaren ber dig som läkare att få spela då laget har en ny tränare. Spelaren vill absolut göra ett gott intryck och inte förlora sin plats i laget. När tränaren lägger armen om spelaren och frågar hur han eller hon mår, svarar spelaren att ”det känns rätt bra”.

Lagläkaren ska kunna vara spelarens röst gentemot tränaren, det vill säga att inte låta spelaren bestämma detta helt själv. Spelaren ska i princip kunna säga att ”jag skulle gärna spela, om jag kunde, men får inte för doktorn”. Det är läkaren som tar ansvaret för att rekommendera vila i den kommande matchen. Det som är avgörande för beslutet är hur allvarlig situationen, skadan eller sjukdomen är. Lagläkaren kan aldrig ta hälsorisker, det kommer förr eller senare att straffa sig. Lagläkaren måste helt enkelt stå på sig och kan behöva ta strid. Hälsan får aldrig riskeras.

Den neutrale hemmaläkaren

En situation som är vanlig, framför allt inom ett flertal lagsporter i Sverige, är att hemmalagets läkare vid en match är ensamt ansvarig för båda lagens spelare. Genom en överenskommelse mellan lagläkare fungerar det som regel väl, till exempel i fotboll. Detta är självklart arbetsbesparande och en lagläkare slipper ett flertal resor till bortamatcher.

Anta till exempel att motståndarnas målvakt skadar sig under en match, och bortalaget tillfrågar dig som ansvarig matchläkare om råd. Detta kan leda

till att du tvingas rekommendera att spelaren byts ut på grund av skadan, till exempel en hjärnskakning. Då kan man hamna i ett läge där bortalagets tränare är ovillig till att acceptera dessa medicinskt riktiga råd, eftersom du "tillhör hemmalaget". Du betraktas då gärna som en del av motståndarlaget och inte som riktigt neutral.

Situationen kan i praktiken vara mycket delikat och kräver inte enbart medicinsk kunskap, utan också en stor portion tålamod och diplomati. Det är viktigt att komma ihåg att lag- eller matchläkaren också har ansvaret för funktionärer under matchen, inklusive domaren. Två goda råd är att dels hålla en samtalsstol i ett angenämt tonläge, och dels att ta kontakt med bortalagets tränare och fysioterapeut innan matchen. Hälsa på dem och erbjud din hjälp vid akuta situationer. Just denna kontakt innan matchen löser de flesta situationer av det här slaget.

Läkaren kan inte bryta mot lagen

Sekretessen styr informationen

Du blir som lagläkare kontaktad av en person från en konkurrerande klubb i samma serie som ställer frågor om en viss spelares skadehistoria och nuvarande medicinska situation. Detta är viktiga uppgifter för konkurrentklubben som planerar att köpa spelaren. Du svarar att du inte kan lämna den efterfrågade informationen.

Det är viktigt att komma ihåg att det är endast legitimerad personal inom hälso- och sjukvården som har sekretess kring medicinska uppgifter om spelaren. Övrig lagledning inklusive tränare och fysiolog har inte någon sådan sekretess. Det är endast spelaren som kan bryta sekretessen kring känsliga uppgifter, det vill säga tillåta att information kan delges tränare och medier. Det är inte säkert att andra ledare i din eller andra klubbar är fullt medvetna om dessa sekretessbestämmelser. Det är också viktigt att tänka på sekretessfrågor i samband med kontakten med medier, till exempel när det gäller information om skador på klubbens webbplats. Sådan information får endast ges efter att spelaren har godkänt den.

En spelare kan förbjuda att viss information förs vidare från läkaren till någon annan. Det kan teoretiskt vara välmotiverat, till exempel om spelaren har drabbats av någon känslig åkomma som ingen annan har med att göra, till exempel en könssjukdom eller psykisk sjukdom. Men det kan också handla om en skada eller sjukdom, som tränaren och laget teoretiskt sett skulle kunna ha nytta av att veta om. Sekretessen gäller dock förstås ändå, om inte spelaren tillåter att informationen sprids. Rent praktiskt är det en fördel om man tillsammans med spelaren kan bestämma vad som är lämpligt att föra ut till tränare och medier. Ofta accepterar då spelaren att göra relevant och begränsad information tillgänglig.

Ibland kan man behöva ta den här diskussionen redan i det akuta skedet av en skada, kanske redan i undersökningsrummet, innan man går ut och möter tränare, lagledning och journalister.

Försäkringar och vårdgivare

Som klubbläkare måste man teckna en fritidspraktikerförsäkring som täcker behandlingar inom landets gränser. Försäkringen behöver kompletteras för rollen som klubbläkare för ett svenskt lag utomlands, till exempel i samband med en träningslandskamp. Svenska fotbollförbundet tecknar i dag en sådan försäkring för sina landslagsspelare och medicinska personal inför matcher utomlands.

Läkaren måste vara medveten om att det i dag inte finns möjlighet att försäkra sig mot en stämning från de stora, utländska klubbarna, i händelse av skada, felbehandling och liknande under ett landslagsläger. Vid en komplicerad skada är det i praktiken avgörande att tidigt i förloppet involvera respektive klubbers läkare. Det är också viktigt att i övrigt ha god kommunikation med klubblagets medicinska team om vad som har skett under den tid som spelaren varit med landslaget.

I framtiden kan rollen som läkare på olika tävlingsarrangemang komma att bli ännu mer komplicerad, på grund av kravet på att alla arrangörer måste ha en vårdgivare. Frågan är högaktuell just nu och kräver pragmatiska lösningar, till exempel att koppla hela laget till en officiell vårdgivare. Journal-

föring är också numera obligatorisk och måste ske enligt Socialstyrelsens regler. Journaler måste sparas på ett korrekt sätt i minst tio år.

Vad behövs för att allt ska fungera?

Det viktigaste är att organisera sig i ett funktionellt, välorganiserat medicinskt team. Det är inte säkert att ett större team leder till större framgång, men vissa basala beståndsdelar bör ett fullgott medicinskt team innehålla: en erfaren lagläkare som har det medicinska ansvaret, en fysioterapeut med ansvar för rehabilitering och förebyggande träning och en massör/fysioterapeut som har daglig kontakt med spelarna. Övriga kompetenser kan också med fördel kopplas till teamet beroende på lagets idrottsliga nivå och klubbens resurser, såsom fystränare, kiropraktor, dietist och psykolog.

Lagläkaren är den som ytterst ansvarar för all medicinsk behandling och är också den som ska rapportera till tränaren. Det medicinska teamet kan rätt använt vara en betydande resurs för tränarna i säsongsplanering, träningsperiodisering, fysiska och medicinska tester med mera – allt i syfte att minimera skador och maximera lagets prestation.

Det medicinska teamet kan med fördel även författa en medicinsk vision, vilken borde anammas officiellt av klubben. Visionen bör gälla även om klubben byter tränare eller medicinskt team. Regelbundna möten mellan tränarteamet och det medicinska teamet är viktiga. Lagläkaren bör vara en del lagledningen. Dialog löser det mesta.

Om du är klubbläkare och inte något av detta fungerar – avgå!

SWE

TOKO

SUNN

S
MUM
102

SUNN

Är elitidrott skadligt för kvinnor?

Angelica Lindén Hirschberg, professor i obstetrik och gynekologi vid Karolinska Institutet

Ätstörningar, menstruationsrubbningsar och benskörhet är exempel på kvinnospecifika hälsorisker med elitidrott. Hur ser egentligen sambanden ut? Och hur möter idrottsrörelsen dessa faror?

Det är ingen tvekan om att regelbunden fysisk aktivitet har positiva fysiska och mentala hälsoeffekter hos både kvinnor och män. Det är därför oroväckande att den genomsnittliga fysiska aktivitetsnivån successivt har minskat i Sverige och hela västvärlden under de senaste årtiondena. Allt fler blir fysiskt inaktiva, det vill säga har stillasittande sysselsättning och motionerar inte på fritiden. Samtidigt har det under de senaste decennierna skett en dramatisk ökning av andelen kvinnor som ägnar sig åt idrott på alla nivåer. Inom motionsidrott finns det i dag flera tävlingar för enbart kvinnliga deltagare, till exempel Tjejmilen och Våruset. Ökningen av idrottande kvinnor avspeglas även inom olympisk idrott med en allt större andel kvinnliga deltagare. Samtidigt tillkommer nya idrottsgrenar för kvinnor. Vid sommar-OS i München 1972 var 15 procent av deltagarna kvinnor. I Sydney år 2000 hade andelen ökat till 38 procent. Sommarolympiaden i Peking 2008 var i detta avseende historisk då drygt 50 procent av deltagarna var kvinnor. Även om antalet idrottande kvinnor är förhållandevis litet i ett globalt perspektiv, visar ökningen på en positiv trend som förhoppningsvis kan leda till ökad fysisk aktivitet för hela befolkningen.

I takt med att allt fler kvinnor ägnar sig åt elitidrott har vi även fått ökad kunskap om att idrottskvinnor i högre grad än idrottsmän kan drabbas av medicinska komplikationer. Det är numera känt att elitidrottskvinnor har en ökad risk för att utveckla ätstörningar, menstruationsrubbningsar samt, i vissa fall, förlust av benmassa. Unga individer är särskilt drabbade. Elitidrottande kvinnor har också en generellt ökad skaderisk jämfört med idrottsmän.

Energibrist och ätstörningar

Hård fysisk träning, som är nödvändig för att prestera på elitnivå, medför en hög förbränning som många idrottare inte alltid kompenserar med ett tillräckligt kaloriintag. En anledning till energibrist hos idrottare kan vara svårigheter att äta och smälta stora mängder föda, i kombination med en stor träningsmängd. Orsaken kan också vara bristfälliga kunskaper om energi- och näringsbehovet. Ett annat problem för idrottare är att biologiska återkopplingsmekanismer för energibalans är opålitliga. Det är till exempel inte givet att aptiten står i proportion till det energiunderskott som uppstår vid ett intensivt träningspass.

En vanligare orsak till energibrist är dock en medveten strävan efter magerhet, det vill säga en relativt låg mängd kroppsfett i förhållande till muskelmassa, vilket är en viktig faktor för idrottsprestation inom många discipliner. Det gäller till exempel uthållighetsidrotter som långdistanslöpning och cykling samt idrotter som går ut på att övervinna tyngdkraften, exempelvis höjdhopp. En låg kroppsvikt eller kroppsfetthalt är också ofta en fördel i idrotter som är uppdelade i viktklasser, exempelvis brottning, boxning och kampsport. Eller i idrotter med estetiska hänsyn, som till exempel gymnastik och konståkning.

Ätbeteendet hos olika idrottare kan variera från att vara strikt kontrollerat till ett stort ätbeteende, som uppfyller kriterierna för någon av ätstörningsdiagnoserna, till exempel anorexia nervosa eller bulimia nervosa. Symtom på stort ätbeteende hos idrottare som inte uppfyller kriterierna för dessa diagnoser har fått benämningen idrottsanorexi. Kvinnliga idrottare är särskilt drabbade av ätstörningar, även om det inte är tillräckligt utforskat hur vanligt det är hos manliga idrottare. I den allmänna befolkningen är dock ätstörningar cirka tio gånger vanligare hos kvinnor än hos män. Förutom att sträva efter en kroppssammansättning som är optimal för prestation, är vissa kvinnliga idrottare också under stark press för att uppnå ett tilltalande utseende. Detta gäller framför allt bedömningsporter som gymnastik, konståkning och simhopp, men blir allt viktigare inom många andra discipliner på grund av ständigt granskande medier och krav från sponsorer.

Förekomsten av ätstörningar hos kvinnliga idrottare är i de flesta studier 20–30 procent. Men när det gäller viktklassidrotter finns studier som visar siffror på ända upp till 70 procent. Dessa resultat baseras på enkäter och inte på kliniska intervjuer och tendensen är att enkätuppgifter ger högre siffror än den faktiska förekomsten. Resultaten kan ändå jämföras med förekomsten av anorexia nervosa och bulimia nervosa hos unga kvinnor i den allmänna befolkningen, vilken uppskattas till cirka en respektive två procent.

Det är alltså uppenbart att det inom idrotten kan finnas motstridiga intressen mellan prestation och hälsa. I detta sammanhang är det ett dilemma att lägre kroppsvikt eller kroppsfetthalt i många idrotter medför en fördel ur prestationssynpunkt, vilket kan uppmuntra till ett återhållsamt födointag och till att gå ner i vikt. Inom idrotten har det diskuterats om manliga tränare har bristande insikt i unga kvinnors energibehov i relation till träning och att tränarna i stället överför kost- och träningsmönster från idrottsmännens värld. Ökad medvetenhet om kvinnors behov behövs eftersom kvinnliga idrottare, framför allt i unga åldrar, är mer utsatta än män och löper en större risk för skadligt ätbeteende, viktkontroll och ätstörningar. I några fall kan det vara så att ätstörningsbenägna individer söker sig till idrotten för att få legitimitet för sitt kontrollerande ätbeteende. Andra riskfaktorer för att utveckla ett stort ätbeteende kan vara skada, sjukdom eller överträning. Det kan leda till att man tappar kontrollen över födointaget och att en minskad mängd träning skapar en oro för att gå upp i vikt. Idrottsmiljön inklusive tränaren kan alltså medverka till uppkomsten av ett stort ätbeteende.

Menstruationsrubbingar

Forskning har visat att kvinnor är mer känsliga för konsekvenserna av kronisk energibrist än vad män är. Kronisk energibrist innebär en stress för kroppen och är liksom alla typer av ätstörningar förknippade med menstruationsrubbingar. Menstruationsbortfall är karaktäristiskt för anorexia nervosa.

I slutet av 1970-talet kom den första rapporten om ökad förekomst av menstruationsrubbingar hos elitidrottsskvinnor, vilket så småningom gav upp-

hov till benämningen idrottsamenorrhé, det vill säga menstruationsbortfall till följd av hård fysisk träning. Förekomsten av menstruationsbortfall hos idrottskvinnor har varierat i olika studier från 6 procent ända upp till 79 procent, vilket ska jämföras med 2–4 procent i den allmänna befolkningen. Den stora variationen är i första hand relaterad till vilken idrottsgren man har studerat. Menstruationsbortfall är vanligast inom uthållighetssporter, till exempel medel- och långdistanslöpning och estetiska idrotter som gymnastik. Gemensamt för dessa idrotter är att låg kroppsvikt hos utövarna anses främja prestationsförmågan. Det är välkänt att låg kroppsvikt eller kroppsfetthalt har samband med menstruationsbortfall. Strävan efter en sådan kropps-konstitution inom vissa sporter kan alltså bidra till utvecklingen av menstruationsrubbningar.

Den vanligaste orsaken till menstruationsbortfall hos idrottskvinnor är sannolikt för lågt energiintag i relation till energibehovet, vilket leder till negativ energibalans. Kronisk energibrist stimulerar bland annat stresshormoner som hämmar menstruationscykeln. Samma mekanism gäller för ätstörningar, som medför en uppenbar risk för energibrist och specifika näringsbrister med hämmande inverkan på menstruationscykeln som följd. Det är inte bara mängden föda som spelar roll utan även sammansättningen och halten av näringsämnen. Vegetarisk och särskilt fettfattig kost, som är vanlig bland idrottare, ökar risken för menstruationsbortfall. En orsak till detta kan vara att fetter från djurriket innehåller kolesterol som är en viktig modersubstans för bildning av könshormoner. En annan möjlig förklaring är att ett stort intag av fibrer kan påverka hormonbalansen genom att öka utsöndringen av könshormoner via tarmen.

Kronisk energibrist är dock inte den enda förklaringen till menstruationsrubbningar hos idrottskvinnor. I dag vet vi att menstruationsstörningar också kan ha en ärftlig orsak. Polycystiskt ovariesyndrom (PCOS) är en vanlig hormonell rubbning hos kvinnor som innebär ökad produktion av manliga könshormoner, vilket stör ägglossningen och kan ge menstruationsbortfall. Kvinnor med detta syndrom har ofta välutvecklad muskelmassa och starkt skelett. Forskning visar att syndromet kan ha prestationsmässiga fördelar och skulle kunna bidra till att vissa kvinnor selekteras till idrotten. Det är

visat att PCOS är en vanlig orsak till menstruationsstörningar hos svenska olympiska idrottskvinnor. Även om PCOS kan ge en högre fysisk prestationsförmåga, är det viktigt att betona att kvinnor med detta tillstånd inte har sjukligt förhöjda testosteronnivåer. Således är PCOS inte ett tillstånd vars effekter kan förväxlas med vad som förekommer inom dopning.

En konsekvens av menstruationsbortfall är ofruktsamhet. Definitionsmässigt är dock menstruationsbortfall till följd av kronisk energibrist en funktionell störning och innebär inte något organiskt fel. En sådan störning kan normaliseras spontant vid till exempel minskad träning och förbättrat näringsintag. I annat fall kan kvinnor som vill bli gravida få hormonbehandling för att stimulera ägglossning, vilket också kan bli aktuellt vid PCOS. Fertiliteten kan alltså återställas i de flesta fall och är sällan något större kliniskt problem. Vårre är att brist på östrogen och andra könshormoner kan ha långtgående effekter på skelettet och leda till förlust av benmassa och ökad skaderisk som kan inverka negativt på idrottsprestationen och den allmänna hälsa.

Benmassa och skaderisk

Numera är det välkänt att långvarigt menstruationsbortfall och östrogenbrist har samband med förlust av benmassa, särskilt av hormonkänsligt ben som i ryggkotor och höfter. Redan efter cirka ett års menstruationsbortfall kan man uppmäta benförluster. Eftersom fysisk aktivitet normalt stimulerar uppbyggnad av benmassa, förefaller det motsägelsefullt att elitidrottskvinnor kan utveckla benskörhet. Orsaken är inte helt klarlagd men har förklarats med nutritionsbrist i kombination med framför allt låga östrogennivåer. Östrogen är viktigt för benomsättningen och verkar via specifika receptorer i benvävnaden för att förhindra nedbrytning. Kroniskt påslag av stresshormoner samt låg aktivitet av uppbyggande hormoner kan också bidra till benförlust. Fysisk aktivitet, som normalt ökar benmassan, kan alltså inte uppväga effekterna av en katabol (nedbrytande) hormonbalans.

Låg benmassa i sig ger inte symtom men innebär ökad risk för skelettskada. Den relativa risken för stressfraktur är två till fyra gånger högre hos idrotts-

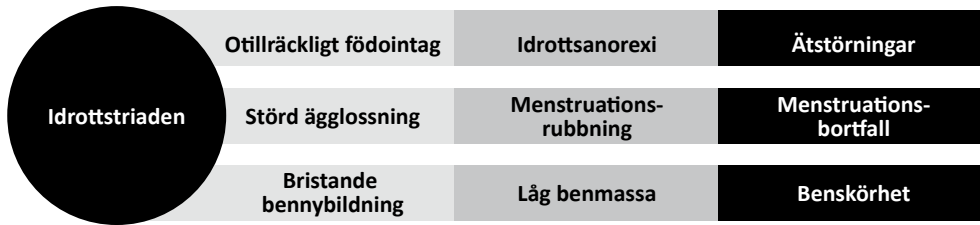
kvinnor med menstruationsbortfall jämfört med regelbundet menstruerande idrottsskvinnor. Bland skelettskador märks även allvarigare frakturer i bäcken, höftled och ryggkotor. En första allvarlig skada ökar risken för en ny skada.

Idrottsskvinnor har generellt en högre skaderisk än idrottande män. Detta gäller framför allt knäskada utan större yttre våld, så kallad icke-kontaktsskada. Risken att få en korsbandsskada inom bollsporter som handboll och fotboll är upp till fyra gånger större hos kvinnor än hos män. Inom alpin skidåkning är det också en stor könsskillnad i skaderisken. Den bakomliggande orsaken till denna könsskillnad är inte klarlagd men skillnader i anatomi, kroppssammansättning, muskelstyrka, knärörlighet samt teknik för hoppning och landning är några hypoteser som forskarna har. Vidare kan hormonella faktorer ha betydelse. Studier har visat samband mellan knäskador och vissa faser av menstruationscykeln. Det har också rapporterats att kvinnor med premenstruella symtom löper större risk för skador jämfört med kvinnor utan sådana symtom. Detta skulle kunna bero på en försämrad balans premenstruellt hos dessa kvinnor. En korsbandsskada innebär en stor risk för broskförändringar och artros på sikt. Studier har visat att cirka 50 procent av idrottsskvinnor med tidigare knäskada har artros efter 15 år. Det finns däremot inget stöd för att kvinnor löper ökad risk för att få artros när en skada väl har uppstått. Men eftersom idrottsskvinnor har en ökad risk för att få korsbandsskada och skadar sig tidigt så blir långtidskonsekvenserna större. Korsbandsskada hos en ung kvinna kan leda till symtom på artros redan i 40-årsåldern. Det ifrågasätts om man ska rekommendera unga kvinnor med korsbandsskada att återgå till riskidrotter.

Den kvinnliga idrottstriaden

Under 1990-talet beskrev forskare en medicinsk problematik inom idrotten som är specifik för kvinnor, nämligen sambandet mellan menstruationsbortfall, stort ätbeteende och låg benmassa. Dessa tre symtom tillsammans kallas för den kvinnliga idrottstriaden och definierades för första gången år 1992 vid en konsensuskonferens organiserad av The American College

of Sports Medicine (ACSM). Triaden har uppmärksamats som den allvarligaste medicinska problematiken inom kvinnlig elitidrott och anses vara vanligast inom idrotter som betonar betydelsen av låg kroppsvikt för prestationsförmågan. Det är dock oklart hur vanlig triadproblematiken är.

Figur 1. Symtomutveckling av idrottstriaden, det vill säga ätstörningar, menstruationsbortfall och benskörhet.

I mitten av 00-talet undersöktes förekomsten av triaden bland norska elitidrottsskivinnor. Det visade sig att menstruationsrubbnigar och ätstörningar var vanligt, men ingen av de 186 idrottsskivinnorna hade benskörhet medan 4,3 procent hade definitionsmässigt låg benmassa. WHO har definierat benskörhet som en bentäthet mindre än 2,5 standardavvikelse jämfört med maximal benmassa hos unga kvinnor. Enligt denna definition innebär benskörhet en stor avvikelse från normalvärdet hos en ung individ medan benskörhet hos en äldre kvinna kan vara normalt. Låg benmassa definieras som bentäthet mindre än en standardavvikelse från det normala. I en senare svensk studie genomförd på 90 svenska olympiska idrottsskivinnor visade det sig att menstruationsstörningar är vanligt, men det beror inte på energibrist utan på det vanliga tillståndet PCOS som teoretiskt kan gynna prestationen. Vidare hade de svenska olympiska idrottsskivinnorna en generellt välutvecklad muskelmassa och mycket hög bentäthet, vilket hänger ihop med anabol (uppbyggande) hormonbalans. Ingen av de svenska idrottsskivinnorna hade definitionsmässigt benskörhet eller låg benmassa.

Dessa resultat har gjort att idrottstriaden hos elitidrottsskivinnor, och särskilt förekomsten av benskörhet, har börjat ifrågasättas medan forskare i USA vidhåller att det är en reell problematik. Det är oklart om förekomsten har minskat under senare år. Sedan den kvinnliga idrottstriaden introdu-

cerades som begrepp har idrottsorganisationer både nationellt och internationellt gjort ansträngningar för att motverka problematiken och utbildat idrottsledare och aktiva i hälsosamma kost- och träningsvanor. Det går dock inte att utesluta att förekomsten av idrottstriaden skiljer sig mellan olika länder och att den kan vara vanligare i USA jämfört med i Skandinavien.

Elitidrott under tonåren

Puberteten karaktäriseras bland annat av dramatiska förändringar i tillväxt och kroppsutveckling. Förutom ökad kroppslängd, ökar kroppsfetthalten påtagligt hos flickor. Dessa förändringar kan ha stor inverkan på fysisk prestation. I vissa idrotter, som i alpin skidåkning och ishockey, kan det vara fördelaktigt att växa och öka i kroppsmassa. I simning är en ökning av kroppsfett oftast ingen nackdel. Puberteten medför också ökad syreupptagningsförmåga och muskelstyrka, vilket leder till förbättrad prestation i de flesta discipliner. I vissa idrotter kan dock ökad kroppsvikt försämra fysisk prestation, till exempel i uthållighetsidrotter och estetiska idrotter. En flicka som märker en försämring av prestationen i samband med viktuppgång under tonåren kan medvetet börja begränsa födointaget och i sämsta fall utveckla ätstörningar. I vissa fall kan omgivningen inklusive tränare vara bidragande till denna utveckling.

De positiva fysiska effekterna av idrott under tillväxt är välkända och omfattar bland annat benuppbyggnad och utveckling av muskelmassa. I vissa fall kan däremot hård fysisk träning i kombination med bristande födointag leda till allvarliga konsekvenser för pubertetsutvecklingen. Försenad pubertet hos flickor definieras som uteblivna pubertetstecken vid 13 års ålder, alternativt ingen menstruation vid 16 års ålder. Försenad pubertet behöver inte vara skadligt men en uttalad hämning av pubertetsutvecklingen kan leda till lägre maximal benmassa, kortare kroppslängd än förväntat samt ökad risk för skador som till exempel stressfraktur. Försenad pubertet är särskilt vanligt inom elitgymnastik. Det finns flera tänkbara orsaker till detta, till exempel för mycket träning, bristande födointag, ätstörningar, låg kroppsfetthalt, genetiska anlag och psykologisk stress. Ibland kan det vara

svårt att avgöra vilken roll det genetiska arvet har för den försenade pubertetsutvecklingen. Vissa idrottsstudier talar för att genetik är den viktigaste faktorn bakom sen pubertet, vilket i sin tur kan påverka selektionen till specifika idrotter som gymnastik. Å andra sidan kan vila från träning på grund av till exempel skada leda till snabb återhämtning av pubertetsutvecklingen, vilket tyder på att även miljöfaktorer är inblandade.

Det är särskilt allvarligt om minderåriga individer drabbas av ohälsosamma effekter av idrott. Risken för bestående men kan vara större vid hämmad pubertetsutveckling och efter skelettskada i tidig ålder. Unga individer är heller inte självständiga nog att fatta beslut om en elitsatsning. De är i tydlig beroendeställning till vuxna som till exempel tränare och föräldrar och ibland kan det vara svårt att avgöra om det är av egen vilja eller i någon annans intresse som de satsar på elitidrott. Det finns därför de som hävdar att tonåringar överhuvudtaget inte ska ägna sig åt idrott på elitnivå. Relationen mellan manliga ledare och tonårsflickor kan vara särskilt komplicerad. Tränaren måste vara medveten om vilken viktig roll han har som manlig förebild och vilken inverkan han kan ha på självkänslan hos sina adepter. Ett förstulett påpekande om kroppsutvecklingen eller vikten kan få förödande följder. Bantning i samband med puberteten kan ha en direkt skadlig inverkan på kroppsutvecklingen. Det är också viktigt att känna till att stort ätbeteende bland unga individer som vistas mycket tillsammans kan vara ”smittsamt”, vilket kan leda till en mer utbredd ohälsosam subkultur.

Förebyggande verksamhet och behandling

Elitidrott kan definitivt ha ohälsosamma medicinska effekter, särskilt hos unga kvinnor. Inom framför allt uthållighetssporter och estetiska grenar finns det en ökad risk för ätstörningar, menstruationsrubbningsar samt förlust av benmassa. Inom bollsporter och alpin skidsport har kvinnor en ökad risk för knäskador. Hos unga flickor finns dessutom risk för att idrott på elitnivå kan hämma pubertetsutvecklingen och ge bestående negativa effekter på benmassa och skelettutveckling. Olika individer har olika förutsättningar att klara elitidrottens extrema påfrestningar. Det finns en individu-

ell fysisk och psykologisk känslighet för den stress som hård fysisk träning innebär. I slutändan måste man respektera individens egen vilja att ägna sig åt idrott på elitnivå.

Medicinska risker inom elitidrott kan motverkas med förebyggande åtgärder. Det är ingen tvekan om att medvetenheten om stört ätbeteende och dess konsekvenser har ökat inom svensk elitidrott. I dag finns det en helt annan beredskap för denna problematik än för 15–20 år sedan. Det gäller särskilt vissa idrottsförbund som Svenska Orienteringsförbundet och Svenska Skidförbundet, som har haft erfarenhet av problematiken. Sveriges Olympiska Kommitté tillämpar individuell handläggning i tvärprofessionella team med specifik kompetens. Riksidrottsförbundet har en allmän policy för kostfrågor och för att förebygga ätstörningar. Det saknas däremot officiella riktlinjer för handläggning av ätstörningar inom svensk elitidrott. I detta sammanhang är Norge ett föregångsland och norska Olympiatoppen har utarbetat riktlinjer för träning och tävling för idrottare med olika grader av symtom på stört ätbeteende.

Förebyggande verksamhet är minst lika viktigt som genomtänkta åtgärdsprogram när väl problematiken är ett faktum. Ledare har ett stort ansvar att med sina attityder motverka uppkomsten av stört ätbeteende. Till en början är det ofta en dold problematik. Tidiga tecken på en begynnande ätstörning kan vara ändrade matvanor, som till exempel minskat fettintag, vegetarisk kost, mindre portioner, undvikande av gemensamma måltider med mera. Även om förnekande är vanligt, bör omgivningen konfrontera individen redan i tidigt skede och helst innan det har inträffat en märkbar viktnedgång. Ju snabbare man sätter in åtgärder, desto bättre prognos.

Menstruationsrubbningar och menstruationsbortfall är symtom på hormonell obalans och ska alltid utredas. Ibland kan det vara lättare att söka hjälp för menstruationsrubbning än för bakomliggande ätstörning. Vid långvarigt menstruationsbortfall (mer än sex månader) och östrogenbrist bör benmassan undersökas med benmineralmätning. Om benmassan är låg, rekommenderas ofta kalk- och D-vitamintillskott och ibland p-piller som ersättning för östrogenbristen. Men det viktigaste är att individen får hjälp med

att bli frisk från ätstörningen. Då kommer menstruationen tillbaka och benmassan kan byggas upp igen.

En uppenbar ätstörning ska handläggas professionellt av personer med utbildning och särskild kompetens inom området. Ätstörningar behandlas oftast med någon form av psykoterapi, familjeterapi eller kognitiv beteendeterapi och ibland i kombination med antidepressiv medicinering. Tillgången till professionell hjälp med kompetens inom både ätstörningar och idrott är tyvärr begränsad och därför blir handläggningen ibland mindre optimal. Tränaren får aldrig ta ansvar för viktkontroll eller uppföljning. Beslut om träningsrestriktioner och tävlingsförbud är ibland nödvändiga för hälsan. Dessa beslut är mycket svåra ställningstaganden och bör fattas av de som är medicinskt ansvariga och i samråd med idrottaren. Lika viktigt är stödet efter det att idrottaren har tillfrisknat och när det är dags att återgå till den tidigare träningsnivån och till tävling.

Referenser

- Georgopoulos, N.A. m.fl. (2010). "The influence of intensive physical training on growth and pubertal development in athletes". *Ann NY Acad Sci*, 1205:39–44.
- Hagmar, M. m.fl. (2008). "Special attention to the weight-control strategies employed by Olympic athletes striving for leanness is required". *Clin J Sports Med*, 18:5–9.
- Hagmar, M. m.fl. (2009). "Hyperandrogenism may explain reproductive dysfunction in female Olympic athletes". *Med Sci Sports Exerc*, 41:1241–1248.
- Hirschberg, A.L. & Hagenfeldt, K. (1998). "Idrottsamenorrhé och dess konsekvenser". *Läkartidningen*, 95:5765–5770.
- Nattiv, A. m.fl. (2007). "American College of Sports Medicine position stand. The female athlete triad". *Med Sci Sports Exerc*, 39:1867–1882.
- Renström, P. m.fl. (2008). "Non-contact ACL injuries in female athletes: an International Olympic Committee current concepts statement". *Br J Sports Med*, 42:394–412.
- Rickenlund, A. m.fl. (2003). "Hyperandrogenicity is an alternative mechanism underlying oligomenorrhea and amenorrhea in female athletes and may improve physical performance". *Fertil Steril*, 79, 947–955.
- Rickenlund, A. m.fl. (2004). "Diurnal profiles of testosterone and pituitary hormones suggest different mechanisms for menstrual disturbances in endurance athletes". *J Clin Endocrinol Metab*, 89:702–707.
- Sundgot-Borgen, J. & Torstveit, M.K. (2010). "Aspects of disordered eating continuum in elite high-intensity sports". *Scand J Med Sci Sports*, 20 (suppl 2):112–121.
- Torstveit, M.K. & Sundgot-Borgen, J. (2005). "Low bone mineral density is two to three times more prevalent in non-athletic premenopausal women than in elite athletes: a comprehensive controlled study". *Br J Sports Med*, 39:282–287.

I gråzonen – en antologi om idrottens etiska utmaningar

Idrotten står inför många utmaningar och problem. Dopning, matchfixning och kriminell infiltration i föreningar är några exempel. I den här boken ger 17 forskare och sakkunniga sina perspektiv på aktuella idrotts-etiska frågor.

